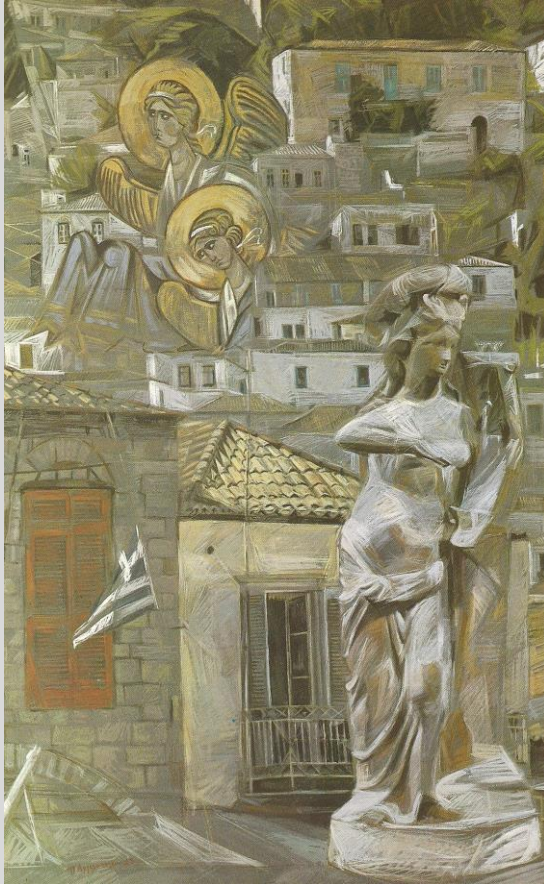

Παραστάτης

Διαποίησης

Πόλεις και μνημές

Δοκιμές Αστικής Ποιμαντικής

Πόλεις καί μνήμες

Δοκίμες Ἀστικῆς Ποιμαντικῆς

Παραστάτης

Διαποίμανσης

Περιοδική Έκδοση

τοῦ

Διαδικτυακοῦ Κέντρου

Ποιμαντικῶν Ἑρευνῶν, Μελετῶν καὶ Ἐφαρμογῶν

«Διαποίμανση»

ΤΕΥΧΟΣ 2^ο, ΜΑΡΤΙΟΣ 2018

Συνεργάτες τοῦ 2^{ου} Τεύχους τῆς Περιοδικῆς Ἐκδόσεως:

- Α. Μ. Σταυρόπουλος: Ὁμότιμος Καθηγητής, τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας, τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν.
- Γ. Κ. Σκλίας: Θεολόγος, Μ. Th.

Λογότυπο: Ὁ Ἀρχάγγελος Ραφαήλ συν-οδεύοντας (ὡς παρα-στάτης) τὸν Ταβία (Π.Δ., Βιβλίο Ταβίτ), Ἀγιοτέμπερα, δημιουργία τοῦ ἀγιογράφου Εὐσταθίου Κ. Γιαννῆ.

Ἐμπροσθόφυλλο: Ὑδρα, λάδι, 85X135 ἐκ. 1983, Πέλλυς Ἀγγελοπούλου, (Γιάννη Κολέφα, Ζωγραφικὴ ἢ αἴσθησις στὰ ψηφιδωτά τῆς Πελαγίας Ἀγγελοπούλου, περ. «Ζυγός», Ἰούλιος-Αὐγούστος 1983, σ. 42-45).

Ὁπισθόφυλλο: Σκίτσο σέ ἄρθρο τοῦ Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, Πνευματικὴ ἰχνηλασία, περ. «Ἐφημέριος», 1997, σ. 360-361.

ISSN:2529-0371 (Διαδικτυακὴ ἔκδοση)

ISSN 2529-0363 (Ἐντυπὴ ἔκδοση)

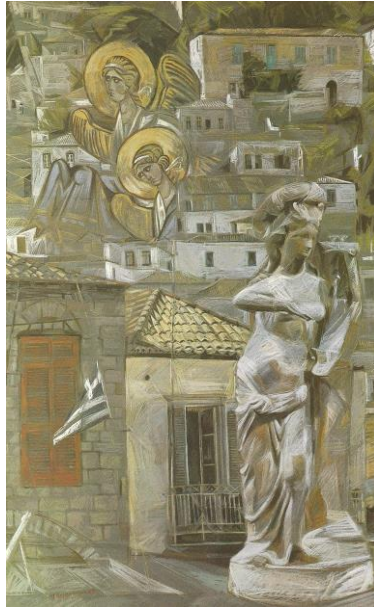
© : Ἰστότοπος Διαποίμανση

Διαδικτυακὴ Διεύθυνση: www.parastatis.com, email: parastatis@hotmail.com

Παράστατης

Διαποίμανσης

Πόλεις καί μνήμες

Δοκμές Άστικῆς Ποιμαντικῆς

Στὸν Σεβασμιώτατο

Μητροπολίτη Ἀχελῶου

Κύριον ΕΥΘΥΜΙΟ,

γιά τή μεγάλη του συμβολή

στήν Ἀστική Ποιμαντική.

Προλογικό

Στήν «Άστική Ποιμαντική», σὲ μία ἀπὸ τὶς μορφές τοῦ Ποιμαντικοῦ Ἔργου, ἐπικεντρώνεται τὸ δεύτερο τεῦχος τῆς περιοδικῆς μας ἔκδοσης «Παραστάτης».

Τὸ ἀστικὸ περιβάλλον συνιστᾶ τὸ μεγαλύτερο πλαίσιο διαβίωσης τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Ἡ διαποίμανση τοῦ ἀνθρώπου στὸ σύγχρονο αὐτὸ περιβάλλον εἶναι μία πρόκληση γιὰ τὴν ποιμαντικὴ ἐπιστῆμη καὶ πράξη.

Προβλήματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν σύγχρονη διαμόρφωση τοῦ ἀστικοῦ περιβάλλοντος ὅπως:

- ἡ ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου,
- ἡ μοναξιά,
- ἡ διάσπαση τῆς προσωπικότητας,
- ἡ ἔλλειψη χρόνου,
- οἱ ἀνθυγιεινὲς συνθηκὲς κατοικίας καὶ ἐργασίας,
- ἡ ἔλλειψη φυσικοῦ περιβάλλοντος,
- ἡ βία καὶ ἡ ἐγκληματικότητα,
- ποικίλα προβλήματα ἀπὸ τὴν μετανάστευση καὶ τὴν πολυπολιτισμικότητα τῆς κοινωνίας,
- ἡ μεταβολὴ καὶ ἀποϊεροποίηση τῶν ἀξιῶν,

- ό θρησκευτικός αποχρωματισμός τῆς κοινωνίας,
- ἡ συγκέντρωση μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων σὲ μικρὸ γεωγραφικὸ χῶρο (πολυκατοικίες),

δημιουργοῦν ταυτόχρονα καὶ παράλληλα ποιμαντικὰ προβλήματα, τὰ ὅποια χρήζουν ποιμαντικῆς φροντίδας.

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε:

- προσωπικά προβλήματα τῶν πιστῶν λόγω τῶν συνθηκῶν διαβίωσης,
- προβλήματα σχέσεων μέ ἀλλόθρησκους,
- προβλήματα σχέσεων μέ μετανάστες,
- ἀδυναμία διαποιμάνσεως λόγω ὑπερδιόγκωσης τῶν ἐνοριῶν (ἕνας ἱερέας γιά χιλιάδες πιστούς).

Ἡ Ποιμαντικὴ τόσο ὡς ἐπιστήμη ὅσο καὶ ὡς πράξη ὀφείλει νὰ προτείνει διεξόδους στὰ ἀδιέξοδα ἐκμεταλλεῦμενη τὴν Παράδοσή της, τὶς σύγχρονες μεθόδους καὶ τὰ σύγχρονα μέσα ποιμαντικῆς ἐπικοινωνίας, ἐπικαλούμενη παράλληλα τὸν «φωτισμὸ» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴ βοήθεια τῶν Ἁγίων «συνεργῶν» της.

Τό κύριο σῶμα τοῦ τεύχους αὐτοῦ, ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σειρά ἄρθρων τοῦ καθηγητοῦ

τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας, Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, τὰ ὅποια ἔχουν κατὰ καιροὺς δημοσιευθεῖ στοὺς περιοδικὸς «Ἐφημέριος».

Στό τέλος προστίθενται ἐπικαιροποιημένα -κατὰ τὸ δυνατόν- βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα κατ' ἐπιλογὴν καὶ ἀναφορὰ σὲ σχετικὲς ἔρευνες, συνέδρια καὶ ἡμερίδες, ἀποσπάσματα ἀπὸ δάνεια κείμενα, καθὼς καὶ μιά ποιμαντικὴ πινακοθήκη περιέχουσα εἰκόνες-πίνακες μὲ ἀναφορὰ στὴν Ἀστικὴ Ποιμαντικὴ.

Τὸ τεῦχος ἀφιερώνεται τιμητικὰ στὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ἀχελώου, Κύριον Ἐυθύμιο γιὰ τὴν μεγάλη του συμβολὴ στὴν ὀργάνωση μιᾶς σύγχρονης Ἀστικῆς Ποιμαντικῆς.

Γεώργιος Σκλίας

Περιεχόμενα

Προλογικό.....	6
----------------	---

Α΄ ΜΕΡΟΣ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου,

Πόλεις και μνήμες: Δοκίμια Πνευματικῆς Ἰχνηλασίας

1. Πνευματική Ἰχνηλασία.....	11
2. Τά θεμέλιά μου στά βουνά.....	17
3. Ἐπί γῆς ἀλλοτρίας.....	25
4. Ὡς διά πυρός.....	38
5. Πόλεις και μνήμες.....	45
6. Πύλες τῆς μνήμης.....	64
7. Ὁ Θεός στήν πόλη.....	73
8. Σχεδιά πόλις.....	81
9. Χῶροι ζωῆς.....	89

Β΄ ΜΕΡΟΣ

ΔΑΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

10. Ἀποσπάσματα ἀπό τή Φιλοκαλία.....	103
11. Ἀγιασμένη μου Ἀθήνα.....	110

Γ΄ ΜΕΡΟΣ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

12. Πηγές και Βοηθήματα.....	117
------------------------------	-----

Δ΄ ΜΕΡΟΣ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ

13. Ποιμαντική Πινακοθήκη.....	126
--------------------------------	-----

Α΄ ΜΕΡΟΣ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

*Αλεξάνδρου Μ. Στανροπούλου, Πόλεις και μνήμες: Δοκίμια
Πνευματικής Ιχνηλασίας*

1

Πνευματική Ίχνηλασία¹

Σχέδιο πόλεως

Όταν λέμε, ότι στίς ανοχύρωτες πόλεις μας θά 'πρεπε νά ύψώσουμε τήν εικόνα τοῦ Χριστοῦ γιά νά τήν ἀντικρίζουν οί πολίτες τοῦ κόσμου καί νά εὐλογεῖ τίς εἰσόδους τους καί ἐξόδους τους, εἶναι σάν ὁ τόπος νά ἀνοίγεται καί νά ἀποκτᾷ τίς πραγματικές του διαστάσεις, τό «πλάτος καί μήκος καί βάθος καί ὕψος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφεσίους γ' 18). Ἔτσι ὁ πολυδιάστατος κόσμος πού ποιμαίνουμε ἀνοίγεται στίς διαστάσεις τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος καταφάσκει τήν Κτίση, ὅπου καί ἀντανακλᾶται ὡς Κύριος τῆς Οἰκουμένης. Μία «πνευματική γεωγραφία» χαράσσεται καί σχεδιάζεται...

Μπαίνει, λοιπόν, σ' ἓνα σχέδιο... πόλεως μία σειρά ἄρθρων, πού μέ τήν προοπτική τῆς ποιμαντικῆς τῶν πόλεων καί τῶν πέριξ τους γράφτηκαν τήν τριετία 1995-1997 στόν «Ἐφημέριο». Ὅπωςδήποτε τά ἄρθρα αὐτά δέν ἦταν καί τά μόνα μέ αὐτή τή θεματική. Ἀπό τόν πρῶτο καιρό τῆς συνεργασίας καταστήσαμε ἐνήμερους τούς ἀναγνώστες τοῦ περιοδικοῦ γιά ἐρευνητικά

---

¹ Περιοδικό Ἐφημέριος 1997, σ. 360-361.

προγράμματα πού είχαν νά κάνουν μέ αὐτή τήν ιδιότητα «ἄνθρωπο-γεωγραφία», πού προσκαλεῖ σ' ἕναν «θεραπευτικό τουρισμό».

Κι ἂν τά θεμέλιά μας εἶναι στά βουνά καί μέριμνά μας εἶναι νά ἀναβαθμίσουμε αὐτούς τούς ὄρεινούς ὄγκους τῆς Ἀθήνας ἢ ἄλλων πόλεων πού γειτνιάζουν, φροντίδα μας εἶναι νά κρατήσουμε ἀνθρώπους καί τόπους ζωντανούς καί νά μὴν σώζονται τελευταία στιγμή ὡς διά πυρός. Θά πρέπει νά διασώζουμε στή μνήμη μας τήν ἱστορική διαδρομή αὐτῶν τῶν τόπων καί προσώπων καί ὄχι μόνο ὅτι περισσεύει καί ἐξέχει στήν ἐπιφάνεια. Οἱ ἐπιφάνειες ἢ οἱ ἔσοχες ἄς εἶναι τά σημάδια, οἱ κορυφές, πού θά μᾶς ἐμπνέουν γιά καταβασίες στά ἔγκατα· ἐκεῖ διαδοχικά ἔχουν γραφεῖ στίς ποικίλες διαστρωματώσεις ἱστορίες καί μνηῆμες. Τό ἔδαφος καί τό ὑπέδαφος χρησιμεύει σάν ὑπόστρωμα γιά νά γραφεῖ καί νά ξαναγραφεῖ ἡ ἱστορία καί οἱ ἐποχές της στόν συγκεκριμένο τόπο σάν σέ παλίμψηστο κώδικα.

Οἱ ἐπιφάνειες χρησιμεύουν ἀπλῶς σάν πύλες τῆς μνήμης, πού τίς «διαβαίνει ἡ σκέψη μας γιά νά κινήσει ἕνα ὁδοιπορικό στό ἀνεξάντλητο χθές». Ἐνα ὁμως «παρῶν» στό χθές, ἀνοίγει τίς προοπτικές μας γιά τό μέλλον. Ἐδῶ πού βρισκόμαστε, στόν τόπο μας,

στή μικρή ἢ στή μεγάλη μας πόλη, «τό χθές συναντάει τό αύριο σήμερα». Με ἐσχατολογική προοπτική γνωρίζουμε ὅτι βρισκόμαστε ἢ πορευόμαστε ἐπί γῆς ἀλλοτρίας. Αυτό δέν μᾶς ξενίζει. Βαβυλώνες καί Ἱερουσαλήμ εἶναι ποιοτικές κατηγορίες. Ἐδῶ διατρίβουμε, ἀλλά πολιτευόμαστε ἐν οὐρανῶ, πλήν ὅμως ὑπηρετοῦμε ἐπί γῆς καί διακονοῦμε ἕναν ἐσωτερικά διασπασμένο κόσμο. Κρατοῦμε στά χέρια μας πάντα ἀκριβό τεκμήριο σάν φυλαχτό τήν ἐπιστολή πού εἶχε ὡς πρῶτο ἀποδέκτη της τόν Διόγνητο, ὁ ὅποιος θά τή διάβασε μέ ἐξαιρετική ἀνακούφιση γιατί ἀπαντοῦσε στά ποικίλα ἐρωτήματά του. Ἐρωτήματα, πού καί σήμερα μᾶς ἀπασχολοῦν ὅταν σχεδιάζουμε τό πῶς θά ποιμάνουμε ὅλους αὐτούς τούς ἀνθρώπους πού εἶναι μαζεμένοι στίς πόλεις καί συνθλίβονται κάτω ἀπό τόσα προβλήματα καί πού νά θελήσουν ἀκόμα νά ξεφύγουν, ἢ πόλη θά τούς ἀκολουθεῖ.

Ἐνδον πόλεις

Ἡ Ποιμαντική δέν μπορεῖ νά ἀναπτύσσεται ἐρήμην τῶν πόλεων καί νά ἐξωθεῖ τούς ἀνθρώπους νά γίνουν πολιστες τῆς ἐρήμου. Δέν μπορεῖ νά ὀργανώνει ἀποστολές ἐξόδου ἀπελπισμένων ἔγκλειστων πολιτῶν πού κινοῦν μέ ἀπελπισία τό ἕνα ἢ καί τά δύο χέρια ὑπερψωμένα σέ ἔκκληση

βοήθειας, όπως χαρακτηριστικά βλέπουμε στο σκίτσο και στο μετάλλιο που δημοσιεύουμε. Το

Βοήθεια...

σκίτσο από μόνο του εκφράζει αυτή την απελπισία. Τά χέρια έχουν, βλέπετε, τη δικιά τους γλώσσα για νά εκφράσουν τά συναισθήματα του ανθρώπου. Ο Διον. Σολωμός μᾶς διασώζει μιά καρτερία ἐν απελπισία, ὅπου τό «ἓνα ἐκτύπαε τ' ἄλλο χέρι». Στὴν ἀρχιτεκτονική σύνθεση, τὴν ἀποτυπωμένη σέ μετάλλιο τοῦ βέλγου Roger Duterme, ὑπάρχει ἓνα πρόσωπο μ' ἓνα χέρι πού ὑψώνεται καί ἀναφωνεῖ ὅπως εἶναι ἀναγεγραμμένο στό κάτω μέρος: ἀρκετά (C' EST ASSEZ). Μᾶς θυμίζει τόν καβαφικό στίχο «μεγάλα κ' ὑψηλά τριγύρω μου ἔκτισαν τείχη».

Άρκετά !

Σ' αυτή την έρημία τῶν πόλεων καί στήν ἔκκληση γιά ἔξοδο καί φυγή ἡ Ποιμαντική πρέπει νά οἰκοδομήσει «ἔνδον πόλεις», μέ ἑσωτερική συνοχή καί κοινωνικούς ἰστούς, πού νά καταργοῦν ἀπό μέσα τό σχῆμα πού τείνει νά ἐπικρατήσῃ σήμερα καί νά δημιουργήσῃ διεξόδους καί διαφυγές ἑσωτερικές. Μόνο ἔτσι μπορεῖ νά ἀπευθυνθεῖ στόν σημερινό ἄνθρωπο πού κατοικεῖ ἀνθαίρετες πόλεις καί νά τοῦ πεῖ ὅτι μπορεῖ γιά τά ἄλλοῦ νά ἐλπίζει κι ὅτι καί πλοῖο ἔχει (καλοτάξιδο σκαρί, τήν Ἐκκλησία) καί ὁδó (τόν ἴδιο τό Χριστό, πού εἶναι ἡ Ὁδός), ἀρκεῖ νά φροντίζει νά μή ρημάζει τή ζωή του ἐδῶ, στήν κόχη τούτη τήν μικρή, γιατί τότε τή χάλασε σ' ὅλην τήν γῆ.

Ἔχουμε πεῖ ὅτι στήν Ποιμαντική δέν ὑπάρχουν ἀδιέξοδα, ὑπάρχουν διέξοδοι, ἀρκεῖ νά βρεθοῦν κατάλληλοι ὀδηγοί πού θά μᾶς ὀδηγήσουν ἔξω ἀπό τή μεγάλη νύχτα καί θά μᾶς περπατήσουν σέ χώρους θεραπευτικούς πνευματικῆς γεωγραφίας, σέ πόλεις καί στά πέριξ τους, στήν ὑπαιθρο καί στήν ἐσώτερη χώρα. Στήν Ποιμαντική δέν ὑπάρχει οὐτοπία (οὔτε καί ἐκ-τοπία), ὅλα εἶναι ἐν-τοπία. Καί ἐντός καί ἐκτός εἴμαστε ἐπί τά αὐτά.

Μιά πρόταση αναβάθμισης

Πάει ένας περίπου χρόνος από τότε, ήταν αρχές Φεβρουαρίου του 1994, όταν έλαβα μία ευγενική πρόσκληση από το Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη να παραστῶ στο Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν σέ ειδική ἐκδήλωση παρουσίας τῆς πρωτοβουλίας τοῦ Ἰδρύματος γιά τήν αναβάθμιση τῶν ὄρεινῶν ὄγκων τῆς Ἀθήνας.

Πάντοτε τά βουνά μέ συγκινοῦσαν καί μέ συγκινοῦν. Ἡ δυνατότητα πού σοῦ προσφέρουν ν' ἀνέβεις λίγο ψηλότερα καί νά βλέπεις τόν κόσμο ἀπό ψηλά, σέ ἀπόσταση, μέ ἐλκύει. Ἡ μεταφορική ἀκόμα εἰκόνα τοῦ *ψηλότερα*, στήν ἐφηβική προστακτική «πάντα ψηλά, κι ὅλο ψηλά κι ὅλο ψηλότερα πρὸς τά σπουδαῖα καί τά μεγάλα» μνημεις πού συντηροῦν μέσα μου τήν ἀπήχηση διηγημάτων ἢ μυθιστορημάτων ὅπως *Τό φῶς τοῦ βουνοῦ*: στίχοι βιβλικοί μεταπλασμένοι ποιητικά ὅπως «τά θεμέλια μου στά βουνά»- ἡ ἀγάπη μου γιά τήν «πνευματική

---

² Περιοδικό *Ἐφημέριος* 1995, σ. 16-18.

γεωγραφία» μ' ἔκαναν νά δεχτῶ πρόθυμα αὐτή τήν πρόσκληση.

Ὁ τίτλος ἄλλωστε πού περιεῖχε τή λέξη «ἀναβάθμιση» ἦταν προκλητικός. Δίπλα στήν τόση ὑποβάθμιση πού ἔχει ὑποστει τό ἀττικό τοπίο καί μόνο ἡ λέξη σέ ἀνοίγε σέ μιά ἐλπίδα. Πραγματικά ἡ συγκέντρωση ἐκείνη σοῦ ἔδινε τήν αἴσθηση ὅτι ὑπῆρχε κάποια ἐλπίδα νά προχωρήσουμε ἀπό μιά χωρο-αταξία σέ μιά χωρο-ταξία. Ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος πού μέ τίς ἄστοχες παρεμβάσεις του εἶχε πληγώσει τόν περιβάλλοντα χῶρο θά μπορούσε τώρα νά τόν θεραπεύσει. «Ὁ τρώσας καί ἰάσεται». Ἐκεῖ πού μιά λανθασμένη ἀντίληψη ὀδήγησε στήν εκμετάλλευσή του, μιά ἄλλη ἀντίληψη θά μπορούσε νά ὀδηγήσει στήν ἀξιοποίησή του λαμβάνοντας πρόνοια γιά τήν προστασία του. Ἄς μή ξεχνᾶμε ὅτι «τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τό πλήρωμα αὐτῆς» κι ὁ ἄνθρωπος ἔχει κληθεῖ ὡς καλός οἰκονόμος νά ἐργάζεται καί νά τήν φυλάττει. Πρόκειται δηλαδή γιά ἀληθινή κοσμο-θεραπεία, στή διπλή ἔννοια τοῦ ὄρου τῆς διακονίας καί τῆς ἰάσεως, τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου καί ὄχι μόνο τῆς διάσωσης.

Οί φάσεις τοῦ προγράμματος

Ἡ πρόταση ἀναβάθμισης πού τήν ἐξέθεσε ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἰδρύματος Χρηστος Δ. Λαμπράκης, ὁ Γενικός Διευθυντής του καθηγητής Ἀδαμάντιος Πεπελάσης, Ἕλληνες (ὁ περιβαλλοντολόγος Δ. Παπαϊωάννου) καί ξένοι συνεργάτες (οἱ Αὐστριακοί εἰδικοί δασολόγοι Πίτερ Ρούπιτς καί Κλάους Μίχορ) περιλαμβάνει διάφορες φάσεις πού εἶναι καί διαδοχικές προσεγγίσεις τοῦ ὅλου θέματος³.

Σέ μία πρώτη φάση (Α'), πού ἤδη ἔχει τελειώσει, χαρτογραφήθηκαν σέ ψηφιακούς χάρτες οἱ ὄρεινοί ὄγκοι Ὑμηττοῦ, Πεντέλης, Πάρνηθας, Ποικίλου Ὀρους. Ἐπρεπε νά ὑπάρχει μία ἀπεικόνιση ἐκείνων τῶν στοιχείων πού καταδεικνύουν τίς ἀνθρώπινες παρεμβάσεις καί τά ἔργα.

Σέ μία δεύτερη φάση (Β'), μελετῶν καί γενικοῦ σχεδιασμοῦ, θά ἐκπονηθεῖ ἕνα συνολικό σχέδιο ἀναβάθμισης μέ συγκεκριμένες ἐπιλογές γιά τήν

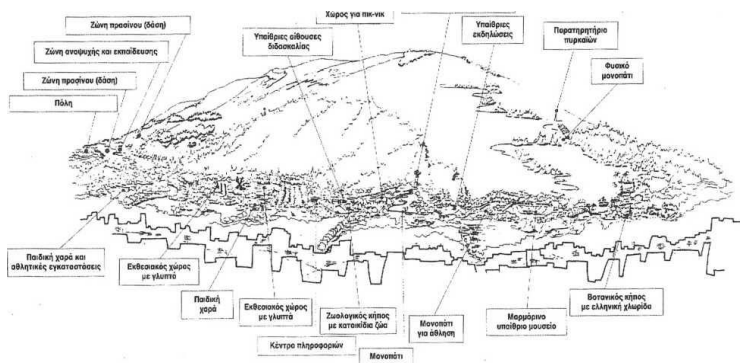
---

³Στό τέλος τῆς ἐκδήλωσης τό Ἰδρυμα δεξιώθηκε τούς προσκεκλημένους καί δόθηκε φάκελος πού περιεῖχε τήν ὁμιλία τοῦ Προέδρου, τήν εἰσήγηση τοῦ Δ. Παπαϊωάννου «οἱ ὄρεινοί ὄγκοι τῆς Αθήνας» καί ἕνα κείμενο γιά τούς στόχους καί τό ἔργο τοῦ Ἰδρύματος. Το σχέδιο τῆς προμετωπίδος προέρχεται ἀπό τό ἐξώφυλλο τοῦ φακέλου καί εἶναι τό ἔμβλημα τοῦ Ἰδρύματος (ἐν πλῶ).

άξιοποίηση του χώρου σέ συνδυασμό μέ χρήσεις αναψυχῆς καί πολιτισμού.

Σέ μιά τρίτη φάση (Γ') θά ἀρχίσει ἡ ἐκτέλεση πιλοτικῶν ἔργων ὅπως γιά παράδειγμα ἑνός κέντρου ἐνημέρωσης τοῦ κοινού, ἑνός κέντρου ἀθλητικῆς καί τουριστικῆς ἀξιοποίησης, οἰκολογικῶν μονοπατιῶν διαφορετικῆς δυσκολίας γιά νά ἀκολουθήσει ἡ τέταρτη φάση (Δ') μέ ἔργα ἐφαρμογῆς.

Ἡ πρόταση καί τό ὅλο σχέδιο εἶναι φιλόδοξο. Δέν ὑπάρχει, ὅμως, κανένας λόγος, ὅπως τόνισε καί ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἰδρύματος, τά βουνά τῆς Ἀττικῆς, μέ τήν ἱστορική τους φόρτιση καί μέ τήν ὄση φυσική ὁμορφιά τους πού ἀπομένει, νά μή μεταβληθοῦν μεταξύ ἄλλων:

Ἀπό τὴ χωρο-ἀταξία στὴν χωροταξία

- Σέ Άνοιχτά σχολεῖα Φυσικῆς Ἱστορίας γιά τούς νέους. (Με διδακτική χρήση πολυ-μέσων γιά περιπάτους στό δάσος κ.λπ.).
- Σέ χώρους ἡπιου περιπάτου γιά τούς μεγαλύτερους, μέ χάραξη οἰκολογικῶν μονοπατιῶν διαφορετικῆς δυσκολίας.
- Σέ Κέντρα διάσωσης πανίδας καί σπανίων φυτῶν.
- Σέ Κέντρα ἐνημέρωσης τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ γιά δάση καί βιοτόπους.
- Σέ χώρους ἀθλητικῆς καί τουριστικῆς ἀξιοποίησης, χωρίς ἀνώφελες οἰκοδομικές παρεμβάσεις, καί
- Σέ ὑποδειγματικά ἱστορικά ὄρεινά πάρκα γιά ψυχαγωγία τῶν Ἀθηναίων καί τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν. Ἀντιλαμβάνεστε ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἑνός τέτοιου προγράμματος μπορεῖ ἀργότερα νά ἀποτελέσει πρότυπο ἀναπτυξιακό γιά πολλές ἄλλες περιοχές τῆς χώρας πού διαθέτουν ἀντίστοιχο (ἢ καί μεγαλύτερο) φυσικό πλοῦτο, ἀναξιοποίητο ὡς τώρα.

Ἡ Πολιτεία

Ὁ παρευρισκόμενος στή συνάντηση ὑπουργός περιβάλλοντος, χωροταξίας καί δημοσίων ἔργων Κ. Λαλιώτης εἶπε ὅτι τό Κράτος ὑιοθετεῖ τήν πρόταση

τοῦ Ἰδρύματος μέ διάθεση ὑλοποίησής της ἐντάσσοντάς την στό γενικότερο πρόγραμμα αὐξησης τοῦ πρασίνου τῆς Ἀττικῆς. Ἔκανε μάλιστα εἰσήγηση γιά τήν «ἀναβάθμιση τῶν περιαστικῶν δασῶν τῆς Ἀθήνας» (μέ τήν εὐχή νά συμπεριληφθεῖ ὡς πέμπτη περιοχή ὁ Ἐθνικός Δρυμός Σουνίου) καί πρότεινε μία προγραμματική συμφωνία στήν ὁποία ὀριοθετοῦνται οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις καί οἱ εὐθύνες τοῦ Ὑπουργείου καί τοῦ Ἰδρύματος γιά τόν σχεδιασμό, τήν ἐπίβλεψη καί τήν ἐποπτεία τοῦ ἔργου, καθῶς καί γιά τήν λειτουργία τῶν πάρκων⁴.

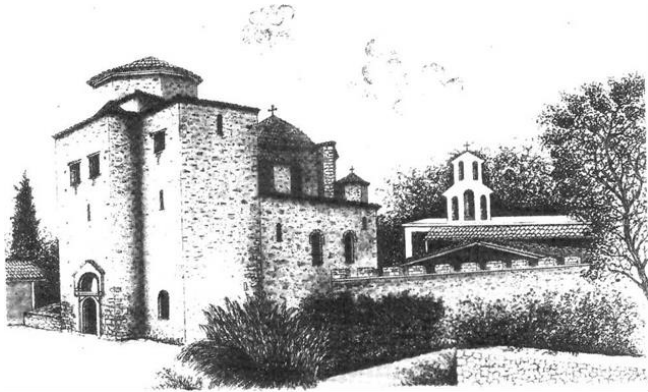
Ἐκκλησία καί Θεολογική Σχολή

Πέρα ὅμως ἀπό αὐτή τή συνεργασία Κράτους καί κοινωνικῆς πρωτοβουλίας πολλά ἔχει νά προσφέρει στόν σχεδιασμό τῆς γενικότερης πρότασης γιά τήν ἀναβάθμιση τῶν ὄρεινῶν ὄγκων Ἀθήνας - Ἀττικῆς καί ἡ Ἐκκλησία. Ἦδη ἔχει προσφέρει πολλά μέ τήν ἐνεργητική προστασία τοῦ περιβάλλοντος γιά τήν ὅποια μεριμνοῦν τά διάφορα Μοναστήρια καί Ἡσυχαστήρια τά διασκορπισμένα σ' ὅλη τήν ἀττική γῆ. Αὐτοί οἱ ἱεροί τόποι ἀποτελοῦν τόπο ἔλξεως πολλῶν προσκυνητῶν καί επισκεπτῶν.

---

⁴ Ἡ εἰσήγησή του μοιράστηκε στούς δημοσιογράφους.

Θα μπορούσε γιά παράδειγμα νά σχεδιασθεῖ ἕνας χάρτης μέ μονοπάτια γιά θεραπευτικό τουρισμό σ' ὅλη τήν ἔκταση τῶν ὄρεινῶν ὄγκων τῆς Ἀθήνας ἀλλά καί τῆς ὑπόλοιπης Ἀττικῆς. Θά μπορούσε νά συνδυασθεῖ μέ ἀρχαιολογικά πρωτοχριστιανικά, βυζαντινά καί ὑστεροβυζαντινά εὐρήματα καί μνημεῖα καί νά σχεδιασθεῖ ἕνα συνολικό διδακτικό πρόγραμμα μέ πολυ-μέσα

Ἱερά Μονή Παντοκράτορος (νταού) Πεντέλης⁵

καί βιντεο-παίγνια σέ συνεργασία τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Οἱ ἤδη διεξαγόμενες ἔρευνες «πνευματικῆς γεωγραφίας», «θεραπευτικοῦ τουρισμοῦ» καί

---

⁵ Τό σχέδιο τοῦ ζωγράφου Γιάννη Δ. Μπούρα προέρχεται ἀπό τὸ ὑπὸ ἔκδοση ἔργο τοῦ Εὐαγγέλου Π. Λέκκου, *Τά μοναστήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, ἔκδ. ὄργανισμὸς «Ἰχνηλάτης».

«καταγραφῆς τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος» μποροῦν νά προσφέρουν πλούσιο ὕλικό γιά ἓνα τέτοιο πρόγραμμα⁶.

Ἐξάλλου ἡ σύνδεση τοῦ Πανεπιστημίου μέ τήν κοινωνική ζωή εἶναι ἀπό τά βασικά μελήματα γιά τήν ἔξοδο ἀπό τό μελετητήριο καί τά ἐρευνητικά ἐργαστήρια στήν πράξη καί στή ζωή. Ἐρευνα, διδασκαλία, ἐφαρμογές συνιστοῦν τό τριπλό ἀξίωμα ἑνός σύγχρονου Πανεπιστημίου. Πιστεύουμε πῶς μιά τέτοια συνεργασία θά συντελέσει στήν ἀμοιβαία ὠφέλεια τῶν φορέων ἐκείνων πού φροντίζουν γιά τήν ἀναβάθμιση καί τελικά τήν ὠφέλεια τῶν πολιτῶν πού θά κληθοῦν νά βιώσουν, νά κατανοήσουν καί νά προστατεύσουν τήν ἀττική γῆ καί φύση. Αὐτή ἡ γῆ πρέπει νά περισωθεῖ μ' ὅλες τίς μνημες πού φέρει πάνω της. Ὁ ποιητής πρόλαβε καί μᾶς τὸ μήνυσε:

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΜΟΥ στά βουνά
καί τά βουνά σηκώνουν οἱ λαοί στόν ὄμο τους
καί πάνω τους ἡ μνήμη καίει ἄκαυτη βάτος.

---

⁶ Ἡ ἐμπειρία τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Λαμπράκη πού ἔχει ἀποκτηθεῖ στό Πρόγραμμα εἰσαγωγῆς τῶν νέων τεχνολογικῶν προτύπων στό Ἑλληνικό Σχολεῖο (ἐκπαιδευτικά βίντεο, πολυμέσα ὅπως ἡ «Ἡλεκτρονική Βιβλιοθήκη» τοῦ Βυζαντίου μέ τὸν τίτλο «COΦΙΑ» σὲ CD-ROM) θά εἶναι πολύτιμη στή δημιουργία ἑνός τέτοιου προγράμματος.

Ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας;⁷

Ἡ πόλις θά σέ ἀκολουθεῖ

Τί μᾶς ἔπιασε ὅλους ξαφνικά καί ἀσχολούμαστε μέ τήν πόλη, μέ τίς πόλεις; Κάνουμε ὀράματα καί περιμένουμε τά θαύματα. Σχέδια ἐπί σχεδίων γιά πολιτιστικά πάρκα, γιά ἐμπορικά τρίγωνα, εἰκόνες ἀπό τήν Ἀθήνα τοῦ 2000⁸ ... Σάν τόν Κ. Καβάφη καί μεῖς ἐπιζητοῦμε μίαν ἄλλη πόλη. Σίγουρα «μιά πόλις ἄλλη θά βρεθεῖ καλλίτερη ἀπό αὐτή». Γνωρίζουμε ὅτι «οὐ γάρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν ἀλλά τήν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (Ἐβραίουσ 13, 14) καί ὅτι πρέπει νά «ἐξερχώμεθα... ἔξω τῆς παρεμβολῆς». Το ζήτημα εἶναι τί κάνουμε

---

⁷ Περιοδικό Ἐφημέριος 1995, σ. 182-183 & 220-221.

⁸ Ὅπως εἶναι γνωστό ἀπό τή Δευτέρα 10 Ἀπριλίου 1995 ἀποδόθηκε στους πεζοῦς «τό ἐμπορικό τρίγωνο τῆς Ἀθήνας» σέ μιά προσπάθεια νά δημιουργηθεῖ «μιά ὄαση ζωῆς καί πολιτισμοῦ» στήν πόλη. Τό Ὑπουργεῖο περιβάλλοντος, χωροταξίας καί δημοσίων ἔργων, ὁ Ὄργανισμός ρυθμιστικοῦ σχεδίου Ἀθήνας, ὁ Δήμος Ἀθηναίων κυκλοφόρησε διάφορα ἐνημερωτικά φυλλάδια μέ συνθήματα «πράσινο στους πολίτες», «κόκκινο στά Ι.Χ.» διευκολύνοντας τήν ὀργάνωση κυκλοφορίας καί στάθμευσης στό ἐμπορικό τρίγωνο. Εἰδικότερα στους ὀδηγούς ἀπευθυνόταν τό ποῦ, πῶς κυκλοφορῶ; Οἱ κυριακάτικες ἐφημερίδες τῆς 16ης Ἀπριλίου ἀναφέρθηκαν ἐκτενῶς στά μέτρα καί τίς προτάσεις καθῶς καί στίς πρῶτες ἐφαρμογές.

ὅσο καιρὸ εἶμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ζοῦμε μέσα σ' αὐτὴ τὴν πόλη, πού ὅπου καί νὰ πᾶμε θά μᾶς ἀκολουθεῖ.

Ἄν εἶναι χρήσιμα τὰ ὄνειρα καί τὰ ὁράματα, ἐξίσου ἀπαραίτητα εἶναι κι ὁ λογισμὸς, ὁ ρεαλισμὸς καί ἡ πράξη γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὰ προβλήματα πού συσσωρεύονται μέ τὴν ἀνάπτυξη τῶν πόλεων⁹. Ἀναγκαῖα ἐξάλλου εἶναι καί ἡ γνώμη τῶν ἰδίων τῶν κατοίκων, τῶν πολιτῶν γιὰ τίς πόλεις τους καί ἡ εἰκόνα πού διατηροῦν οἱ ἴδιοι γιὰ τίς τάσεις τῆς ἐξέλιξής τους. Τό πόσο ἀναγκαῖα εἶναι ἡ διερεύνηση τῆς Κοινῆς Γνώμης

---

⁹ Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ τίτλος ἑνὸς σημειώματος τοῦ Νίκου Βατόπουλου στὴν «Καθημερινή» τῆς 16ης Μαΐου, «Ἀθήνα: ρεαλισμὸς καί πράξη». Προτείνει διάφορα μέτρα καί θέτει πρὸς υἰοθέτηση ἀπὸ ὅλους μας τό σύνθημα: Ἀθήνα, κάθε μέρα καί καλύτερη. Ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ θά ἦταν ἡ ἔνταξη τῶν ἀρχαίων μνημείων καί τῶν χώρων πρασίνου στὴ σύγχρονη ζωὴ πού θά συντελοῦσε στὴ συμφιλίωση μέ τό παρελθόν της. Ἡ δημιουργία ἑνὸς πολιτιστικοῦ πάρκου γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη θά ἦταν ὅ,τι τό καλύτερο. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση σκοπεύει καί τό βιβλίον τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαγεωργίου - Βενέτα, σέ ἀγγλικὴ γλῶσσα καί σέ ἔκδοση τῆς Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἀθήνα 1994, μέ 450 σ. καί 456 εἰκόνες, Athens - The Ancient Heritage and the Historic Cityscape in a Modern Metropolis (Ἀθήνα - Ἡ ἀρχαία κληρονομιά καί τό ἱστορικὸ ἀστικό τοπίο σέ μιὰ σύγχρονη μητρόπολη). Βλ. σημείωμα τῆς Χαράς Κιοσσέ στό «Βῆμα» τῆς Κυριακῆς 7 Μαΐου, σ. Β9 (39): «Ἀθήνα, ἀρχαία μνημεῖα σέ μιὰ σύγχρονη πόλη».

πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα τό ἔδειξε πρόσφατη ἔρευνα στούς κατοίκους τῶν ἕξι μεγαλύτερων πόλεων τῆς χώρας μας. Μεταξύ ἄλλων ἐρωτημάτων οἱ πολίτες ἐκλήθησαν ν' ἀπαντήσουν στό πῶς ἐκτιμοῦν τόν πληθυσμό, τήν οικονομική ἀνάπτυξη καί τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος τῆς πόλης τους στό μέλλον. Στά διαγράμματα πού διαζωγραφοῦσαν τίς ἀπαντήσεις περιλαμβάνεται καί ἕνα γιά τίς «ἀφόρητες πόλεις», πού οἱ δημότες τους θά τίς ἄλλαζαν, ὑπό προϋποθέσεις βέβαια, εὐχαρίστως¹⁰.

Κι ἂν προβληματίζονται πολεοδόμοι, ἀρχιτέκτονες, πολιτικοί, οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι καί ἄλλοι ἄλλων εἰδικοτήτων ἐπιστήμονες, τό ἴδιο προβληματίζονται καί οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας ἐφ' ὅσον ἡ πόλη συνιστᾶ καί θά συνιστᾶ ὅλο καί πιό πολύ τό πλαίσιο τῆς ποιμαντικῆς τους σκέψης καί τῆς ποιμαντικῆς τους πράξης. Ὡς τό ἔτος 2000, τό 50% τῆς ἀνθρωπότητος θά ζεῖ σέ πόλεις. 21 ἀπό αὐτές θά εἶναι μεγαλουπόλεις μέ περισσότερους ἀπό 10

---

¹⁰ Ἡ ἔρευνα «Προβλήματα καί εἰκόνα τῶν μεγάλων πόλεων στήν Ἑλλάδα» πραγματοποιήθηκε πρὶν ἀπό τίς Δημοτικές - Νομαρχιακές ἐκλογές τοῦ Ὀκτωβρίου 1994. Διεξήχθη ἀπό τίς ἐταιρεῖες ΚΕΜΕ-ΡΚΟ γιά λογαριασμό τῆς ΕΡΤ, σέ δείγμα 2990 δημοτῶν-ψηφοφόρων. Βλ. ρεπορτάζ τοῦ Γιάννη Μαυροῦ στήν «Καθημερινή» τῆς 19ης Φεβρουαρίου 1995.

ἐκατομμύρια κατοίκους ἐκάστη. Λίγοι ὅμως ἀσχολοῦνται μέ αὐτές τίς ἐκρηκτικές διαστάσεις· ἀλλοῦ προβάλλει χάος ἢ ἀναμένεται κάποια ἔκρηξη.

Ἐκεῖνο πού δυσκολεύει τά πράγματα εἶναι ὅτι σέ κάθε μία ἀπό αὐτές τίς πόλεις δέν ὑπάρχει ἐνιαία πολιτική οὔτε καθαρά λογική βάση γιά πρακτική δράση σέ θέματα ὅπως εἶναι ἡ ἀπασχόληση, ἡ οἰκιστική πολιτική, ἡ οἰκονομική εὐημερία, ἡ διατροφή, ἡ ἰσότητα στήν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, τό περιβάλλον, ἡ θρησκευτική καί πολιτιστική ποικιλία καί ἔκφραση, οἱ παροχές στήν ὑγεία, οἱ κοινωνικές ὑπηρεσίες, ἀκόμα καί ἡ ποιμαντική φροντίδα καί συμβουλευτική. Ὅλ' αὐτά βέβαια μέ τή σειρά τους ἐπιδροῦν στίς ἀγροτικές κοινότητες, καί στίς μικρές καί στίς μεγάλες, σ' αὐτό δηλαδή πού συνηθίζουμε νά ἀποκαλοῦμε σήμερα «σφαιρικό χωριό».

Ποιμαντική στή σύγχρονη κοινωνία

Αὐτά ὅλα πού ἀναφέραμε πῶς πάνω συνιστοῦν οὐσιαστικά προκλήσεις πρὸς τήν Ἐκκλησία καί ἰδιαίτερα πρὸς τήν Ποιμαντική ἢ Πρακτική Θεολογία «μιά καί αὐτός ὁ κλάδος τῆς Θεολογίας εἶναι ὑπεύθυνος γιά τήν πράξη ἀλλά καί γιά τήν κριτική θεώρηση τῶν πράξεων τῆς

Ἐκκλησίας»¹¹. Πῶς θὰ ἀντιμετωπίσει τὰ προκύπτοντα ζητήματα;

Ἀπό καιροῦ ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅτι τό σύγχρονο ἀστικό περιβάλλον ἐμφανίζεται ὡς ποιμαντικό πρόβλημα¹². Ἡ προβληματική αὐτή ἀναδύεται ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι ὁ χριστιανικός πολιτισμός καί ιδιαίτερα ἡ συμβολική του εἶναι κυρίως ἐμπνευσμένη ἀπό μία ἀγροτική θεώρηση τοῦ κόσμου, παρ' ὅλο πού οἱ ἀστικές ρίζες τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι βεβαιωμένες ἤδη ἀπό τήν ἀρχή του. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ ἀρχαῖες πόλεις καί ἐκεῖνες τῶν περασμένων αἰώνων εἶναι πραγματικότητες συνυφασμένες μέ τούς ἀγροτικούς πολιτισμούς. Γι' αὐτό τό λόγο καί ἔχουν λίγα κοινά χαρακτηριστικά μέ τίς σύγχρονες πόλεις, πού εἶναι ἡ μήτρα τοῦ

---

¹¹ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Συμβουλευτική Ποιμαντική*, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Λύχνος», 1984, σ. 76.

¹² Βλ. γιά παράδειγμα τήν ἀξιόλογη διδακτορική διατριβή τοῦ θεοφιλέστατου ἐπισκόπου Ἀχελώου κ. Ἐυθυμίου (Στύλιου), *Τό σύγχρονον ἀστικόν περιβάλλον ὡς ποιμαντικόν πρόβλημα*, Μελέτη «Ποιμαντικῆς Κοινωνιολογίας», Ἀθῆναι 1980, 282 σ. καθώς καί τή μελέτη του, *Τό ἀστικόν φαινόμενον, ἱστορική, φιλοσοφική καί θεολογική θεώρηση τῆς πόλεως*, Ἀθῆναι, 144 σ. Βλ. ἐπίσης τήν παράγραφο «Τά δομικά στοιχεῖα τῆς σύγχρονης κοινωνίας» στό βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ Ἀλέξανδρου Γουσίδη, *Ποιμαντική στή σύγχρονη Κοινωνία* (Ἐγχειρίδιο Ποιμαντικῆς Κοινωνιολογίας), Θεσσαλονίκη, Ἐκδ. Π. Πουρναρά, 1984, σ. 16-24.

αστικού λεγομένου πολιτισμοῦ. Ἄν καί ἡ Θεολογία φαίνεται νά ἔχει λάβει υπόψη της τό κίνημα τῆς αστικοποίησης μέσα ἀπό τή θεματική, γιά παράδειγμα, τῆς ἐκκοσμίκευσης, στήν οὐσία δέν ἔχει ἀντιληφθεῖ ὅλες τίς συνέπειες πού ἀπορρέουν

Πανοραμική φωτογραφική σύνθεση συγχρόνων μεγαλουπόλεων. Ἀπό διαφημιστική καμπάνια ξένου ὀργανισμοῦ παροχῆς οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν.

ἀπό αὐτό τό γεγονός, τίς προκλήσεις πού τίθενται μπροστά της καί τούς δρόμους πού ἀνοίγονται στήν ἔρευνά της. Ἡ ἀντιμετώπιση ὅλων αὐτῶν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει πράγματι ὑπεύθυνη ἀποστολή τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας σήμερα.

Προκλήσεις τῆς πόλης: ἕνα ποιμαντικό συνέδριο

Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι μέ αὐτή τήν ὀπτική εἶδαν τά μέλη τῆς (γαλλόφωνης) «Διεθνoῦς Ἑταιρείας Πρακτικῆς Θεολογίας» τήν πόλη καί ἀποφάσισαν

στό φετινό τούς συνέδριο νά ἀσχοληθοῦν μέ τίς «Προκλήσεις τῆς πόλης πρὸς τὴν Πρακτικὴ Θεολογία». Τό συνέδριο θά λάβει χώρα στὴν Θεολογικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μόντρεαλ στὸν Καναδᾶ ἀπὸ 22 ἕως 25 Αὐγούστου 1995¹³.

Ἡ κάθε ἡμέρα τοῦ συνεδρίου θά ἀσχολεῖται μέ μία συγκεκριμένη ἐνότητα τὴν ὁποία θά καλύπτουν στὴν πρωινὴ συνεδρία δύο ἕως τρεῖς ὀμιλητές. Ἔτσι, κατὰ τὴν πρώτη ἡμέρα θά ἐξεταστεῖ τό ζήτημα κατὰ πόσον μπορεῖ νά ὑπάρξει μία ἀστική πρακτικὴ θεολογία. Τῆ δευτέρῃ ἡμέρα θά ἀπασχολήσουν οἱ συμβολικὲς προοπτικὲς, τὴν τρίτῃ ἠθικά καὶ ποιμαντικὰ ἐρωτήματα. Μία στρογγυλὴ τράπεζα θά

---

¹³ Εἶναι τό δεύτερο κατὰ σειρά διεθνὲς συνέδριο. Τό πρῶτο, πού ἦταν καὶ ἰδρυτικὸ τῆς Ἐταιρείας, ἔγινε στὴ Λωζάνη καὶ τό Crêt-Bérard ἀπὸ 27 ἕως 31 Μαΐου 1992, στό ὁποῖο ἐξετάστηκαν ἡ σημερινὴ κατάσταση, οἱ μέθοδοι καὶ οἱ προοπτικὲς τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας. Οἱ Γάλλοι σύνοδοι ἀποφάσισαν τότε νά συναντιῶνται κατὰ τακτὰ διαστήματα. Ἔτσι, σέ Συμπόσιό τους στό Στρασβούργο (14 μέ 15 Μαρτίου 1994) καὶ γιὰ νά προετοιμάσουν τό φετινό συνέδριο τοῦ Μόντρεαλ ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα «Κοινωνικός ἰσθός καὶ ἐκκλησιαστικός δεσμός», στό ὅποιο ἐθίγησαν ζητήματα διαποίμανσης τῶν κατοίκων τῶν πόλεων. Τα Πρακτικά τοῦ συμποσίου δημοσιεύτηκαν στὰ «Cahiers de l'IRP (Institut Romand de Pastorale)» πού ἐκδίδονται στὴ Λωζάνη, στό τεῦχος 19 τοῦ Ἰουνίου 1994.

συζητήσει για τούς «κινδύνους» τῆς πολυεθνικότητας.

Τέσσερις ομάδες ἐργασίας θά συζητήσουν ἀνακοινώσεις τῶν συνέδρων πού θά ἐξετάσουν κατά σειράν τίς ἐξῆς πτυχές: φαντασίες γύρω ἀπό τήν πόλη καί θρησκευτική ἐμπειρία· ἀστικός πολιτισμός καί χριστιανικά σύμβολα· νέες ποιμαντικές ἀστικές πρακτικές· ὅταν ἡ πρακτική θεολογία φθάνει στήν πόλη (θεμελίωση καί μεθοδολογία). Προβλέπεται ἐπίσης μία βραδιά ἀνταλλαγῶν πάνω στά προβλήματα πόλεων διαφορετικῶν χωρῶν καί ἠπειρῶν. Ἡ τέταρτη ἡμέρα θά ἀφιερωθεῖ στή σύνθεση, τή συναγωγή συμπερασμάτων, τήν ἀποτίμηση τῆς προσφορᾶς καί τίς διαγραφόμενες προοπτικές. Ἐλπίζεται ὅτι οἱ σύνεδροι θά ἀποχωρήσουν πλουσιότεροι τόσο σέ ἐμπειρίες, πληροφορίες καί πρακτικές ὅσο καί σέ σκέψεις γιά τή χρησιμότητα τῆς συζεύξεως τῆς πράξεως μέ τή θεωρία ὡς πρός τή διαπραγμάτευση τοῦ συγχρόνου ποιμαντικοῦ προβληματισμοῦ ἀναφορικά μέ τήν πόλη.

Βαβυλώνα καί Ἱερουσαλήμ

Ὁ προβληματισμός αὐτός εἶναι τεράστιος καί πολύ σημαντικός ὥστε τά πλαίσια ἑνός συνεδρίου νά μή μποροῦν νά τόν περιλάβουν. Κατά εὐτυχί

συγκυρία, τὸ 5ο «Διεθνές Συνέδριο Ποιμαντικῆς Φροντίδος καὶ Συμβουλευτικῆς» πού λαμβάνει χώρα ἐφέτος ἀπὸ 20 ἕως 25 Αὐγούστου στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Τορόντο στὸν Καναδά, θὰ ἀσχοληθεῖ κι αὐτὸ μὲ τὴ θεματικὴ τῆς πόλης¹⁴. Ὁ τίτλος εἶναι φιλόδοξος «Βαβυλώνα καὶ Ἱερουσαλήμ». Ὡς ὑπότιτλο ἔχει ἱστορίες πού ἔχουν σάν θέμα τους τὴ διέλευση ἀπὸ μιὰ ξένη χώρα. Εἶναι ἐνδεικτικὲς οἱ ὀνομασίες τῶν δύο πόλεων. Οἱ εἰκόνες τῆς Βαβυλώνας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ξυπνοῦν μέσα μας περιπλοκές εἰκόνες τῆς ἐξορίας καὶ τῆς ἐλπίδας ¹⁵.

---

¹⁴ Τὰ Διεθνή Συνέδρια ἐναλλάσσονται μὲ τὰ Εὐρωπαϊκὰ κάθε δύο χρόνια. Γιά τὸν θεσμό αὐτῶν τῶν συνεδρίων ποιμαντικῆς φροντίδος καὶ συμβουλευτικῆς βλ. περισσότερα στὸ βιβλίο μου Α. Μ. Σταυροπούλου, *Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ* 1984, σ. 77-87. Μετὰ τὸ διεθνές τῆς Αὐστραλίας (1987) ἔγινε τὸ εὐρωπαϊκὸ στὴν Ἀσίζη τῆς Ἰταλίας (1989). Τὸ ἐπόμενο διεθνές ἔγινε στὴν Ὀλλανδία (1991), τὸ εὐρωπαϊκὸ στὴν Οὐγγαρία (1993), τὸ διεθνές φέτος στὸν Καναδᾶ (Τορόντο 1995). Τὸ ἐπόμενο εὐρωπαϊκὸ θὰ γίνῃ στὴν Ἀγγλία (1997).

¹⁵ Ὁ τίτλος ἀπηχεῖ βιβλικές παραστάσεις περὶ πόλεως καὶ ὅ,τι αὐτές οἱ δύο συγκεκριμένες πόλεις μπορεῖ νὰ συμβολίζουν. Παραπέμπω τοὺς ἀναγνώστες στὸ συνοπτικὸ λήμμα «πόλη», τοῦ Λεξικοῦ Βιβλικῆς Θεολογίας, Ἀθήνα 1980, στ. 842-843 καθὼς καὶ στὸ λήμμα «πόλεις τοῦ Χριστοῦ» τοῦ Β. Μουστάκη στὴν Θ.Η.Ε. τ. 12 (συμπλήρωμα), στ. 912- 914. Γιά περισσότερα στοιχεῖα στὸ *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* λήμμα «πόλις» κ.λπ. τ. VI 1959 σ. 516-535 καὶ τ. X2 1979 (βιβλιογραφικὰ συμπληρώματα) σ. 1246.

Στή σύγχρονη κοινωνία ζοῦμε σέ μιά ξένη χώρα μέ τήν ἐλπίδα μιᾶς νέας δημιουργίας, ἀτομικά καί συλλογικά. Καθώς πορευόμαστε καί ὅλα αὐτά εἶναι ἀναμεμειγμένα σέ μιά τόσο θορυβώδη καί περίπλοκη διάβαση λαχταροῦμε δροσερές ἱστορίες, παλιές καί νέες πού βάλουν «καινούργιο κρασί σέ καινούργια ἀσκιά» (Ματθαίου 9, 17). Κάθε λαός, κάθε κοινωνία, κάθε θρησκεία ἔχει δημιουργήσει δικές του ἱστορίες, ἀφηγήσεις πού συνοδεύουν τόν ἄνθρωπο στό πέρασμά του ἀπό μιά ξένη χώρα. Οἱ ἀφηγήσεις αὐτές περικλείουν μεταμορφωτικές δυνάμεις. Οἱ ὀργανωτές τοῦ συνεδρίου δέν ἐφείσθησαν κόπων οὔτως ὥστε νά μπορέσουν νά ἐντοπίσουν ποικιλία τέτοιων ἀφηγήσεων: ἰουδαϊκῶν, βουδιστικῶν, ἰσλαμικῶν, ἰθαγενῶν, χριστιανικῶν, προσκαλώντας ἐκπροσώπους αὐτῶν τῶν παραδόσεων.

Μένουμε ἐκπληκτοί, γιά νά ἀναφέρουμε ἕνα παράδειγμα, ἀπό τή δύναμη τοῦ λόγου τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς ὅταν περιγράφει τόν ὑπερπλήν ὅμως ἐνδον-κόσμιο βίο τῶν χριστιανῶν «ἐν διηγήματος εἶδει». Ἀπηχεῖ τόν ὑψηλόν παραμυθητικόν λόγον τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς γιά τούς πατριάρχες ὡς ξένων καί παρεπιδήμων ἐπί τῆς γῆς (11, 13), πού θυμίζει τό «ἐπί γῆς ἀλλοτρίας»

τοῦ ψαλμοῦ (136, 4). Τελικά ὁ Θεός « ἠτοίμασεν γὰρ αὐτοῖς πόλιν » (Ἐβραίους 11, 16).

Ὁ Διόγνητος μέ ἀνακούφιση θά διάβασε:¹⁶

«Χριστιανοί... πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται καί πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα ξένη πατρίς αὐτῶν καί πᾶσα πατρίς ξένη· ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται...».

Ἡ συλλογική τελικά ἐπιθυμία τῶν Χριστιανῶν γιά μεταμόρφωση σέ μιά ξένη χώρα μᾶς προκαλεῖ νά διευρύνουμε τούς ὀρίζοντές μας γιά διακονία σέ ἕναν ἐσωτερικά διασπασμένο κόσμο, ὁ ὁποῖος εὐλογεῖται παρ' ὄλα αὐτά μέ πολλές μορφές θεραπείας, καταλλαγῆς καί κοινωνικῆς ἀνασυγκρότησης.

Ἀρχιτεκτονική καί ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου

Μέ ὅλες αὐτές τίς ἀναφορές ἀπλῶς ἐπισημαίνουμε τό ἐνδιαφέρον ποικίλων φορέων νά προκαλέσουν τούς πολίτες νά ζήσουν τήν πόλη τους.

---

¹⁶ Ἐπιστολή πρὸς Διόγνητον, V, 5, ΒΕΠΕΣ 2, 1955, σ. 253. Πρβλ. καί τό ἄρθρο Α. Μ. Σταυροπούλου, «Μακρόν πρό βραχέος...», στήν *Ποιμαντική τῆς καθημερινῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 1992, σ. 34- 38, ὅπου ἀναλύεται ὁ τρίτος λόγος «Περί ξενιτείας» τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος.

Προκαλοῦν μάλιστα τίς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου νά ἔλθουν ἀρωγοί στό ἔργο τους. Ἡ Ἀρχιτεκτονική ιδιαίτερα ἔχει ἀνάγκη νά λάβει ὑπόψη της τά δεδομένα αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν, οὕτως ὥστε νά μπορέσει ν' ἀνταπεξέλθει στά προβλήματα πού ἀνακύπτουν καί νά βρεῖ κατάλληλες λύσεις στίς σχέσεις σπιτιοῦ καί οἰκογένειας, πόλης καί κοινωνίας, τόπου ἐργασίας καί ἀτόμου. Ἀκριβῶς μέ τήν πιό πάνω προβληματική ὀργανώθηκε στό Louvain-la-Neuve τοῦ Βελγίου συμπόσιο ἀπό 4 ἕως 6 Μαΐου 1995. Γύρω ἀπό τούς μεγάλους ἄξονες τοῦ συμποσίου πού μόλις ἀναφέρθηκαν, ἀναπτύχθηκαν ἐπί μέρους πολύ ἐνδιαφέροντα θέματα πού ἐλπίζουμε ὅτι θά ἀποτυπωθοῦν στά Πρακτικά πού θά κυκλοφορήσουν.

Δέ θά μέ πάρει ἀσφαλῶς ὁ χρόνος νά διηγηθῶ ὅσα συμβαίνουν γύρω ἀπό τούς προβληματισμούς αὐτούς. Πρέπει νά σπεύσουμε καί μέ βιά νά μετρήσουμε τή γῆ καί τίς πόλεις της — ἂν ὄχι καί μέ μιᾶ δρασκελιά σάν τό παιδί τῆς φωτογραφίας—,

«Ἡ φτέρνα δέν δένει μέ τό χῶμα».

τά προβλήματα τους καί τίς λύσεις τους. Οἱ καιροί οὐ μενετοί. Ὅμως θά ἐπανέλθουμε¹⁸.

---

¹⁷Σύγχρονη μορφή Λιτανευτικής... κυκλοτεροῦς περιχαρακώσεως μιᾶς πόλεως πρὸς περιφρούρησή της ἀπό δυνάμεις πού τήν ἐπιβουλεύονται. «Ἡ φτέρνα δέν δένει μέ τό χῶμα», μιά ἄλλη μορφή ξενιτείας... (φωτογραφία ἀπό «Τό Βῆμα» τῆς Κυριακῆς 13.2.1994.

¹⁸Μιά πρώτη ἐνημέρωση στή θεματική τῶν φετινῶν συνεδρίων εἶχαμε κάνει στό δελτίο «Ποιμαντική Ἐνημέρωση», τήν περιοδική ἔκδοση τοῦ Τομέως Χριστιανικῆς Λατρείας, Ἀγωγῆς καί Διαποιμάνσεως, τεῦχος 2, 15 Μαρτίου 1995. Τή μετάφραση τῶν προγραμμάτων εἶχαν κάνει οἱ δευτεροετείς φοιτήτριες τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἑλένη Μούρσα καί Αλεξάνδρα Γουλλάκη.

Ώς διά πυρός¹⁹

Δρόμοι καί δρόμοι

Οί πόλεμοι, οί πλημμύρες, οί σεισμοί, οί φωτιές καί παρόμοιου τύπου καταστροφές θέτουν επί τάπητος τό ζήτημα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου μέσα ἀπ' αὐτά τά δεινά. Τις περισσότερες φορές διασώζεται φεύγοντας χωρίς νά μπορεῖ νά πάρει τίποτε μαζί του οὔτε ἓνα μπογαλάκι ροῦχα, οὔτε χρήματα, οὔτε κοσμήματα, τίποτα ἀπ' αὐτά πού θεωροῦνται πολύτιμα ἀπό τά ὑπάρχοντα του. Κι εἶναι εὐχαριστημένος ὅταν, μέσα ἀπό τούς τόσους κινδύνους, καταφέρει νά διασώσει τήν ὑπαρξή του. Τό «φεῦγε καί σῶζου» βρίσκει μιὰ παράδοξη ἐφαρμογή στήν περίπτωσή μας.

Θά πρέπει βέβαια νά τονίσουμε ὅτι μέσα στή σύγχυση αὐτῆς τῆς φυγῆς, στόν πανικό τοῦ ἀνθρώπου πού τό μόνο πού σκέπτεται ἐκείνη τήν ὥρα εἶναι τό ὅπου φύγει - φύγει, εἶναι δύσκολο νά διακρίνει δρόμους διαφυγῆς. Εἶναι σά νά χάνεται σέ «δρόμους πού δέν ὀδηγοῦν πουθενά». Χαμένος στό δάσος παίρνει μονοπάτια πού τόν γυρίζουν πίσω στό

---

¹⁹ Περιοδικό *Ἐφημέριος* 1995, σ. 304-305.

σημεῖο πού ξεκίνησε κι ἀνήμπορος νά συνεχίσει, ἂν κάποιος ἄλλος δέν τόν συντρέξει καί δέν τοῦ ὑποδείξει ἢ δέν τόν παρασύρει πρὸς τή σωστή κατεύθυνση. Τό ἔζησαν πολλοί συνάνθρωποί μας ιδιαίτερα στίς τελευταῖες φωτιές.

Τό τοπίο ἀλλάζει ὅταν ἐπισκεφτοῦμε τόν ἴδιο τόπο μετά τήν καταστροφή. Καψαλισμένο, χωρίς τήν πυκνή βλάστηση πού κατεῖχε τόν τόπο, χωρίς δέντρα πού ἐμπόδιζαν τή θέα, προσφέρει μιᾶ παράξενη τοπογραφία. Ἰδεώδης τόπος γιά ὄδευση θά ἔλεγες, ἂν δέν σέ συνεῖχε ἕνα αἶσθημα φρίκης γιά τό ἀποτέλεσμα τῆς φωτιᾶς. Ἐκεῖ πού δυσκολευόσουν νά σύρεις τά βήματα σου, τώρα ἔχεις πλήρη ἐλευθερία νά βαδίζεις. Ἀπό ψηλά τό τοπίο φαντάζει σάν τέλεια χαρτογραφία ὅπου εἶναι ἀποτυπωμένο μέχρι καί πιό μικρό χάραγμα.

Ἀνάλογα μ' ἐκεῖνον πού τό διάβηκε εἶναι καί τό ἶχνος. Ζῶα μικρά μετά μεγάλων χαράσσουν τό δικό τους δρόμο ἢ δρομάκι. Διακρίνεις κατσικόδρομους (γιδόστρατες) καί πιό δίπλα δρόμους πού ἀκολουθοῦσε ὁ βοσκός τους, δρόμους μεγαλύτερων ζώων, δρόμους φτιαγμένους γιά ὀχήματα. Τίποτε ἀπ' αὐτά δέν διέκρινες πρῖν· ὅλα καλύπτονταν ἀπό τό πράσινο, τίς πυκνές φυλλωσιές κι ἔπρεπε νά μαντεύεις γιά τό ποῦ θά φέρεις τό

έπόμενο βήμα σου, ἂν μάλιστα δέν γνώριζες τήν περιοχή. Ἐδῶ καί νά τή γνώριζες δυσκολευόσουνά νά τήν διαβείς.

Θυμάμαι τόν πρῶτο καιρό πού ἐπισκεπτόμουνα τά Καλλίσια κι ἤθελα νά κόψω δρόμο ὅπως μοῦ εἶχε ὑποδείξει φίλος πού μέ πρωτοπήγε, δέν μπόρεσα νά βρῶ τό ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἐπρεπε νά ἐπιστρέψω στήν ἀφετηρία ἐκκίνησης καί ν' ἀκολουθήσω τήν πλέον πεπατημένη καί κεῖ πάλι μέ κίνδυνο νά ξαναχαθῶ. Πόσο δίκιο εἶχες, ψυθύριζα, καϋμένε Χάιντέγκερ ὅτανμίλαγες γί' αὐτούς τούς δρόμους στά δάση (Holzwege), γιά δρόμους πού δέν ὀδηγοῦν πουθενά, τυφλούς κυριολεκτικά χωρίς ἀνοίγματα γιά νά διακρίνεις πιό πέρα.

Καί τώρα πού διακρίνεις καί τίς πιό παραμικρές λεπτομέρειες, χωρίς κίνδυνο πιά νά χαθεῖς, λές, ὄχι, καλλίτερα τότε μέ τούς μύριους κινδύνους. Νά χαθεῖς χίλιες φορές, καί νά κοπιάσεις ἄλλες τόσες γιά νά βρεθεῖς στόν Ἄη Νικόλα.

Τά θεμέλιά μου στά βουνά

Σέ πείσμα ὅμως τῆς φωτιᾶς ὁ Ἅγιος Νικόλαος μέ τή βοήθεια τοῦ ἴδιου τοῦ Ἁγίου διασώθηκε, ἐνῶ γύρω του ἀπλώνεται καμένη γῆ. Μεγάλες καί κρυφές οἱ βουλές τοῦ Κυρίου. Μποροῦσε κι αὐτόν νά τόν εἶχε κατασπαράξει ἄγριο θηρίο ὅπως διάβηκε κι ἀπό ἐκεῖ ἡ λαίλαπα τῆς φωτιᾶς. Τό μοναστηράκι γλίτωσε ὅπως γλιτώνουν τουλάχιστον τά θεμέλια ἐνός σπιτιοῦ ὅταν καίγεται ὀλόκληρο τό σπίτι. Καί ποιός μπορεῖ ν' ἀμφισβητήσῃ ὅτι αὐτά τά κατασπαρμένα ἐκκλησιάκια στίς κορυφές τῶν βουνῶν μας δέν εἶναι τά θεμέλιά μας; Ὁ πρῶτος ψαλμικός στίχος τοῦ Β' Ἀντιφώνου μᾶς τό θύμισε στή λειτουργία τῆς Μεταμορφώσεως: «Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις». Ἐδῶ, σκέπτεσαι,

ἦλθαν τὰ κάτω ἐπάνω. Καί στή μεταγραφή τοῦ στίχου ἀπό τόν Ὀδυσσεά Ἐλύτη διαφαίνεται καθαρά αὕτη ἡ ἀλήθεια. Πάνω σ' αὐτά τὰ βουνά «ἡ μνήμη καίει ἄκαυτη βάτος», καιομένη καί οὐ φλεγόμενη. «Καί τὰ βουνά σηκώνουν οἱ λαοί στόν ὤμο τους». Ἄν καεῖ καί ἡ μνήμη, τότε, ζήτω πού καήκαμε. Αὐτή ἡ μνήμη θυμᾶται τίς ἄπειρες εὐεργεσίες πού ἔχουν διοχετευτεῖ στό λαό μέ τή συμπαράσταση σπουδαίων καί στοργικῶν Γερόντων. Θυμᾶται τή θεραπευτική διακονία αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν πού ἐπιτελοῦν ἕνα ἀξιόλογο ἔργο σήμερα. Ἄν ἡ φωτιά κατέλυε αὐτά τὰ «παρατηρητήρια» ὁ τόπος θά πήγαινε πολλά χρόνια πίσω... Δέν ἔχει σημασία ἂν θά δεχτοῦμε εὐκολα ἢ δύσκολα αὐτή τήν ἄποψη.

Τά κριτήρια πού συγκροτοῦν μιὰ «Πνευματική Γεωγραφία» εἶναι διαφοροετικά ἀπό ἐκεῖνα μιᾶς φυσικῆς γεωγραφίας. Μιὰ «εὐφλεκτὴ χώρα» ὅπως ἡ δική μας (Γ. Ἰωάννου) μπορεῖ καί καμένη, ὡς μή ὄφειλε, νά προσφέρει δρόμους επιστροφῆς.

Τοπογραφία ψυχῆς

Αὐτό δέν τό λέω μόνο γιατί τώρα ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἶναι εὐκολώτερα προσπελάσιμος ἐφόσον μετά τή φωτιά οἱ δρόμοι φαίνονται καθαρά χωρίς κίνδυνο περιπλανήσεως. Ἅγιοι Νικόλαοι ὑπάρχουν πολλοί ἀνά τήν ἐπικράτεια καί θά πρέπει νά μάθουμε τούς δρόμους πού ὀδηγοῦν σ' αὐτούς. Ἡ σκέψη πού μέ διακατέχει εἶναι, ὅταν τήν εἰκόνα τῆς φωτιᾶς τῆ μεταφέρω στά πνευματικά καί συλλογιστῶ ὅτι γιά νά ξεκαθαρίσει ἡ τοπογραφία τῆς ψυχῆς μου πρέπει νά καοῦν πολλά ἐποικοδομήματα καί πολλά ξερά γιατί μ' αὐτά κινδυνεύουν νά καοῦν καί τά λίγα χλωρά πού ἔχουν ἀπομείνει.

Πολλοί χαρακτηρίσαν τό θέαμα τῆς περιοχῆς ὡς «κρανίου τόπο». Καί εἶναι πράγματι. Τό θέαμα εἶναι φρικτό καί σοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά ἀντικρίζοντας το. «Κάπως ἔτσι δέν εἶναι καί ἡ ψυχή μας;» ὁμολόγησε κάποιος στόν πνευματικό του πατέρα ὅταν ἀντίκρισε τό τοπίο. Καμένη γῆ κι ὁμως

ἐμεῖς τῆ βλέπουμε θάλλουσα. Ξερή, κατάξερη κι ὁμως καυχόμαστε γιά τῆ δροσιά της. Γεμάτη ἀγκάθια κι ὁμως ἐξακολουθοῦμε νά τήν ποτίζουμε νομίζοντας ὅτι καλλιεργοῦμε τριαντάφυλλα. Ἐρημο καί νά τήν περνᾶμε γιά ὄαση. Παραισθήσεις, αὐταπάτες, φαντασιώσεις; Εἶναι φορές πού ὁ ἄνθρωπος τίς ἔχει ἀνάγκη. Τίς περισσότερες ὁμως φορές λειτουργοῦν παραπλανητικά.

Εἶναι μάταιο «νά ψάχνεις ἀδιάκοπα μιά ἔρημο, χωρίς ἕνα δέντρο, ἕνα ρίγος νερῶν» (Μ. Ἀναγνωστάκης). Ὅαση γίνεται μόνο ὅταν βρεθεῖς στήν ὄαση. Καί μιά τέτοια ὄαση, καί, ὄχι μόνο μιά, εὐτυχῶς ἀπέμεινε στῆς Ἀττικῆς τήν ὀλόμαυρη ράχη. Νά ἐλπίσουμε ὅτι μπορεῖ νά ἀποτελέσει μίαν ἀρχή γιά τήν ἀναβάθμιση τῶν ὀρεινῶν ὄγκων τῆς Ἀθήνας;

Ἄς τό εὐχηθοῦμε μέ τήν ἀρχή τῆς Ἰνδίκτου τοῦ νέου ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους!

Πόλεις και μνήμες²⁰

Ποιμαντική ενεργοποίηση τῆς μνήμης τῶν πόλεων²¹

Οί στόχοι μιᾶς τέτοιας ενεργοποίησης

Ἡ λέξη ενεργοποίηση μιᾶς παραπέμπει κυρίως στήν αὐξηση τῶν χημικῶν ιδιοτήτων, φυσικῶν ἢ βιολογικῶν ἑνός σώματος. Ἀπό ψυχολογική ὁμως ἄποψη, ὅταν π.χ. μιλάμε γιά ενεργοποίηση μιᾶς τάσεως, μιᾶς παραπέμπει στό γεγονός ἐκεῖνο κατά τό ὁποῖο, μία τάση πού ἀγνοεῖτο πρίν ἀπό τό ὑποκείμενο, γίνεται συνειδητή κατόπιν ὠριμάνσεως ἀπό ἐξωτερικό γεγονός. Ἡ ποιμαντική ενεργοποίηση τῶν μνημῶν μιᾶς πόλης ἢ τῆς μνήμης τῶν πόλεων μεταξύ ἄλλων σκοπεύει στό νά ὀδηγήσει τόν ἄνθρωπο νά ξεφύγει ἀπό μία

---

²⁰ Περιοδικό Ἐφημέριος 1995, σ. 376-378 & 400-402.

²¹ Τό κείμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἀνακοίνωση τοῦ συγγραφέα-συζητήθηκε σέ ομάδα ἐργασίας πού εἶχε ὡς θέμα «νέες ποιμαντικές ἀστικές πρακτικές» στά πλαίσια τοῦ δεύτερου συνεδρίου τῆς «Διεθνούς Ἐταιρείας Πρακτικῆς Θεολογίας»: Προκλήσεις τῆς πόλης πρὸς τήν Πρακτική Θεολογία, πού ἔγινε στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μόντρεαλ στόν Καναδά ἀπό 22 ἕως 25 Αὐγούστου 1995. Ἡ ἀρχική εἰσήγηση ἔγινε σέ γαλλική γλώσσα. Στήν προσαρμογή του στά ἑλληνικά κρατήσαμε τή δομή τοῦ προφορικοῦ λόγου μέ τόν ὁποῖο καί ἐκφωνήθηκε. Περισσότερα γιά τό συνέδριο βλ. στόν «Ἐφημέριο» τῆς 1ης Ἰουνίου 1995, σ. 183-184.

μονοδιάστατη αντίληψη του χρόνου ως παρόντος και του τόπου ως ἐδῶ ἢ ἐκεῖ, στή διάσταση μόνο του τώρα, του σύν-χρονου.

Ὁ κόσμος, ἀκόμα καί ὡς «σφαιρικό χωριό», καί ὅταν τόν θεώμεθα σέ μία ἐγκάρσια τομή, δέν ἐξαντλεῖ τίς διαστάσεις του μέσα στό χῶρο καί τό χρόνο²². Γιά νά μπορέσουμε νά συλλάβουμε τή σφαιρικότητά του καί τό πολυδιάστατό του ἀπαιτεῖται μία διαχρονική, διαμήκης τομή μέσα στό χρόνο καί τό χῶρο, στό χρόνο ὡς παρελθόν, παρόν καί μέλλον μέ τίς χωρο-τοπικές συναρτήσεις του. Ἡ διαχρονικότητα καί ἡ διατοπικότητα συνιστοῦν τήν ὀλοκληρωμένη αντίληψη πού μπορεῖ νά ἔχει ὁ ἄνθρωπος ὡς ὄν στόν κόσμο μέ παράλληλη θεώρηση τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς ὄντος διαπροσωπικοῦ πού οἱ σχέσεις του διαπλέκονται μέ πρόσωπα τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καί τοῦ μέλλοντος.

---

²²Τήν ἔννοια τοῦ «σφαιρικοῦ χωριοῦ» ἀνέπτυξε γιά πρώτη φορά ὁ γνωστός ἐπικοινωνιολόγος Marcal Mac Luhan (Μάκ Λάχαν). Βλ. τό βασικό του ἔργο, *Media - Οἱ προεκτάσεις τοῦ ἀνθρώπου*, Αθήνα, ἐκδ. «Κάλβος», χ.χ., 434 σ. Γιά τήν ἄσκηση τῆς Θεολογίας σ' ἓνα σφαιρικό χωριό βλ. τό ἄρθρο τοῦ John S. Robee στό περ. «ministerial formation», τεῦχος 61, Ἀπρίλιος 1993, σ. 2-9, μέ τόν χαρακτηριστικό τίτλο «Doing Theology in A Global village».

Ἐνδεχομένως ὁ ὄρος δια-χωρο-χροσική-ἄσθρωπο-γεωγραφία θά ἀπέδιδε αὐτή τή νέα προσέγγιση.

Αὐτή ὁμως ἡ ὀλοκληρωμένη ἀντίληψη καί θεώρηση κινδυνεύει ἀνά πᾶσαν στιγμήν νά διασπασθεῖ καί ὁ ἄσθρωπος νά ζεῖ ἀποσπασματικά σέ κλάσματα τοῦ χρόνου καί σέ θραύσματα τοῦ χώρου ἔχοντας χάσει ἀπό τά μάτια του τό ὄλον, τό καθολικόν, τή δυνατότητα νά ἀποτυπώσει σέ ἓνα ὀλογράφημα πολλαπλές διαδρομές μέσα στό χωρο καί τό χρόνο.

Ἡ Θεία Λειτουργία ὡς πειραματικός τόπος καί χρόνος αὐτῆς τῆς ἐνεργοποίησης

Παρό ὄλο ὁμως αὐτόν τόν κίνδυνο δέν ἀποκλείεται ὁ πιστός νά μπορέσει νά ζήσει αὐτή τήν ὀλοκληρωμένη ἐνότητα. Μπορεῖ νά τή βιώσει μέσα στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καί ἰδιαίτερα μέσα στή Θεία Λειτουργία σ' αὐτό πού ἡ Θεολογία ὀνομάζει λειτουργικό χρόνο καί χωρο. Μιά τέτοια βίωση δέν εἶναι προορισμένη νά γίνει αἰσθητή μόνο στήν ἀπομόνωση τῆς λειτουργίας. Ἡ μεταμόρφωση τοῦ χρόνου καί τοῦ χώρου πού ἐνεργεῖται στή Θεία Λειτουργία καί πού ἀποδίδει στό χρόνο καί τοὺς χώρους τίς πραγματικές τους διαστάσεις μπορεῖ νά συνεχιστεῖ καί ἐκτός καί μετά τῆ Θεία Λειτουργία. Αὐτό ἐπιτυγχάνεται μέ τήν ἐνεργοποίηση τῆς

μνήμης κατά τή διάρκεια τῆς Θείας Λειτουργίας. Ἐφ' ὅσον ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι ἕνας τόπος ἐνεργοποίησης τῆς μνήμης καί τῶν μεμονωμένων πιστῶν καί τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας δίνει καί τό ἔναυσμα αὐτή ἡ μνήμη νά συνεχίσει νά ἐνεργοποιεῖται καί ἐκτός Θ. Λειτουργίας καί μετά τή Θ. Λειτουργία²³.

Στήν παροῦσα εἰσήγησή μου δέν θά ἐπιμείνω ὡς πρός τή θέση τῆς μνήμης καί τῆς λήθης στή Θ. Λειτουργία γιατί αὐτό ἔχει ἤδη ἀποτελέσει ἀντικείμενο μιᾶς ιδιαίτερης ἐπιστημονικῆς μου μονογραφίας²⁴. Αὐτό πού θέλω νά τονίσω εἶναι ὅτι ὁ πιστός μέσα στή Θ. Λειτουργία μέ τήν ἐνεργοποίηση τῆς μνήμης εὐαίσθητοποιεῖται στήν παρουσία προσώπων, πραγμάτων, καταστάσεων πού ἐκ πρώτης ὄψεως δέν φαίνονται ὡς παρόντα. Τοῦ γίνονται οἰκεῖοι καί οἰκεία, προσλαμβάνουν μίαν ἀμεσότητα πρόσωπα καί πράγματα πού συνήθως μόνον ἐμμέσως ἀντιλαμβάνομαστε τήν ὑπαρξή τους. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ἡ Παναγία, οἱ Ἅγιοι καί οἱ

---

²³Βλ. ἄρθρο Α. Μ. Σταυροπούλου στόν «Ἐφημέριο» τῆς 1ης Νοεμβρίου 1994, σ. 352-354, «Ποιμαντική τῆς μνήμης καί τῆς λήθης», καί στό βιβλίο μου *Ποιμαντική πολλαπλῶν διαδρομῶν*, Ἀθήνα 1995, σ. 118-124.

²⁴ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Μνήμη καί λήθη στή Θεία Λειτουργία*, Ἀθήνα, ἐκδ. «Λύχνος», 1989, 134 σ.

Άγιες, οί Άγγελοι, οί κοιμηθέντες καί οί ζῶντες, τόποι μακρινοί καί κοντινοί, χρόνοι άλλοτινοί καί τωρινοί καί μέλλοντες ἀκόμη προσεγγίζονται καί γίνονται κατά κυριολεξίαν αισθητοί.

Ἐκεῖνο πού κατά τρόπο γενικό ἐπιδιώκει ἡ Ἐκκλησία, νά φέρει δηλαδή κοντά τούς ἀνθρώπους ἄλλων τόπων καί τούς ἀνθρώπους μέ ἄλλους τόπους· νά φέρει τούς ἀνθρώπους κοντά στόν τόπο τους σέ προηγούμενες χρονικές στιγμές ἀλλά καί κοντά μέ ἀνθρώπους πού ἔζησαν ἐκεῖνες τίς ἐποχές, γίνεται κατά τρόπο θαυμαστό πραγματικότητα μέσα στή Θ. Λειτουργία. Αὐτό, βέβαια, γίνεται ἀφορμή ὥστε ἡ Ἐκκλησία νά ἐπιδιώξει νά συνεχιστοῦν αὐτές οί πολλαπλές συναντήσεις καί προσεγγίσεις καί ἐκτός Θ. Λειτουργίας καί μετά ἀπ' αὐτήν.

Μεταφορά μάθησης: «ζητεῖσαι καί σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς»

Ἡ Ἐκκλησία στό μέτρο πού ἀκολουθεῖ τὰ ἴχνη τοῦ Κυρίου ἔρχεται νά ζητήσει καί νά σώσει τό χαμένο (Λουκᾶ 19, 10) ἀλλά καί τό ξεχασμένο. Τότε μόνο θά ἔχει ὀλοκληρώσει τήν ἀποστολή της ἂν μπορέσει νά ὑποστηρίξει ὅτι τίποτα δέν χάθηκε ἀπ' ὄτι τῆς ἐμπιστεύθηκε ὁ Κύριος (Πρβλ. Ἰωάννου 17, 12), ὅταν μάλιστα ὁ ἴδιος τῆς ἔχει παραδώσει τήν

σκυτάλη στήν πορεία πού ὁ ἴδιος τῆς ὑπέδειξε καί ἀκολούθησε.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας καί οἱ διάφοροι τρόποι μέ τούς ὁποίους αὐτή ἔχει καταγραφεῖ ἀποτελοῦν πολύτιμα στοιχεῖα πού πρέπει νά διατηρηθοῦν στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία ἱστορική πραγματικότητα πού τά ἴχνη της ἀνευρίσκονται στό διάβα τῶν αἰώνων. Ἡ πορεία αὐτή μέσα στό χωρο καί τό χρόνο δέν εἶναι ἄμοιρη τῆς λήθης πού χαρακτηρίζει τά ἀνθρώπινα πράγματα.

Ἡ Ἐκκλησία ἐγγραφομένη ἀναγκαστικά ἐν τόπῳ καί χρόνῳ ὑφίσταται στήν ἐξωτερική ἔκφρασή της τίς φθορές πού συσσωρεύει ἡ γήινη ὑπαρξή της. Συμμερίζεται τή μοίρα τῶν λαῶν καί τῶν κρατῶν, τίς συνέπειες τῶν πολέμων καί τῶν ἀντιδικιῶν, τά ἀποτελέσματα σεισμῶν, ἀσθeneiῶν, λιμῶν καί καταποντισμῶν, πυρκαγιῶν, τήν ἄνοδο καί πτώση πολιτισμῶν. Ἡ τοπική Ἐκκλησία μιᾶς πόλης, ἑνός χωριοῦ ζεῖ κι αὐτή τίς περιπέτειες τῆς ἴδιας τῆς πόλης, τοῦ χωριοῦ. Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ὅπως καί αὐτή τῆς πόλης στήν ὁποία ὑπάρχει, ἐγγράφεται σέ πολλαπλά ἐπίπεδα καί ἀκολουθεῖ πολλαπλές διαδρομές.

Ἡ ἱστορία της γραμμένη σέ πολλαπλές στρώσεις θυμίζει πολλές φορές ἔγγραφές σ' ἕναν παλίμψηστο κώδικα²⁵. Στήν περίπτωση αὐτή ἕνας χρησιμοποιημένος κώδικας γιά λόγους οἰκονομίας χρησιμοποιεῖται γιά νέες ἔγγραφές. Γίνεται δηλαδή ἕνα εἶδος ἀνακύκλωσης πρό τῆς λέξεως. Ἡ ἀνάγνωση ἑνός τέτοιου κώδικα στό σύνολό του εἶναι δυσχερής. Εἶναι συνήθως εὐανάγνωστη ἡ τελευταία χρονολογικά ἔγγραφη καί μένουμε μέ τήν ἐντύπωση ὅτι διαβάσαμε ὅ,τι εἶχαμε νά διαβάσουμε, μέχρις ὅτου μέ τήν πρόοδο τῶν τεχνικῶν ἀνακαλύψουμε ὅτι πίσω ἀπό τήν τελευταία ἔγγραφη ὑπάρχουν καί ἄλλες ἔγγραφές πού κι αὐτές μέ τήν βοήθεια ἄλλων μεθόδων μποροῦν νά διαβαστοῦν ἀφοῦ κάνουμε στήν κυριολεξία μία ἀποκωδικοποίηση. Πρός μεγάλη μας ἔκπληξη φανερόνεται τότε στά μάτια

---

²⁵ Ἡ παρομοίωση πού ἔδωσα τῆς πόλης ὡς παλίμψηστου κώδικα εἶχε εὐνοϊκή ἀποδοχή στό συνέδριο - καί στή διάρκειά του ἀλλά καί ὅταν εἶχα πρωτοστείλει τήν περίληψη τῆς ἀνακοινώσεως στήν ἐπιστημονική ἐπιτροπή. Γιά μένα ἦταν εὐχάριστη ἔκπληξη ὅταν στήν προσφώνησή της πρός τούς συνέδρους μέ τήν ἑναρξη τοῦ συνεδρίου στίς 22 Αὐγούστου 1995 ἡ ἀντιπρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μοντρεάλ, κυρία Irène Cinq-Mars ἀρχιτέκτων ἡ ἴδια, χαρακτήρισε τήν πόλη ὡς ἕνα παλίμψηστο χειρόγραφο. Εἶναι ἐνδιαφέρον ἐπίσης ὅτι καί ὁ Τίτος Πατρικίος ἐπιμελήθηκε καί παρουσίασε στήν ET-2 μιά ἀξιόλογη σειρά ντοκιμαντέρ μέ τίτλο: «Σικελία, ἕνα παλίμψηστο» (τελευταία ἐκπομπή στίς 8 Αὐγούστου 1995).

μας μία σειρά χειρογράφων που ή πρώτη έντύπωση θά τά απέκλειε.

Καί οί τόποι ὅμως, ὅπως καί ή πρώτη ὕλη γραφῆς τότε, οί κώδικες, γίνονται σπάνιοι. Οί ἄνθρωποι συνηθίζουν νά «χτίζουν πόλεις πάνω στίς πόλεις»²⁶. Νά χρησιμοποιοῦν παλιότερα χρησιμοποιημένα δομικά ὑλικά γιά καινούργιες οἰκοδομές. Πολλές φορές σκόπιμα, γιά νά ἐξαφανίσουν ἢ νά μεταποιήσουν παλιότερα οἰκοδομήματα. Καταστροφές, δηώσεις, φωτιές, πλημμύρες ὀλοκληρώνουν τό ἔργο τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι ἕνα σύνολο αἰτίων ἢ ἀφορμῶν ὀδηγοῦν σέ συνεχεῖς

---

²⁶ Ὁ ποιητής Γιάννης Ρίτσος ἐκφράζει πολύ παραστατικά αὐτή τή συνήθεια:

Τά σπίτια μας εἶναι χτισμένα πάνω σ' ἄλλα σπίτια εὐθύγραμμα, μαρμάρινα, κι ἐκεῖνα πάνω σέ ἄλλα. Τά θεμέλιά τους κρατιοῦνται πάνω στά κεφάλια ὀρθίων ἀγαλμάτων, δίχως χέρια. Κάνει έντύπωση τό «δίχως χέρια»-γιά νά μή μποροῦν ἴσως ν' ἀμυνθοῦν καί νά ἐμποδίσουν τήν καταστροφή τῶν πόλεων... Ἡ ἔκφραση πάντως «Κτίζοντας τήν πόλη πάνω στήν πόλη» ἦταν τό θέμα τοῦ φετινοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ Διαγωνισμοῦ «European» (Βουδαπέστη 16 ἔως 18 Ἰουνίου) καί ἀφοροῦσε στή μεταμόρφωση σύγχρονων ἀστικῶν περιοχῶν. Ὁ θεσμός αὐτός συνιστᾷ ἕνα μοναδικό βῆμα διατύπωσης προτάσεων γιά σημαντικότερες ἀρχιτεκτονικές καί πολεοδομικές ἐπεμβάσεις. Βλ. τό ἄρθρο τοῦ Δημήτρη Ρηγόπουλου, «Ἡ Ἀρχιτεκτονική δέν γνωρίζει σύνορα», στήν «Καθημερινή» τῆς 14.7.1995.

μεταμορφώσεις τίς πόλεις πού μεταβάλλονται ταχύτατα καί κινδυνεύεις νά μήν αναγνωρίσεις όλόκληρες συνοικίες ἢ καί τήν πολιτεία πού ανατράφηκες ἂν ἐπιστρέφεις ξαφνικά μετά ἀπό χρόνια.

Ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς πόλης πολλές φορές γίνεται μέ τέτοιο τρόπο σάν οἱ χειριζόμενοι τά ζητήματα αὐτά νά θέλουν νά ξεχάσουν τό ὑπάρχον καί αὐτό πού ὑπῆρξε πρὶν καί «χαλοῦνε συθέμελα καί ξαναχτίζουν» καί σύ «παλεύεις νά μετακινήσεις ἄλλους καιρούς γιά νά ξαναβρεθεῖς» (Γ. Σεφέρης). Εἶναι δυνατόν ὁ τρόπος πού ἔχει διαμορφωθεῖ τελευταῖα ἕνας τόπος νά μήν ἀφήνει νά διαφανεῖ ἡ προγενέστερη κατάστασή του. Ὁ πολίτης νά συνεχίζει τό δρόμο του ἀνυποψίαστος γιά τό ποιοί εἶχαν βαδίσει τόν ἴδιο δρόμο λίγα χρόνια πρὶν, ἀλλά καί τί συναντοῦσαν στό δρόμο τους. Οἱ ἀλλαγές σκηνικοῦ μπορεῖ νά ἦσαν πολλές ἀλλά πολλοί καί οἱ ἄνθρωποι πού εναλλάσσονταν.

Σ' αὐτό τό σημεῖο θά πρέπει νά τονιστεῖ ἡ συμβολή μίας ἀρχαιολογικῆς, παλαιογραφικῆς καί ἱστορικῆς προσέγγισης τῆς πόλης γιά νά ἐντοπιστοῦν μέ τίς πολλαπλές ἀναγνώσεις καί διερευνήσεις οἱ στρώσεις πού ἔχουν συσσωρευτεῖ κατά καιροῦς καί οἱ ποικίλες γραφές πού

χαράχτηκαν καί μένουν ἀνεξίτηλες. Ἕνας ἀπέραντος πλοῦτος θά ἀναδυθεῖ στά μάτια μας. Τό μονοσήμαντο, τό μονοδιάστατο θά παραχωρήσει τή θέση του στό πολυσήμαντο, τό πολυδιάστατο. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ τότε νά ζήσει σέ πολλαπλά επίπεδα καί νά ἐπιχειρήσει πολλαπλές διαδρομές²⁷.

Βιώσαι τό ἀπολωλός καί τό ξεχασμένο ὡς προσωπική ἱστορία τῆς σωτηρίας

Ἄν μία ἀπό τίς λειτουργίες τῆς Ποιμαντικῆς εἶναι ἡ ἐνεργοποίηση τῆς μνήμης τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, θά ἦταν ὀρθή ἡ ἐνέργεια ἐκείνη πού θά ἐπιχειροῦσε ἡ ἐνεργοποίηση αὐτή νά γινόταν πρὸς τήν κατεύθυνση διατηρήσεως τῆς μνήμης τῶν

---

²⁷ Εἶναι χαρακτηριστικά αὐτά πού σημείωνε ὁ Χένρυ Μίλλερ ὡς πρὸς τό διαχρονικό καί διατοπικό τρόπο πού ὀφείλουμε νά βλέπουμε τά πράγματα: «...τά γεγονότα μένουν γραμμένα στή γῆ τήν ἴδια... Τίποτα ἀπ' αὐτά πού συνέβησαν στή γῆ, ὅσοδήποτε βαθιά κι ἂν εἶναι θαμμένα, δέν εἶναι κρυμμένα ἀπό τόν ἄνθρωπο. Ὅρισμένα σημεῖα ξεχωρίζουν σάν σηματοδότες, ἀποκαλύπτοντας ὄχι μόνο κάποιο στοιχεῖο γιά τό ἀρχαῖο γεγονός, ἀλλά καί τό γεγονός τό ἴδιο — ἂν βέβαια τά πλησιάσει κανεῖς μέ ἀπόλυτα καθαρή καρδιά. Πιστεύω πῶς ὑπάρχουν πολλά στρώματα ἱστορίας καί πῶς ἡ τελική ἀνάγνωση τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας δέν θά γίνει παρά ἀφοῦ ξαναβρούμε τό χάρισμα νά βλέπουμε παρελθόν καί μέλλον σάν ἓνα» (Ὁ κολοσσός τοῦ Μαρουσιῦ, σέ μετάφραση Α. Αἰδίνη, Ἀθήνα, ἐκδ. «Κάκτος»: Κλασικά, 1981, σ. 184).

πιστῶν στό χωρο-χρορικό τους περιβάλλον πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ πού ζοῦν τώρα, ἀλλά καί πῶς ἦταν αὐτός ὁ τόπος σέ παλαιότερες ἐποχές. Αὐτό, βέβαια, μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μέ ποικίλες πρακτικές πού κύριος στόχος τους θά ἦταν ἡ ἐπανέυρεση τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπου μέσα στό χῶρο καί τό χρόνο στή συνάφειά του μέ τούς ἄλλους, γιά τήν ὁποία κάναμε λόγο στήν ἀρχή τῆς εἰσηγήσεώς μας.

Ἡ σύγχρονη ὀπτικοακουστική τεχνολογία τῶν πολυμέσων μπορεῖ πολλά νά προσφέρει. Ἀσκήσεις ἐπί χάρτου ἀλλά καί περίπατοι ἐπί τόπου καί ξεναγήσεις θά ἦσαν τρόποι μαθητείας καί σπουδῆς αὐτῆς τῆς ἐνότητος²⁸. Ὅπωςδῆποτε οἱ τρόποι πού θά χρησιμοποιήσουμε θά πρέπει νά λάβουν ὑπόψη τίς σύγχρονες παιδαγωγικές ἀρχές καί μεθόδους προσεγγίζοντας ἑξατομικευμένα τίς διάφορες κατηγορίες πληθυσμοῦ στίς ὁποῖες θ' ἀπευθύνονται ἀλλά καί τίς παραστάσεις πού ἔχουν οἱ συγκεκριμένοι αὐτοῖ ἀνθρώποι²⁹.

---

²⁸ Βλ. ἀνάλογες προτάσεις μου πού ἀφοροῦσαν τήν ἀναβάθμιση τῶν ὀρεινῶν ὄγκων Ἀθήνας - Ἀττικῆς στό ἄρθρο «Τά θεμέλιά μου στά βουνά» («Ὁ Ἐφημέριος» 1-15 Ἰανουαρίου 1995, σ. 16-18).

²⁹ Ὁ κ. Δημήτρης Μιχαλόπουλος, διευθυντής τοῦ Μουσείου τῆς Πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπισημαίνει κάποιες δυσκολίες ὡς πρὸς

Ἄν, βέβαια, ἡ μνήμη καί ἡ γνώση πού θά προσφερθεῖ πληροφορήσουν κατά σωστό ἱστορικό τρόπο τόν σύγχρονο πιστό, ἐν τούτοις σκοπός αὐτῆς τῆς ἐνέργειας δέν εἶναι νά παταχθοῦν ἡ λήθη καί ἡ ἄγνοια ὡς γνωστικά-γνωσιολογικά μεγέθη, ἀλλά νά ἐντάξουν τόν πιστό σ' αὐτό τό συνεχές τῆς ἱστορίας, ὡς ἱστορίας τῆς σωτηρίας καί νά τόν ἐνσωματώσουν «σέ μέρη καί ἱστορίες πού ταξιδεύουν μέσα στό χρόνο μέ μιά διάσταση μεταφυσική»³⁰.

τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν μέσων σέ σχέση μέ τίς προσλαμβάνουσες παραστάσεις αὐτῶν πού θά δεχθοῦν τά μηνύματα. «Ὡς ποῖο σημεῖο π.χ. θά παρουσιάσει κανεῖς τήν ἐξέλιξη καί τό νόημα τῆς νεο-κλασικῆς ἀρχιτεκτονικῆς σέ ἀνθρώπους πού ζοῦν μέσα σέ τσιμέντα καί σκουπίδια; Βάσει ποίων συγγενῶν εἰκόνων θά γίνει—ἡ ὑποτυπώδης ἔστω—ἀνασύνθεση καί παρουσίαση τῶν εἰδυλλιακῶν τοπίων τῆς ἀρχαίας καί μεσαιωνικῆς Ἀθήνας σέ παιδιά, στή συνείδηση τῶν ὁποίων ἡ φύση δέν ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς καθημερινῆς ζωῆς;» (βλ. ἄρθρο του, «Ἡ ταυτότητα τοῦ ἔθνους», στό «Βῆμα τῆς Κυριακῆς», Νέες Ἐποχές, στίς 2 Ἰουλίου 1995).

³⁰Αὐτό καταφέρει στή ζωγραφική της ἡ Πελαγία Ἀγγελοπούλου. Μᾶς δίνει μιά ἰδέα γι' αὐτό τό συνεχές καί διαχρονικό καί τό καθιστᾶ ὁρατό. Βλ. γιά παράδειγμα τόν πίνακά της «Υδρα» πού δημοσιεύουμε ἀπό τήν πρώτη της ἔκθεση 7 ἕως 21 Νοεμβρίου 1983 στήν «Galerie Ζυγός» (περ. «Ζυγός», Ἰούλιος - Αὐγούστος 1983, σ. 43-45).

Πελαγίας Αγγελοπούλου, «Υδρα», λάδι, 85X135 έκατ. 1983.

Ἄν, παίρνοντας γιά παράδειγμα τήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν, ἐπιχειρούσαμε νά διαγράψουμε τήν ἀρχαία, τή ρωμαϊκή, τήν πρωτοχριστιανική, τή βυζαντινή, τήν τουρκοκρατούμενη, τή νεότερη καί τή σύγχρονη Ἀθήνα θά κάναμε ἕνα ἔργο πολύ χρήσιμο καί πολλαπλά ὠφέλιμο. Θά ἦταν μία καλή ἀρχή³¹. Πιό σημαντικό ὁμως θά ἦταν νά δοῦμε πώς δένονται τό ἕνα μέ τό ἄλλο, πώς πατάει τό ἕνα πάνω στό ἄλλό καί πώς μποροῦμε «νά γνωρίσουμε τή μοῖρα μας – κατά πώς λέει κι ὁ ποιητής – στριφογυρίζοντας μέσα σέ σπασμένες πέτρες τρεῖς ἢ ἕξι χιλιάδες χρόνια» (Γ. Σεφέρης), κι ἀκόμα ν' ἀναγνωρίσουμε πώς «σταθερά τά παμπάλαια πράγματα μεσ' στά τωρινά μας ἐπιβιοῦν» (Ο. Ελύτης).

Τότε, χωρίς φαντασιώσεις ἢ ψευδαισθήσεις ἢ παραισθήσεις βαδίζοντας στούς δρόμους τῆς Ἀθήνας θά συναντᾶς ἀρχαίους φιλοσόφους, τόν Ἀπόστολο Παῦλο στήν Πνύκα παρέα μέ τόν Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη καί τή Δάμαρη, μάρτυρες

---

³¹ Μιά τέτοια ἀποτύπωση ἔχει γίνει στόν Ἱστορικό Χάρτη τῆς Ἀθήνας (Ἀκρόπολη - Πλάκα - Ἱστορικό κέντρο) ἀπό τό Ταμεῖο ἀρχαιολογικῶν πόρων καί ἀπαλλοτριώσεων τοῦ Ἵπουργείου Πολιτισμοῦ, Ἀθήνα 1989. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ Ἀθήνα, πολιτιστική πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης 1985 (Χάρτης πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων) ἀπό τό τότε Ἵπουργεῖο Πολιτισμοῦ καί Ἐπιστημῶν.

καί ἀπολογητές, τόν Βασίλειο καί τόν Γρηγόριο φοιτητές στήν Ἀθήνα, τό κλείσιμο τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν καί τά ἐγκαίμια τους ὡς χριστιανικῶν, βυζαντινούς πρίγκηπες καί πριγκίπισσες, Φράγκους καί Καταλανούς, τούρκους κατακτητές καί νεομάρτυρες, τήν Ὁσία Φιλοθέη μέ τίς μοναχές της, τόν Μιχαήλ Μπακναναῖ, ἀγωνιστές τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης κληρικούς καί λαϊκούς, ξένους περιηγητές, πολιτικούς καί θρησκευτικούς ταγούς, τόν Ἅγιο Νεκτάριο ὡς διευθυντή τῆς Ριζαρείου καί ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων πού θά νιώθεις ὅτι σέ καλωσορίζουν καί σέ συνοδεύουν ὅταν πηγαίνεις στή δουλειά σου, ὅταν ἐπιστρέφεις στό σπίτι σου, ὅταν βγαίνεις νά ψυχαγωγηθεῖς ἤ νά προσκυνήσεις στά προσκυνήματα τά ἐγκατασπαρμένα στήν Ἀττική γῆ, ἔστω καί καμένη ἀπό τίς τελευταῖες πυρκαγιές τοῦ Ἰουλίου³².

---

³²Ἐδῶ θά εἶχε κανεῖς ἄπειρα πράγματα νά ὑποσημειῶσει. Ἀρκοῦμαι πρὸς στιγμὴν νά παραθέσω μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ ἄρθρο τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, «Αἱ Ἀθηναὶ ὡς Ἀνατολικὴ πόλις», πού μοῦ τό θύμισε ὁ ἐκλεκτός συνεργάτης μου στό Πανεπιστήμιο κ. Θανάσης Παπαθανασίου δ.Θ. καί νομικός. «Ἡσθάνθην κρυφὴν χαράν», ὅπως γράφει καί ὁ κύρ Ἀλέξανδρος σ' ἕνα σημεῖο, γιατί μέ τά ἴδια συναισθήματα καί τίς ἴδιες σκέψεις περιδιαβάζω τήν πόλη μου καί ἐπιθυμῶ μέ τόν ἴδιο τρόπο καί οἱ ἄλλοι νά τήν περπατήσουν. «Ὀλίγον

Ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία εἶναι νά μή δημιουργήσουμε «πολιτιστικά πάρακα» ξεχωρισμένα σέ ἱστορικές περιόδους, «σάν κάτι νεκρό, ἐξωτερικό πού παραβλέπει κάθε παρεμβολή τοῦ σύγχρονου κόσμου»³³. Ασφαλῶς καί δέν θά ἀποκλείσουμε τήν ἀναζήτηση συγκεκριμένων δρομολογίων γιά καλύτερη γνωριμία μαζί τους³⁴. Ἦδη τό ἔχουμε

παραπάνω εἶναι τ' Ἀναφιώτικα... Ἐκεῖ ἐπιφαίνονται ἐνίστε δύο λαμπραῖ ὄπτασιαί. Ἡ μία φορεῖ πενιχρόν χιτῶνα, καί ἀναβεβλημένον ἐπί τῶν ὤμων τό ἱμάτιον. Κρατεῖ βακτηρίαν. Γαλιλαῖος, ἐπίρρινος, ἀναφαλαντίας, καί ἀρπαγεῖς ἕως τρίτου οὐρανοῦ. Ἡ ἄλλη φορεῖ φαιλόνιον ὑφασμένον μέ ἐρυθρούς σταυρούς, ἐπιτραχήλιον κεντητόν μέ ἀγγελούδια, καί ὠμοφόριον ἀπό μαλλίον προβάτου. Εὐθύρριν, βαθυπῶγων, σεβάσμιος, ἐξήρθη ποτέ μέχρι τῆς ἄνω Ἱεραρχίας καί περιέγραψε τάς τάξεις τῶν Ἀγγέλων. Ἀμφότεραι αἱ ὄπτασιαί εἶναι ὑψηλαί, ἐπιβάλλουσαι, μεγαλοπρεπεῖς. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται Παῦλος, ἡ δευτέρα Διονύσιος». (Ἄπαντα, τόμος πέμπτος, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Δόμος», 1988, σ. 269-272, τό παράθεμα ἀπό τή σ. 272 πρώτη δημοσίευση τό 1896). Γιά τά «φαντάσματα» μιᾶς πόλης, πρβλ. τή διήγηση τῆς Ἀμαλίας Μεγαπάνου, «Λατώ, ἡ ἐτέρα» στό περ. «ἡ λέξη» τεύχος 127, Μάιος - Ἰούνιος 95, σ. 296-297 (ἀφιέρωμα: Ταξίδια στήν Ἑλλάδα).

³³ Ἐνάντια σέ κάτι τέτοιο γράφει καί ἡ Ἄρτεμις Λεοντή σέ ἀρθρο της στό «Βήμα τῆς Κυριακῆς», Νέες Ἐποχές, στίς 23 Ἰουλίου 1995, «Τό σύνδρομο τῆς περικύκλωσης: ἡ οἰκοδόμηση τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας μέσα ἀπό τά τοπία της».

³⁴ Βλ. γιά παράδειγμα τά βιβλία τῶν: Ἰωάννη Φωκᾶ - Πάνου Βαλαβάνη, *Περίπατοι στήν Ἀθήνα καί τήν Ἀττική*, Ἀθήνα, ἔκδ. «Κέδρος», 1995 καί Βασιλείου Πετράκου, *Μαραθῶν, Ἀρχαιολογικός Ὁδηγός*, Ἀθήναι, Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις

σημειώσει. Χαιρετίζουμε μάλιστα με καλή διάθεση όλες τις προσπάθειες που γίνονται και από άλλους φορείς για την ανάδειξη του παρελθόντος της πόλεως των Αθηνών και της γύρω περιοχής είτε με έκδοση χαρτών, είτε οδηγών είτε με έργα που περιορίζουν την κυκλοφορία των αυτοκινήτων και ενθαρρύνουν τους πεζόδρομους κ.λπ.

Ότιδήποτε γίνεται προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί ν' αποτελέσει σημείο στήριξης και των δικών μας προσπαθειών για την ποιμαντική ενεργοποίηση των μνημών μιας πόλεως ή της μνήμης των πόλεων. Αρκεί νά μὴν ἐπιδιώκει μία «μουσειακή» αντίληψη της χρήσεως των χώρων ακόμα και προκειμένου περί ἐκκλησιῶν που θά θεωρῶνται ὡς τόποι ἐπισκέψεως καί μόνο. Πάνω σ' αὐτό τό σημείο θά ὑπῆρχε περιθώριο νά λεχθοῦν πολλά καθώς καί γιά τούς κινδύνους ἑνός τουρισμοῦ ἀσέβαστου τόσο γιά τό παρόν ὅσο καί γιά τό παρελθόν — γιὰτί ὄχι καί γιά τό μέλλον— αὐτοῦ τοῦ τόπου. Ἀντίθετα ἡ ἀντίληψη ἑνός τουρισμοῦ ὑπό τήν ὀπτική τῶν θεραπευτικῶν του ἀποτελεσμάτων μᾶς βρῖσκει πρόθυμους νά τόν ὑιοθετήσουμε (θεραπευτικός τουρισμός).

ἹΑρχαιολογικῆς Ἑταιρείας: ἀριθμ. Ἐκδ. 146, 1995, 198 σ., 108 εἰκόνες.

35

«Ἡ Ἀθηνιώτισσα Κυρά».

Ἐν τούτοις ἐκεῖνο στό ὅποιο θά σκοπεύει μία ποιμαντική πρακτική τῆς ἐνεργοποίησης τῶν μνημῶν μιᾶς πόλεως θά εἶναι ἡ ἐνότητα καί ὄχι ἡ ἀπομόνωση, τό ὅλο καί ὄχι τό ἀπόσπασμα, τό σύνολο καί ὄχι τά χίλια κομματάκια. Κι ὅταν τά

---

³⁵ Δημήτρη Φερούση, Φιλοθέη Μπενιζέλου, «Ἡ Ἀθηνιώτισσα Κυρά», Ἀθήναι, Ἐκδ. «Ἀστήρ». 1982. σ. 383.

μαζέψεις καί τά ἔχεις μπροστά σου αὐτά τά χίλια κομματάκια, ἀτάκτως ἐριμμένα, «χάρμα μαζί καί σπαραγμός» (Μιλτιάδης Μαλακάσης) νά προσπαθήσεις νά τούς δώσεις μορφή, ἕνα σχῆμα· νά σχηματίσεις ἕνα πρόσωπο στό ὁποῖο θά καθρεφτίζεσαι ὥστε ἔστω καί «ἐν ἐσόπτρῳ» (πρβλ. Α' Κορινθίους 13,12) νά μαντεύεις αὐτή τήν Ἱστορία, στήν ὁποία ἐγγράφεσαι καί σύ καί γράφεις τή δική σου ἱστορία, τήν ἱστορία τῆς σωτηρίας σου, μιᾶς καί ἐντάσσεσαι ποιμαντικά στή μία ποίμνη ὑπό τόν ἕνα Ποιμένα, τόν Καλόν (Ἰωάννου 10,10). Ὅπως ἄλλωστε εἶναι γνωστό τοῖς πᾶσι, στόχος τῆς «Ποιμαντικῆς, ὡς μαθήματος τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης καί ἰδιαίτερα τοῦ κλάδου τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας, εἶναι νά ἐρευνᾷ, νά διδάσκει καί νά ἐφαρμόζει μετ' ἐπιστήμης καί τέχνης, ὡς θεωρία καί πράξη, τήν ἐνεργοποίηση ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς Ἐκκλησίας – καί ἐν προκειμένῳ τῶν μνημῶν μιᾶς πόλης καί τῆς μνήμης τῶν πόλεων – γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου».³⁶

---

³⁶ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Ποιμαντική τῆς καθημερινῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 1992, σ. 8.

Πύλες τῆς μνήμης³⁷

Μένουμε φεύγοντας

Μά τί κάνει τούς ἀνθρώπους νά θέλουν νά ρίξουν μαύρη πέτρα καί νά ἐγκαταλείψουν τίς πόλεις τους; Τίς αισθάνονται τόσο ἀνοχύρωτες κι εὐάλωτες ὥστε νά θέλουν ἢ νά καταφύγουν σέ πολιτεῖες προστατευμένες ἀπό δικούς τους ἀστυνόμους ἢ νά χωθοῦν σέ παραμυθένιες πόλεις τύπου Ντίσνεϋ³⁸;

«Χριστέ μου, πῶς ἔγιναν οἱ πόλεις;» ἀναφωνεῖ ὁ σελιδοπώρος τῆς «Καθημερινῆς» βάνοντας στά χεῖλη του φράση τοῦ Μάρτιν Ἑϊμς ἀπό Τό Βέλος τοῦ Χρόνου. «Πίσω μου σ' ἔχω, πόλη» ἐπιγράφει ποίημα του ὁ Ἰωσήφ Δ. Ἀγαπητός ἐξορκίζοντας τό κακό!³⁹ Κι ὁ Δ. Μητρόπουλος σέ δύο χαρακτηριστικά σκίτσα του καταγράφει αὐτό τό «πίσω μου» σάν κοινή στάση ἀνθρώπων καί ζώων. Μόνο πού ὁ συνοδός...

---

³⁷ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Εφημέριος* 1997, σ. 167-169.

³⁸ Βλ. ἄρθρο τῆς Λήδας Μοσχονά στό περ. «Ραδιοτηλεόραση», Ἐμπρός γιά μία ζωή στόν ἐπίγειο παράδεισο! (τεῦχος 1531, 6-12 Ἰανουαρίου 1996, σ. 74).

³⁹ Περ. «Πειραϊκή Ἐκκλησία», Ἰουλίου - Αὐγούστου 1995, σ. 39.

στό τέλος, σά νά μετανιώνει καί γυρίζει νά ρίξει μία τελευταία ματιά κινδυνεύοντας νά μεταβληθεῖ σέ στήλη ἄλατος καί ἀναφωνεῖ παραφράζοντας τό γνωστό στίχο τοῦ ποιητή: «ὅπου κι ἂν ρίξω τό βλέμμα... ἡ Ἀθήνα μέ πληγώνει»⁴⁰.

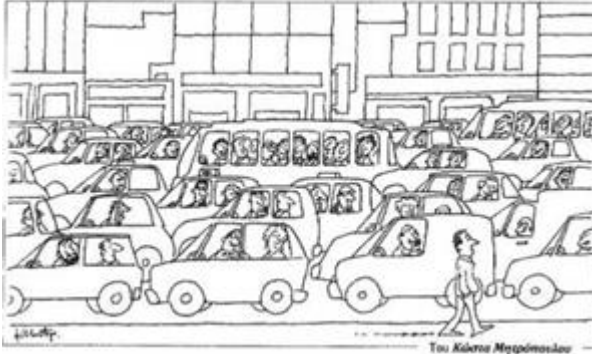
Παρ' ὅλες ὁμως αὐτές τίς ἀρνητικές διαπιστώσεις «δέν μπορεῖ ὅλοι ἐμεῖς, ὅλος αὐτός ὁ κόσμος πού στριμώχνεται στίς οὐρές, στά λεωφορεῖα, στά μίξερα δυάρια καί τριάρια μά καί στά ὑπόγεια ἀκόμη καί στούς δρόμους χωρίς περιθώρια οὔτε ἀναπνοῆς —πολλές φορές— δέν μπορεῖ, θά ἀγαπάει αὐτή τήν πόλη, ἀλλιῶς θά ἔβρισκε τρόπους γιά νά φύγει»⁴¹. Βλέπετε, καί στά σκίτσα καί στά ποιήματα λίγοι εἶναι οἱ... φυγάδες. Γιά τούς πολλούς κάτι θά πρέπει νά κάνουμε. Ἔτσι κι ἀλλιῶς ἢ δέν θέλουν ἢ δέν μποροῦν νά φύγουν κι ἔτσι παραμένουν. Ἀνήκουν κι αὐτοί στήν κατηγορία

---

⁴⁰ Τά σκίτσα τοῦ Δ. Μητρόπουλου εἶναι ἀπό «Τό Βῆμα» τῆς Κυριακῆς τῆς 12ης καί 26ης Νοεμβρίου 1995, σ. Α 14. Ἡ «παραφράση» προέρχεται ἀπό τή στήλη τῆς Ἑλένης Πετάση, «Προ-βολές» στήν «Καθημερινή» πού εἶχε γιά τίτλο στίς 8 Νοεμβρίου 1995: Κακόγουςτα.

⁴¹ Ἀπόσπασμα τοῦ Γ. Στεφανάκι ἀπό κείμενό του στό ἀφιέρωμα γιά τήν Ἀθήνα τοῦ περιοδικοῦ πού ἐκδίδει «Νέο Ἐπίπεδο», τεῦχος 10, 1991, σ. 254.

τῶν κατά κάποιο τρόπο «περιλειπομένων» κι ὄχι μόνο στήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν.

Ἔχουμε ἤδη θίξει σέ προηγούμενα ἄρθρα μας τήν προβληματική τῶν συγχρόνων πόλεων γιά τούς πολίτες τους πού καταντοῦν «πολίτες χωρίς πόλη» ἢ ξένοι στήν ἴδια τήν πόλη τους καί τίς «προκλήσεις» πού θέτουν οἱ πόλεις στήν Πρακτική, τήν Ποιμαντική Θεολογία⁴². Ἡ Ποιμαντική δέν μπορεῖ νά ἀναπτύσσεται ἐρήμην τῶν πόλεων. Στήν ἐρημιά τους μπορεῖ καί πρέπει νά οἰκοδομήσει «ἔνδον πόλεις», μέ ἐσωτερική συνοχή καί κοινωνικούς ἰστούς, πού νά καταργοῦν ἀπό μέσα τό σχῆμα πού τείνει νά ἐπικρατήσῃ σήμερα καί ἀπό τά αὐθαίρετα

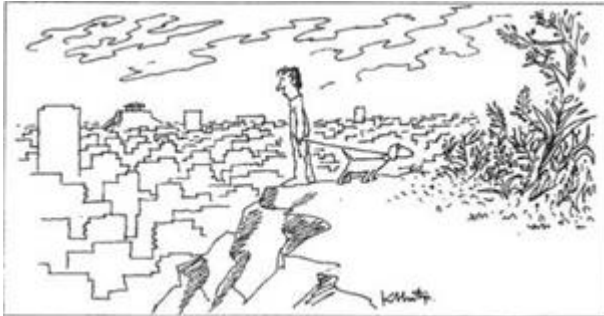
---

⁴² Βλ. στόν Ἐφημέριο τῆς 1 καί 15 Ἰουνίου 1995, σ. 182-184, 220-221: Ἐπί γῆς ἀλλοτριάς;

κτίσματα ὀδηγεῖ στήν «αὐθαίρετη πόλη»⁴³. Πῶς ὅμως θά κατορθωθεῖ αὐτό τό ἐγχεῖρημα;

Φεύγουμε μένοντας

Πῶς, γιά παράδειγμα, ἀντί νά διαχωρίζουμε τήν πόλη σέ πόλη ἐσωτερικοῦ καί ἐξωτερικοῦ δακτυλίου, θ' ἀναζητᾶμε μία μέσα-πόλη ἢ μέσα-Ἀθήνα, κατά τήν ἔκφραση «μέσα-Ελλάδα» τοῦ Ζήσιμου Λορεντζάτου, κι ἀντί νά ζοῦμε μία μονοδιάστατη πόλη θά ἐπιχειρήσουμε νά τή ζήσουμε πολυδιάστατη σέ ὅλες της τίς προεκτάσεις στό χρόνο καί στίς ἐπεκτάσεις της στά περί-χωρά της; Ν' ἀναζητήσουμε, δηλαδή, τόν ζωτικό χωρό-χρονό της.

---

⁴³ Στό κείμενο ὑπαινισσόμαστε τίτλους βιβλίων τοῦ Γιώργου Βότση (Πολίτης χωρίς πόλη, ἐκδ. Καστανιώτη), μία ἀνθολογία διηγημάτων (Ἐνδόν πόλη), καί τήν Αὐθαίρετη πόλη τοῦ Κώστα Ἀγγελίδη.

Κάτι τέτοιο δέν σημαίνει ἀσφαλῶς κανενός εἶδους φυγή. Δέν φεύγουμε γιά ν' ἀποφύγουμε μίαν ἄμεση, ἐνοχλητική πολλές φορές πραγματικότητα, ἀλλά γιά νά ἐντάξουμε μέσα σ' αὐτήν καί ὅ,τι ἄλλο τυχόν μᾶς διαφεύγει, ὅ,τι σέ πρώτη ματιά παραμένει ἀόρατο καί χρειάζεται ἐρευνητικά νά ἐντείνουμε τήν προσοχή μας σκάπτοντας ἔνδον ἢ ψάχνοντας δεξιά κι ἀριστερά νά ἀναζητήσουμε σημάδια, ἀχνάρια ἢ ἐσοχές πού θά μᾶς ὀδηγήσουν σέ ἐσοχές καί κοιλώματα, πού θά κρύβουν πρό-φυλαγμένα ἀπομεινάκια καί πού θά μᾶς βοηθήσουν νά συνθέσουμε πληρέστερη τήν εἰκόνα τῆς πραγματικότητας.

Μία τέτοια ἀναζήτηση ἀκόμα καί στή γειτονιά πού μένουμε θά μᾶς κάνει νά ἔρθουμε σέ ἐπαφή μέ τήν ἱστορία της κι ἀκόμα μέ τούς γείτονές μας καί τούς προγόνους της. Ἀκόμα κι ἂν ὅλοι εἴμαστε ξένοι καί συμπέσαμε νά ζοῦμε ἐκεῖ, θά ἐνδιαφεροῦμε γί' αὐτούς πού ἔμεναν παλιότερα καί γί' αὐτά πού ἀπέμειναν. Ἡ γειτονιά μας δέν θά εἶναι ἕνα ξενοδοχεῖο ὑπνου καί λιγότερο φαγητοῦ, ἀλλά ἕνας χῶρος πρὸς περιπλάνηση, πρὸς ἐξερεύνηση, πρὸς περιήγηση. Ἄντί ἢ γειτονιά μας νά εἶναι κάτι τό ἐγκαταλελειμμένο καί τό ἔρημο, μπορεῖ νά βρεῖ σέ μᾶς μία ἀνάδοχη οἰκογένεια πού θά τήν περιθάλψουμε, θά μάθουμε τήν ἱστορία της, θά

συνδεθοῦμε μέ τά προηγούμενα καί θά συνδέσουμε τό σήμερα, μέ τό αὔριο καί τό χτές, ἔτσι ὅπως ὠραία τό ἐξέφρασε ὁ Ἰσπανός ποιητής Antonio Machado στό στίχο του: «Καί τό σήμερα εἶναι ἐκεῖνο τό αὔριο τοῦ χτές...».⁴⁴

Ἀσφαλῶς, ἐνεργώντας ἔτσι, δέν θά παραμεινόμε μόνο στή γειτονιά μας, μπορούμε νά υἱοθετήσουμε μιάν ὀλόκληρη πόλη γιά νά τή γνωρίσουμε μέ τόν ἴδιο τρόπο ὅλοι μαζί. Ἡ πόλη καί τὰ πέριξ της μπορούν ν' ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ἔρευνας καί γνωριμίας, νά μάθουμε ἐμεῖς καί νά μάθουμε τοὺς ἄλλους γί' αὐτήν.

Ἄν κάτι τέτοιο εἶναι χρέος τοῦ καθενὸς μας, πολὺ περισσότερο ἀποτελεῖ χρέος τῆς Ἐκκλησίας ἢ ποιμαντικῆ ἐνεργοποίηση τῆς μνήμης τῶν πόλεων στὰ πλαίσια μιᾶς ἀστικῆς ποιμαντικῆς καί ἐνὸς θεραπευτικοῦ τουρισμοῦ⁴⁵. Κάθε Μητρόπολη ἔχει

---

⁴⁴ Ἀπό τό ποίημά του: Μία νέα Ἰσπανία, τοῦ 1914. Σέ παράθεση ἀπό τίς Ρωμιές τοῦ Ζήσιμου Λορεντζάτου, Ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1979, σ. 29.

⁴⁵ Περισσότερα γί' αὐτές τίς ἔννοιες βλ. σέ ἄρθρα μου στόν Ἐφημέριο ἢ σέ ἀνάτυπα ἀπ' αὐτόν: Πόλεις καί μνήμες, ποιμαντικῆ ἐνεργοποίηση τῆς μνήμης τῶν πόλεων (15 Νοεμβρίου καί 1-15 Δεκεμβρίου 1995, σ. 376- 378, 400-402). Σύναξη ἀγάπης καί Ἐνορίες τῆς παλιᾶς Ἀθήνας (Μορφές ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1987, σ. 37-44). Θεραπευτικός τουρισμός (Σύγχρονοι ποιμαντικοὶ προβληματισμοί, Ἀθήνα 1988,

καθῆκον νά συγκροτήσῃ ἕνα διαχρονικό καί διατοπικό ὁδοιπορικό τῆς Μητροπόλεως καί τῶν πέριξ τῆς μέ ὀδηγούς τίς μορφές (ἄγιους καί γέροντες, ἄνδρες καί γυναῖκες) καί τίς μνημές, τήν ἱστορία καί τήν ἐμπειρία (ἐνορίες, ἐκκλησιαστική καί κοινωνική διακονία) τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ὅπωςδῆποτε ἀπαιτεῖται μία κλιμάκωση τῶν ἐνεργειῶν καί συντονισμός τῆς δράσεως περισσοτέρων τοῦ ἑνός ἀτόμων. Ἀπό κάπου ὅμως πρέπει νά ξεκινήσῃ καί μέ ἀνθρώπους πού νά ἔχουν γνώση καί μεράκι, ἀγάπη γιά τήν τέχνη καί τήν ἐπιστήμη γιά νά μπορέσουν τελικά τά εὐρήματα νά τεθοῦν στή διάθεση τῶν ποιμένων γιά μία διαποίμανση μετ' ἐπιστήμης.

Ἐνα ἐρευνητικό πρόγραμμα

Ἀποφασίσαμε, λοιπόν, νά προτείνουμε στή Γραμματεία Ἐπιτροπῆς Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τήν ἔγκριση ἑνός τέτοιου ἐρευνητικοῦ προγράμματος πού φέρει τόν τίτλο: *Πόλεις καί μνημές. Ἡ Ἀθήνα καί*

σ. 55-72). Τα θεμέλιά μου στά βουνά (1-15 Ἰανουαρίου 1995, σ. 16-18· πρβλ. Ὡς διά πυρός, 1-15 Σεπτεμβρίου 1995, σ. 304-305). Ὠφέλιμη γιά τόν παρόντα προβληματισμό θά ἦταν ἡ συσχέτιση τοῦ «θεραπευτικοῦ τουρισμοῦ» μέ τήν ἔννοια τῆς «πνευματικῆς γεωγραφίας» (βλ. Σχεδιάγραμμα πνευματικῆς γεωγραφίας, στά Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1985, σ. 82-104).

τά περίξ τῆς Ἀττικῆς. Τό πρόγραμμα ἐγκρίθηκε μέ ἐπιστημονικό ὑπεύθυνο τόν ὑπογράφοντα καί μέλος τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ προγράμματος τόν διδάκτορα τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας κ. Ἄγγελο Βαλλιανάτο, ἀπο-σπασμένον ἀπό τή Μέση Ἐκπαίδευση στόν Τομέα Χριστιανικῆς Λατρείας, Ἀγωγῆς καί Διαποιμάνσεως, στά πλαίσια τοῦ ὁποίου ἐνεργεῖται καί ἡ ἔρευνα, καί μέ τή συνδρομή πτυχιούχων τοῦ Τμήματος καί ἄλλων συνεργατῶν. Χρησιμοποιώντας τίς ἀρχές τῆς «ἐνεργοῦ ἔρευνας» εὐνοοῦμε καί τή συμμετοχή στό παρόν πρόγραμμα φοιτητῶν μας πού παρακολουθοῦν μαθήματα ποιμαντικοῦ περιεχομένου.

Εἴμαστε εὐτυχεῖς, πού αὐτή τή στιγμή εἴμαστε σέ θέση νά ἀνακοινώσουμε τά προσωρινά ἔστω ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνητικῆς αὐτῆς προσπάθειας στους ἀρμοδίους φορεῖς τοῦ Πανεπιστημίου, τούς ὑπευθύνους τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας μας καί τούς σεβαστούς καί ἀγαπητούς ἀναγνώστες τοῦ περιοδικοῦ μας⁴⁶. Πρός τό παρόν διαβήκαμε τίς

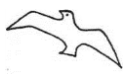
⁴⁶ Πόλεις καί μνήμες. Ἡ Ἀθήνα καί τά περίξ τῆς Ἀττικῆς. Ἀναρτημένη στόν ιστότοπο: http://www.diapoimansi.gr/PDF/poleis_mnimes.pdf.

«Πύλες τῆς μνήμης», και ἐπιχειροῦμε νά κινήσουμε ἕνα ὁδοιπορικό στό ἀνεξάντλητο χθές⁴⁷.

---

⁴⁷ Τόν τίτλο τοῦ σημερινοῦ μας ἄρθρου δανειστήκαμε ἀπό τόν ὁμώνυμο πίνακα τῆς ζωγράφου Μάρτας Τζοβαρίδου «Πύλες τῆς μνήμης» (λάδι 0,80X1.00), ἡ ὁποία σχολιάζοντάς τον σέ κάρτα τῶν ἐκδόσεων τέχνης «Εἰκαστικές προτάσεις» τῆς Θεσσαλονίκης, γράφει: «ὀλόγυρά μας, σέ ὅλη τήν ἔκταση τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, προβάλλουν στό φῶς πλήθος μαρτυρίες. Κτίσματα, ἀγγελία, γλυπτά, εἶναι τό καθένα τους μία πύλη, πού τήν διαβαίνει ἡ σκέψη μας γιά νά κινήσει ἕνα ὁδοιπορικό στό ἀνεξάντλητο χθές».

Ὁ Θεός στήν πόλη⁴⁸

Περί συνεδρίων

Τά συνέδρια, ὅταν δέν ἐκπίπτουν σ' ἓνα «συνεδριακό τουρισμό», ὅπως συχνά κατηγοροῦνται, ἀποτελοῦν πολύτιμη συμβολή στήν προβολή καί τήν προαγωγή ειδικῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Δέν προβάλλονται σ' αὐτά μόνο ἐρευνητικά ἀποτελέσματα, ἀλλά οἱ διάφορες συζητήσεις συντελοῦν στή δημιουργία νέων ζυμώσεων καί ἡ ἀνακοίνωση συνήθως στό τέλος τους τοῦ τίτλου τοῦ ἐπομένου συνεδρίου κινητοποιεῖ δραστηριότητες γιά τήν προετοιμασία νέων ἐρευνῶν. Τό καινούργιο θέμα εἶναι καταστάλαγμα τοῦ προβληματισμοῦ τῶν συνέδρων στήν ἐπιστήμη τους, στή σχέση της μέ τήν κοινωνική πραγματικότητα, στίς λύσεις πού θά πρέπει νά προταθοῦν γιά τήν ἀντιμετώπιση καίριων ζητημάτων στό χῶρο τῆς συγκρότησης τῆς γνώσης, τῆς ἔρευνας, τῆς κατάρτισης τῶν ὑπευθύνων, τῆς διαποίμανσης, ἐάν πρόκειται γιά συνέδρια πού ἀφοροῦν στήν Πρακτική ἢ Ποιμαντική Θεολογία.

---

⁴⁸ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Ἐφημέριος* 1998, σ. 184-185.

Τό συνέδριο αὐτό καθ' ἑαυτὸ συνιστᾶ ἓνα πολύβουο μελίσι καί τό παρομοιάζω μέ μία κυψέλη στήν ὁποία καταλήγουν ἐργάτριες μέλισσες γιά ν' ἀποθέσουν τούς καρπούς τῶν κόπων τους ἀπό ὅποιο σημειο τοῦ ὀρίζοντα κι ἄν προέρχονται. Μόνο πού τό μέλι ἢ τόν βασιλικό πολτό δέν τόν γεύεται μόνο ἡ βασίλισσα, ἀλλά καί οἱ ἴδιες γεύονται τήν πολύτιμη τροφή καί δοκιμάζουν τήν ποικιλία τῶν λουλουδιῶν ἀπό τήν ὁποία ἄντλησαν οἱ ὑπόλοιποι. Μέ τή σειρά τους ἀποκομίζουν κι αὐτές τό ἀπαραίτητον, «ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρός τήν ἐργασίαν», καί τό λοιπόν ἀφήνουν χαίρειν, σύμφωνα μέ τήν προτροπή τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ἄλλωστε καί νά θέλανε νά τά πάρουν ὅλα δέν μποροῦν γιατί ἡ δομή καί οἱ διαδικασίες τῶν συνεδρίων δέν ἐπιτρέπουν τήν πανταχοῦ σύγχρονη παρουσία τῶν συνέδρων σέ ὀλομέλειες, ἐπί μέρους ὀμάδες ἐργασίας, συνεδρίες ἀνακοινώσεων, προβολές καί λοιπές ἐκδηλώσεις. Πάντοτε μεσολαβεῖ ἓνα σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα ἀπό τό πέρας ἑνός συνεδρίου μέχρι τήν ἐκτύπωση τῶν πρακτικῶν. Τότε κανεῖς, κρατώντας στά χέρια τοῦ τήν ἔκδοση, ἐπιχειρεῖ ν' ἀποτιμήσει τήν ἀξία ὄλων ὅσα διαμειφθηκαν κατά τή διάρκεια τοῦ συνεδρίου καί αἰσθάνεται εὐτυχής.

Τά Πρακτικά ἑνός συνεδρίου

Μπορῶ, λοιπόν, νά διαβεβαιώσω τούς ἀναγνῶστες, ὅτι ἕνα τέτοιο αἶσθημα μέ διακατέχει κρατώντας στά χέρια μου ἀντίτυπο τῶν Πρακτικῶν ἑνός συνεδρίου πού ἔγινε πρίν περίπου τρία χρόνια στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μόντρεαλ στόν Καναδά ἀπό 22 ἕως 25 Αὐγούστου 1995 μέ θέμα: «Προκλήσεις τῆς πόλης πρός τήν Πρακτική Θεολογία»⁴⁹. Τίτλος τῶν δημοσιευμένων Πρακτικῶν εἶναι αὐτός πού θέσαμε ὡς προμετωπίδα στό σημερινό μας ἄρθρο: Ὁ Θεός στήν πόλη. Εὐαγγέλιο καί Ἐκκλησίες μέσα στόν ἀστικό χῶρο⁵⁰. Περιλαμβάνει τά περισσότερα κείμενα πού

---

⁴⁹ Τό πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου εἶχαμε ἐκθέσει συνοπτικά στό τεύχος τῆς 1ης Ἰουνίου 1995 τοῦ «Ἐφημερίου», σ. 183. Ἡ προσωπική μας ἀνακοίνωση δημοσιεύτηκε στόν «Ἐφημέριο» τῆς 15ης Νοεμβρίου καί 1-15ης Δεκεμβρίου 1995, σ. 376-378 καί 400-402.

⁵⁰ Dieu en ville. Évangile et Églises dans l'espace urbain. Ἡ ἔκδοση ἔγινε ὑπό τήν διεύθυνση τῶν καθηγητῶν Jean-Guy Nadeau καί Marc Pelchat προέδρου καί γενικοῦ γραμματέως στήν τριετία 1995 -1998 τῆς Διεθνούς Ἑταιρείας Πρακτικῆς Θεολογίας, οἱ ὅποιοι εἶχαν καί τήν εὐθύνη τῆς προετοιμασίας τοῦ συνεδρίου, στή σειρά «Theologies Pratiques» τῶν Ἐκδόσεων Novalis, Outremont (Québec), 1998, 366 σ. Συνεκδότες οἱ ἐκδοτικοί οἴκοι Cerf (Παρίσι: Lumen Vitae (Βουξέλλες) καί Labor et Fides (Γενεύη). Οἱ Nadeau καί Pelchat παρουσιάζουν μέ πολὺ ὠραῖο τρόπο τὸν τόμο στίς σ. 9-13 τοῦ βιβλίου τους.

ἀνακοινώθηκαν στό συνέδριο ἀπό ρωμαιοκαθολικούς, προτεστάντες καί ὀρθοδόξους συναδέλφους, πού συγκεντρώθηκαν ἀπό διάφορες περιοχές τοῦ κόσμου καί μοιράζονται παρόμοιους προβληματισμούς ὅσον ἀφορᾷ στίς πραγματικότητες τῆς πόλης καί τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λόγος πού διατυπώθηκε ἦταν πληθυντικός. Τά κείμενα πού συγκροτοῦν αὐτόν τόν τόμο φέρουν τή σφραγίδα αὐτῶν τῶν διαφορετικῶν εὐαισθησιῶν καί τῶν ποικίλων ἐκφράσεών τους ἀπό τήν Ἀθήνα στή Ζυρίχη, ἀπό τό Κεμπέκ στή Λυών, ἀπό τήν Πολυνησία στήν Ἀφρική.

Τό ἔργο ἐνδιαφέρεται γιά τίς σχέσεις ἀνάμεσα στή σύγχρονη πόλη, τή χριστιανική πίστη καί τήν Ἐκκλησία. Ἀπό τή μία ἀποβλέπει στά ἐρωτήματα καί στίς μετατοπίσεις τίς ὁποῖες ἡ πόλη ἐπιβάλλει στήν Ἐκκλησία καί στήν ποιμαντική πράξη. Ἀπό τήν ἄλλη μελετάει τίς σχέσεις ἀνάμεσα στίς ποιμαντικές πρακτικές καί τή σύγχρονη ἀστική νοοτροπία.

Αὐτές οἱ πρακτικές εἶναι ξένες ὡς πρός τήν πόλη, καθῶς ὑποστηρίζουν ὀρισμένοι; Ἔχουν ὡς πρότυπα τόν ἀστικό πολιτισμό ἢ ἔχουν στάση κριτική ὡς πρός τά ὑπάρχοντα ἤθη καί τίς ἐπικρατοῦσες συνήθειες; Τόσα ἐρωτήματα στά ὁποῖα τό βιβλίο δίνει κάποιες ἀπαντήσεις. Αὐτές

ἀγγίζουσαν τά δυναμικά κινήματα πού διατρέχουν τίς διαθέσιμες ἐνοριακές δομές, τήν κοινωνική στρατεύση, τή ζωή χριστιανικῶν σχηματισμῶν ἐκτός παραδοσιακῶν κοινοτήτων καί τή λατρεία στήν καρδιά τῆς πόλης.

Ὁ πλοῦτος τῶν περιεχομένων

Τό ἔργο περιλαμβάνει δύο μέρη. Ἐνα πρῶτο μέρος πού ἐπιγράφεται: Κοινωνιοπολιτιστικές καί ἠθικές προοπτικές, συγκεντρώνει τά κείμενα ἐκεῖνα πού προσεγγίζουν τό θέμα τῆς πόλης καί τή σχέση της μέ τόν Θεό ἢ τή θρησκεία σέ προοπτικές εὐαγγελικές, κοινωνιοπολιτιστικές, ἠθικές καί θεολογικές προοπτικές ὅμως μέ στραμμένη τήν προσοχή τους στήν ἀστική ἐμπειρία καί στίς ποικίλες ἐκδηλώσεις της.

Τό δεύτερο μέρος πού ἐπιγράφεται: Ἐκκλησιολογικές καί ποιμαντικές προοπτικές, ὑιοθετεῖ μία προοπτική περισσότερο ἐκκλησιολογική καί ποιμαντική, ἡ ὁποία καί ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γιά τήν ἀποστολή τῆς ἀστικῆς Ἐκκλησίας στήν ἐνορία καί στήν κοινότητα, στή λατρεία καί τή λειτουργία ἢ καί στήν ἀρχιτεκτονική τῶν χριστιανικῶν ναῶν καί στή σχέση τους μέ τήν πόλη.

Φωτογραφία τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μόντρεαλ, τό ὅποιο φιλοξένησε τό συνέδριο.

Ἐάν, βέβαια, αὐτό τό εὖρος τῶν ἐνασχολήσεων πού ἔχουν ὡς ἀφετηρία τήν Εὐρώπη καί φθάνουν μέχρι τό Κεμπέκ, τήν Ἀφρική, τόν Νότιο Εἰρηνικό ἤ τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες μπορεῖ νά φανεῖ ἕτερόκλητο, εἶναι ἐντούτοις κατ' εἰκόνα τοῦ πλούτου καί τῆς ποικιλίας τῆς πόλεως. Ὁ ἀναγνώστης θά πρέπει νά βρεῖ τήν εὐκαιρία νά στοχαστεῖ πάνω σέ περισσότερες ἀπό μία προκλήσεις πού θέτει στόν Χριστιανισμό ἡ πόλη.

Ἐκεῖνο πού στηρίζει καί συνέχει αὐτόν τόν στοχασμό, εἶναι τό ἐρώτημα γιά τό «πῶς» τῆς ἀναγγελίας καί τῆς πρακτικῆς τοῦ Εὐαγγελίου

στους κατοίκους τῶν σημερινῶν πόλεων. Ἐάν τό Εὐαγγέλιο ἐμφανίζεται ἐνίοτε σάν ὑπόθεση ἀγροτική ἢ πνοή του ἀνταποκρίνεται περισσότερο στήν ἀστική δυναμική, ἐκείνην στήν ὁποία ὁ Θεός τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐμφανίζεται ὄχι διά μέσου τῆς φύσεως ἀλλά διά μέσου τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ἔτσι, ὁμως, ἡ πόλη ὑποχρεώνει τόν καθένα μας νά πολλαπλασιάσει τίς σχέσεις του μέ τούς ἄλλους, καί σέ πάμπολλες εὐκαιρίες μέ τόν Θεό τοῦ Εὐαγγελίου, ἄν στό ἐλάχιστο αἰσθανόμαστε ὅτι ἡ πρόσκληση τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ Ματθαίου ἀπευθύνεται σ' ἐμάς.

Εκεῖνο πού βγαίνει ὡς συμπέρασμα ἀπό τά Πρακτικά αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου εἶναι ὅτι τό Εὐαγγέλιο δέν εἶναι κληρονομιά τοῦ γεωργικοῦ κόσμου καί μιᾶς ἀρχαϊκῆς νοοτροπίας. Τό Εὐαγγέλιο ἐνδιαφέρεται ἄμεσα γιά μία κοινωνία πολιτῶν (conci toyenneté), καί θεμελιώνει τόσο τή δυνατότητα ὅσο καί τό καθῆκον τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων νά τήν (ἐκ)δηλώνουν στόν ἀστικό χῶρο. Ἐκκλησία καί πόλη συγκροτοῦν μία κοινοπολιτεία (κοινή πολιτεία). Οἱ χριστιανοί μετέχουσιν πάντων ὡς

πολίται ... ἐπί γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῶ
πολιτεύονται... (ἐπιστολή πρὸς Διόγνητον).⁵¹

Ὁ ἀναγνώστης τῶν Πρακτικῶν σάν καλὸς
περιπατητῆς ὀφείλει νά ἀκολουθήσει τοὺς ποικίλους
δρόμους τοὺς ὁποίους προτείνουν οἱ συγγραφεῖς
τῶν κειμένων. Ἐμεῖς εὐχόμεσθε, μαζί μέ τοὺς
ἐπιμελητές τοῦ τόμου, ὁ ἀναγνώστης ν' ἀνοίγει καί
ἄλλους, συμμετέχοντας μέ τόν τρόπο τοῦ τόσο στό
ἐργοτάξιο τῆς πρακτικῆς θεολογίας, ὅσο καί σ'
ἐκεῖνο τῆς πόλεως. Γένοιτο!

---

⁵¹ Πρβλ. τό ἄρθρο μου *Ἐπί γῆς ἀλλοτρίας*; («Ὁ Ἐφημέριος» 1-15
Ἰουνίου 1995, σ. 182-183, 220-221).

Σχεδία πόλις⁵²

Πόλη και κινηματογράφος

Ἄν στό περασμένο μας ἄρθρο μιλῶντας γιά τόν Θεό στήν πόλη γράφαμε ὅτι «Ἐκκλησία καί πόλη συγκροτοῦν μία κοινοπολιτεία (κοινή πολιτεία)» μέ στόχο ἴσως μία καινή πολιτεία, στό σημερινό θά θέλαμε νά σημειώσουμε τήν τάση πού ἐπικρατεῖ γιά ἀδελφοποίηση μεταξύ πόλεων ἀλλά καί τή δημιουργία ἑνός νέου εἴδους ἀμφικτιονιῶν, ὅπως γιά παράδειγμα τοῦ Ἐθνικοῦ Πολιτιστικοῦ Δικτύου Πόλεων. Σ' αὐτό μετέχουν διάφοροι Δῆμοι τῆς Χώρας πού ἡ πολιτιστική τους παράδοση σηματοδοτεῖ τήν ἐπιλογή μιᾶς Τέχνης γιά νά ἐκπροσωπηθεῖ στήν πόλη αὐτή. Τό Θέατρο στό Ρέθυμνο, ὁ Κινηματογράφος στή Δράμα, ἡ Φωτογραφία στή Σκόπελο, ἡ Ἀρχιτεκτονική στή Χανιά κ.λπ. Οἱ Δῆμοι προωθοῦν τήν ἴδρυση Κέντρων τά ὁποῖα καί θεραπεύουν τούς σκοπούς αὐτοῦ τοῦ Δικτύου καί φροντίζουν νά ἀναδεικνύουν θέματα, πρωτοβουλίες, ἀνθρώπους πού ἀσχολοῦνται μέ τίς πτυχές τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς Τέχνης.

---

⁵² Περιοδικό Ἐφημέριος, 1998, σελ. 200-201.

Στά Χανιά για παράδειγμα ιδρύθηκε τό Κέντρο Αρχιτεκτονικής τῆς Μεσογείου (Κ.Α.Μ.) πού διευθύνεται ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα κ. Δημήτρη Ἀντωνακάκη, τό ὁποῖο ἔχει προγραμματίσει γιά τό 1998 μιά σειρά ἐκδηλώσεων μέ γενικό τίτλο ἡ διάσταση τοῦ χώρου. Στή σειρά αὐτή ἐπιδιώκεται ἕνας ἀπό τούς στόχους τοῦ Κ.Α.Μ. πού εἶναι ἡ διερεύνηση τῶν σχέσεων τῆς Αρχιτεκτονικῆς μέ τίς ἄλλες Τέχνες. Σ' αὐτή τήν ἐνότητα εἶχε ἐνταχθεῖ ἕνα μικρό ἀφιέρωμα πού διερευνοῦσε τή «διάσταση τοῦ χώρου στόν κινηματογράφο» μέ θέμα Πόλη καί Κινηματογράφος (Χανιά 22-25 Ἰουνίου 1998).

Ὁ ἐπιμελητής τοῦ ἀφιέρωματος κ. Λεωνίδα Κακάρογλου, πολιτικός μηχανικός καί ὑπεύθυνος τοῦ Δημοτικοῦ Κινηματογράφου Χανίων, παρακινημένος ἀπό ἕνα ἄρθρο μου, ὅπου μιλοῦσα γιά τίς Μνηῆμες τῶν πόλεων καί χαρακτηρίζα τίς πόλεις σάν ἕνα παλίμψηστο κώδικα, θέλησε νά συμμετάσχω σέ συζήτηση στρογγυλῆς τραπέζης στίς 24 Ἰουνίου μιλώντας γιά τήν πόλη καί τίς μνηῆμες της ὡς ἕνα κινηματογραφικό παλίμψηστο.⁵³

---

⁵³ Ἐλαβαν ἐπίσης μέρος ἡ Σώτη Τριανταφύλλου, συγγραφέας - κριτικός κινηματογράφου, ὁ Σταῦρος Σταυρίδης, ἀρχιτέκτονας, ὁ Σίμος Ἰωσηφίδης, κριτικός κινηματογράφου καί ἐκδότης τοῦ περ. «Ἀντι-κινηματογράφος». Μέρος τῶν εἰσηγήσεων μαζί μέ

Κινηματογραφικό παλίμψηστο

Ἡ πόλη στήν οὐσία της εἶναι ἕνας παλίμψηστος κώδικας. Τήν πόλη τήν χτίζουμε πάνω στήν πόλη. Οἱ διάφορες στρώσεις της εἶναι «χίλια φύλλα», πού σήμερα μέ τίς τεχνικές μποροῦμε νά τά ἀπομονώσουμε κι ἀντί νά διαβάζουμε μία ἱστορία, αὐτήν πού κεῖται στήν ἐπιφάνεια, νά διαβάσουμε χίλιες δυό ἱστορίες γιά χίλιες καί μία νύχτες παραμυθίας. Μᾶς δίνεται ἔτσι ἡ εὐκαιρία, ἂν τό θελήσουμε, νά ψηλαφήσουμε τό χῶρο τῆς πόλης σέ μία κινηματογραφική γραφή. Δέν θά ἀρκεστοῦμε σέ ἕνα καί μοναδικό σενάριο. Ἐάν τό σενάριο εἶναι ἀπαραίτητο στοιχεῖο μιᾶς ταινίας, τό σενάριο πού ἔχει σκοπό σάν καμβάς νά συμμαζέψει ὅλα τά ἀπαραίτητα στοιχεῖα πού θά στοιχειοθετήσουν τήν κινηματογραφική γραφή μιᾶς πόλης δέν μπορεῖ νά εἶναι ἕνα καί μοναδικό, ὅταν μάλιστα ὡς στόχο του προτάσσουμε νά ἐνεργοποιήσουμε τή μνήμη τῶν πόλεων.

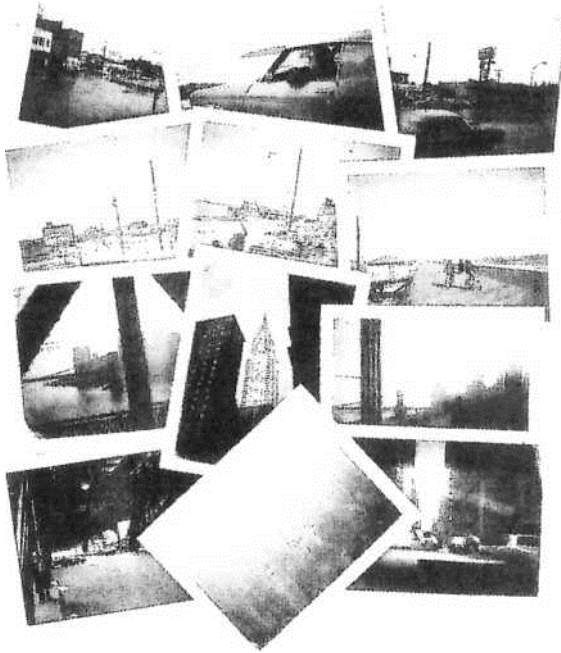

κριτικά σημειώματα γιά τίς ταινίες πού προβλήθηκαν κατά τή διάρκεια τοῦ ἀφιερώματος ἐκδόθηκαν σέ κομπῶ τεῦχος σέ ἐπιμέλεια Λεωνίδα Κακάρογλου ἀπό τό Κ.Α.Μ., Χανιά 1998, 72 σ. Ἡ δική μου συμβολή στίς σ. 48- 59. Σέ κλισέ τό ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου.

Μιά τέτοια ενεργοποίηση τῆς μνήμης γιά περιγραφή τῆς πόλης καί κατάθεση τῆς μαρτυρίας μας προϋποθέτει τή γνωριμία μας μαζί της. Ὅπως καί γιά τόν ἑαυτό μας, ἂν θελήσουμε νά τόν γνωρίσουμε στούς ἄλλους πρέπει νά τόν μάθουμε πρῶτα ἐμεῖς, τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τήν πόλη. Πόση ὁμως διάθεση ἔχουμε νά γνωρίσουμε τήν πόλη μας γιά νά θελήσουμε μετά νά τήν γνωρίσουμε στούς ἄλλους; Ἐστῶ κι ἂν τήν ξέρουμε ἀπ' ἔξω κι ἀνακατωτά ὁ τρόπος τῆς περιγραφῆς της ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἀπό τά μέσα πού διαθέτουμε, ἀπό τό ταλέντο πού μᾶς χαρακτηρίζει, ἀπό τούς συνεργάτες πού θέλουν νά καταπιαστοῦν μέ τήν ὑλοποίηση τῆς ιδέας μας. Παρ' ὅλ' αὐτά ἕνα ἐρώτημα παραμένει ἀναπάντητο: «Τί ξέρουμε ἄραγε γι' αὐτήν»; Τό ἐρώτημα πού ὁ Ζάν Λύκ Γκοντάρ ἔθετε στήν ταινία του γιά τό Παρίσι. Δύο τρία πράγματα πού ξέρω γι' αὐτήν..., τό ἐπαναλαμβάνουμε ὅλοι μας ἄνετα γιά τή μικρή ἢ τή μεγάλη μας πόλη.

Πόλη γιά νά τή ζεῖς

Στήν ἀναζήτηση τῆς πόλης καί τῶν μνημῶν της ἡ κινηματογραφική γραφή δέν εἶναι ὁ μόνος τρόπος περιγραφῆς της. Ἡ ποίηση, ἡ πεζογραφία, ἡ ζωγραφική, ἡ γλυπτική, τό θέατρο ἀλλά καί ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη καί τέχνη — στή φιλοκαλική

τρόπος περιγραφῆς της. Ἡ ποίηση, ἡ πεζογραφία, ἡ ζωγραφική, ἡ γλυπτική, τὸ θέατρο ἀλλὰ καί ἡ θεολογία ὡς ἐπιστήμη καί τέχνη — στή φιλοκαλική της διάσταση, στό ἄνοιγμά της δηλαδή στό ωραίο— ἔχουν ἀσχοληθεῖ μέ τήν πόλη. Ἡ καθεμιά μέ τόν δικό της τρόπο καταθέτει τήν ἀντίληψή της καί τή μαρτυρία της γιά τήν πόλη, γιά τίς πόλεις. Ἡ πόλη ἐντάσσεται κι αὐτή σέ μιά γενικότερη «ποιητική τοῦ χώρου»⁵⁴. Δίνει πάντα τήν ψευδαίσθηση ὅτι μπορεῖ

⁵⁴ Γί' αὐτή τήν ἔννοια, βλ. Guston Bachelard, Ἡ ποιητική τοῦ χώρου, Αθήνα, Ἐκδ. Τ. Χατζηνικολή, 1982 (P.U.F. 1957).

νά καταχωρισθεῖ, νά ἀρχειοθετηθεῖ ἀπό τήν γραφή⁵⁵. Ἰδιαίτερα μάλιστα ἀπό τήν κινηματογραφική γραφή μέ τίς τόσες τεχνικές δυνατότητες πού μπορεῖ νά κάνει ἐγκάρσιες καί διαμήκεις τομές μέσα στό χρόνο καί στό χῶρο, στό χρόνο ὡς παρελθόν, παρόν καί μέλλον μέ τίς χωροτοπικές συναρτήσεις του καί νά προβάλει τή διαχρονικότητα καί διατοπικότητα τῆς πόλης καί τῶν ἀνθρώπων της. Ἡ κινηματογραφική γραφή ἐνισχυμένη ἀπό τή συστράτευση καί τῶν ἄλλων καλλιτεχνικῶν καί τεχνικῶν γραφῶν μπορεῖ νά πραγματοποιήσει ἔστω καί μερικῶς αὐτή τήν καταχώριση καί ἀρχειοθέτηση. Ὅχι ὅμως γιά χρήση μουσειακή· ὄχι γιά «κατίσχυση τοῦ εἰκονικοῦ πάνω στό πραγματικό». Στόχος δέν μπορεῖ νά εἶναι «μιά πόλη κολλάζ, ἀσφαλῆς μέσα στά τείχη καί τήν ἔγκυρη ὠραιότητά της, προοριζόμενη ὄχι γιά νά τή ζεῖ κανεῖς, ἀλλά γιά νά τήν κοιτάζει»⁵⁶.

---

⁵⁵ Βλ. τὸ προλογικὸ σημείωμα, Αναζητώντας τὴν πόλη, στὸ ἀφιέρωμα τοῦ περ. «Τὸ Δέντρο» Γραφὲς τῆς περιπλάνησης (21 ἐκδοχὲς γιά τὸ ταξίδι καί τὴν πόλη), ἀρ. 94, Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 1994, σ. 5-6.

⁵⁶ Τὰ δύο παραθέματα ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Πέτρου Μαρτινίδη, Πόλη καί θέαμα, πόλη-θέαμα, πολυθέαμα, περ. «θέματα χώρου + τεχνῶν», ἀρ. 26, 1995, σ. 150-154.

Στόχος της θά πρέπει νά εἶναι τίς ἀόρατες καί τίς κρυμμένες πόλεις νά τίς κάνει ὄρατές καί παροῦσες, γιατί «οἱ πόλεις εἶναι ἐπίσης ἀόρατες ὅταν ἡ δύναμη τοῦ βλέμματος ἀμβλυνθεῖ ἀπό τή συνήθεια»⁵⁷. Ζητᾶμε μιά κινηματογραφική γραφή πού θά μπορέσει ν' ἀποτυπώσει τίς μνημες τῶν πόλεων ὄχι βέβαια σέ ἐπίπεδο εἰκονικῆς πραγματικότητας ἀλλά σέ ἐκεῖνο μίας μυστικῆς πνευματικῆς γεωγραφίας.

Μιά τέτοια ἀποτύπωση θά σέ παρακινεῖ ν' ἀνακαλύψεις μιά αὐθεντική σχέση μέ τόν χῶρο, μέ τούς φυσικούς ἤχους τῆς πόλης, μέ μόνο δεδομένο τό ἀνθρώπινο σῶμα νά κινεῖται μέ ἀργά βήματα ἰχνηλατικῆς χορογραφίας σάν ἐπάνω σέ ἐπιφάνεια μιᾶς «Σχεδίας Πόλεως»⁵⁸, εἶδος Κιβωτοῦ πού γλιστράει πάνω στήν πλημμυρίδα καί σέ ταξιδεύει μέσα στό χρόνο μέ μιά διάσταση μεταφυσική. Ἡ

---

⁵⁷ Ἡ δεύτερη πιθανή ἐξήγηση γιά τίς ἀόρατες πόλεις, στό ἄρθρο τῶν Γιάννη καί Αναστασίας-Ερασμίας Πεπονῆ, Σύνταξη καί ἐπιφάνεια στίς Αόρατες πόλεις τοῦ Calvino, περ. «ἀρχιτεκτονικά θέματα», ἀρ. 28, 1994, σ. 187-191.

⁵⁸ Ὑπαινίσσομαι τό χορευτικό συγκρότημα τῆς Ἀναστασίας Λύρα, πού μετὰ τήν Ἀθήνα ἐμφανίστηκε στό Λονδίνο στό πλαίσιο τοῦ φεστιβάλ «Ἡ Ἑλλάδα στή Βρετανία» καί θά ταξιδέψει καί σέ ἄλλες εὐρωπαϊκῆς πρωτεύουσες. Βλ. ρεπορτάζ τῆς Σάντυς Τσαντάκη, Ὅταν ἡ κίνηση σταματᾶ τὸ χρόνο, ἐφημ. «Ἡ Καθημερινή» 19.6.1998, σ. 10.

κινηματογράφησὶ τῆς περιμένει τοὺς ἄξιους τεχνίτες τῆς.⁵⁹

---

⁵⁹ Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ σκοπεύει τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα «Πόλεις καὶ μνήμες. Ἡ Ἀθήνα καὶ τὰ πέριξ τῆς Ἀττικῆς», πού διενεργήθηκε ἀπὸ ὀμάδα ἐργασίας ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ εὐθύνη τοῦ γράφοντος στὸν Τομέα Χριστιανικῆς Λατρείας, Ἀγωγῆς καὶ Διαποιμάνσεως τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Ε.Θ.Σ.Π.Α. Βλ. ἄρθρο μου Πύλες τῆς μνήμης, περ. «Ὁ Ἐφημέριος» 1ης Ἰουνίου 1997, σ. 168-170.

9

Χώροι ζωής

Ψυχολογική προσέγγιση⁶⁰

Σάν εισαγωγικό σημείωμα

11 μέ 13 Δεκεμβρίου 1998 έλαβε χώρα στήν Αθήνα τό 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Προαγωγής καί Αγωγής Υγείας. Τό πρωί του Σαββάτου ένα στρογγυλό τραπέζι, στά πλαίσια τής θεματικής ένότητας *Αστικό περιβάλλον*, διαπραγματεύτηκε τό θέμα «Χώροι ζωής». Μετά από έμπεριστατωμένη εισαγωγή του προεδρεύοντος άν. καθηγητου τής Ιατρικής Σχολής του Π.Α. Ι. Στ. Παπαδοπούλου, όρθοπεδικου, ακολουθήσαν τρεις εισηγήσεις οί όποίες αναφέρθηκαν κατά σειρά: ή πρώτη, στή σημερινή πραγματικότητα (Μαρία Μαντουβάλου, άν. καθηγήτρια του Ε.Μ.Π., αρχιτέκτων-πολεοδόμος)· ή δεύτερη, στήν αισθητική καί λειτουργικότητα των χώρων ζωής (Μαρία Μαυρίδου, έπίκ. καθηγήτρια του Ε.Μ.Π., αρχιτέκτων-πολεοδόμος)· ή τρίτη προσέγγισε τό θέμα ψυχολογικά (Α. Μ. Σταυρόπουλος, καθηγητής τής Θεολογικής Σχολής του Π.Α.). Δεδομένης τής

---

⁶⁰ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Εφημέριος* 1999, σ. 30-32.

σημασίας τῶν χώρων ζωῆς γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου στό περιβάλλον τῆς πόλης, δημοσιεύουμε τό κείμενο τῆς εἰσηγήσεώς μας, ἐλπίζοντας ὅτι μία ψυχολογική προσέγγιση τοῦ θέματος θά μᾶς κάνει ἀκόμα πιό εὐαίσθητους στήν ἀντιμετώπισή του.

Περιβάλλον καί ἀνάπτυξη

Ὅλοι γνωρίζουμε τή σημασία τοῦ περιβάλλοντος γιά τόν ἄνθρωπο. Μαζί μέ τήν κληρονομικότητα, τό περιβάλλον συνιστᾶ τόν δεύτερο σπουδαῖο παράγοντα γιά τήν ἀνάπτυξη καί εἶναι καθοριστικός γί' αὐτό πού τελικά θά προκύψει ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς συνεργασίας. Χωρίς νά διακινδυνεύσουμε μποροῦμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι τά περιβάλλοντα μέσα στά ὁποῖα ἀναπτύσσονται οἱ ἄνθρωποι, ἀκόμη καί ἐκεῖνα τῆς ἐνδομήτριας ζωῆς τους, μποροῦν νά ταυτιστοῦν καί νά λειτουργήσουν ὡς χώροι ζωῆς. Γιά τή διαμόρφωση μερικῶν ἀπ' αὐτούς τούς χώρους ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει καμιᾶ εὐθύνη. Γιά ἄλλους ἢ εὐθύνη τόν βαραίνει μερικῶς· γιά ἄλλους χώρους εἶναι ἀπολύτως ὑπεύθυνος καί γιά ἄλλους πάλι εἶναι ἐξίσου ὑπεύθυνος μαζί μέ ἄλλους συνανθρώπους του. Μέ αὐτό θέλω νά τονίσω ὅτι γί' αὐτόν τόν σημαντικό παράγοντα πού ἐπηρεάζει τήν ἀνάπτυξή του καί τή ζωή του εἶναι

ὑπεύθυνος καί ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδή διαμορφώνει καί ὁ ἴδιος τούς χώρους ζωῆς του. Ὑπάρχει δηλαδή μία ἀλληλεπίδραση ἀνθρώπου καί περιβάλλοντος καί ὁ ἴδιος πολλές φορές δέν εἶναι ἄμοιρος εὐθυνῶν γιά τό δεύτερο.

Ἐάν τό περιβάλλον γενικῶς ἔχει σημασία ἀσφαλῶς γιά τήν καλή βιολογική ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου, αὐτός εἶναι λόγος γιά νά φροντίζουμε γιά τή σωστή διατροφή μας μέ τρόφιμα πού δέν ἐγκυμονοῦν κινδύνους, γιά μία ἀτμόσφαιρα καθαρή χωρίς ρύπους, γιά ὑδάτινους πόρους πού δέν εἶναι μολυσμένοι. Φροντίζουμε ἀκόμη νά διαπαιδαγωγοῦμε μικρούς καί μεγάλους ὥστε νά προσέχουν τήν σωματική τους ὑγεία. Ἐξίσου σοβαρή εἶναι καί ἡ ἀγωγή γιά ψυχική ὑγεία καί ἡ προσοχή πού πρέπει νά ἐπιδεικνύουμε στούς χώρους ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου πού τήν ἐπηρεάζουν.

Ὅπως εἶναι γνωστό «κάθε ζωντανός ὀργανισμός ζεῖ καί ἀναπτύσσεται σά χῶρος μέσα στό χῶρο». Ἀπό ψυχολογική ἄποψη μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ὑποκειμενοποίηση τοῦ χῶρου ἢ καλύτερα, τῶν ιδιοτήτων τοῦ χῶρου. Ἐδῶ δέν ἐννοῶ μόνο ὀρισμένες χωρικές ιδιότητες πού ἔχει ἡ ἀντιληπτική εἰκόνα κάθε ἀντικειμένου (χρῶμα, μέγεθος, μορφή ἢ σχῆμα, μία ὀρισμένη θέση καί κατεύθυνση σέ σχέση

πρός ἐμένα καί τά ἄλλα ἀντικείμενα-δεξιά, ἀριστερά, ψηλά, χαμηλά κ.λπ.)-κίνηση, ἀπόσταση καί βάθος.

Εἶναι γνωστή ἡ ἀγαθή ἐπίδραση ἑνός καθαροῦ, φωτεινοῦ, τακτοποιημένου, εὐχάριστου χώρου στούς ἀνθρώπους πού συχνάζουν σ' αὐτόν. Εἴτε πρόκειται γιά κατοικία, εἴτε γιά σχολική τάξη καί προαύλιο, γιά χῶρο ἐργασίας, γραφεῖο, ἐργοστάσιο, πλατεῖα, δρόμους, μέσα συγκοινωνίας ἢ χώρους ἀναψυχῆς.

Ψυχολογικές παράμετροι

Ποιές ἄραγε ψυχικές ιδιότητες καί δραστηριότητες διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στόν τρόπο μέ τόν ὅποιο διαμορφώνουμε τούς χώρους ζωῆς μας; Ὅπωςδήποτε ἡ προσωπικότητά μας παίζει ἕναν σημαντικό ρόλο σ' αὐτές μας τίς ἐνέργειες. Ἀλλά καί ἄλλες παράμετροι ἐνεργοποιοῦνται. Ἀπό τό νά εἶμαι ἄνδρας ἢ γυναίκα καί ν' ἀσχολοῦμαι μέ συγκεκριμένους χώρους τοῦ σπιτιοῦ: τήν κουζίνα ἢ τή βιβλιοθήκη, μέ συγκεκριμένες ἀσχολίες: τήν διακόσμηση, τόν κῆπο ἢ τά μαστορέματα. Κάτι ἄλλο ἀκόμη εἶναι τό αἶσθημα τοῦ ἰδιοκτήτη ἢ τοῦ ἐνοικιαστή. Ἀλλιῶς ἀσχολοῦμαι καί περιποιοῦμαι ἕνα δικό μου σπίτι ἀπό ἕνα σπίτι στό ὅποιο εἶμαι μέ ἐνοίκιο. Τό αἶσθημα

τοῦ μόνιμου ἢ τοῦ προσωρινοῦ πού συνάπτονται μέ τό ἄν εἶμαι ἢ ὄχι ιδιοκτῆτης παίζει ἓνα σημαντικό ρόλο σ' αὐτή μου τήν τοποθέτηση. Ἡ οἰκειότητα μ' ἓνα χῶρο πού μέ ὠθεῖ νά τόν προσοικειωθῶ, μέ ὠθεῖ ἀκόμη περισσότερο σέ μία ιδιωτικοποίηση τῆς ζωῆς μου καί τῶν χώρων ζωῆς μου. Μέ κάνει νά ἐνδιαφέρομαι γιά ὅ,τι εἶναι ιδιωτικό καί νά μήν ἔχω πολύ ἐνδιαφέρον ἢ καί νά ἀποστρέφομαι ἀκόμη κάτι πού δέν μοῦ ἀνήκει προσωπικά καί ἀνήκει σέ ἄλλους ἢ σέ ἄλλον ἢ στό δημόσιο ἢ στό κράτος.

Ἐξ' οὗ καί ἡ ἀποστασιοποίησή μου νά θεωρήσω ὡς δικό μου καί ἄρα νά νοιασῶ καθετί ξένο. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰτί ἐνῶ φροντίζω μέ κάθε λεπτομέρεια γιά τό σπίτι μου, τό αὐτοκίνητό μου ὡς χώρους ζωῆς μου, ἀδιαφορῶ γι' ἄλλους χώρους ζωῆς πού εἶναι καί ἐκεῖνοι χῶροι ζωῆς μου πλήν ὅμως δέν τούς ἀντιλαμβάνομαι ὡς τέτοιους. Εἶναι σα νά ξεχνῶ ὅτι ἀπό τή στιγμή πού μοιράζομαι ἓνα χῶρο ζωῆς μέ ἄλλους, αὐτόματα δέν μοῦ ἀνήκει. Μία μικρή περιπλάνηση σέ δημόσιους χώρους ἢ σέ δημόσια καταστήματα μᾶς πείθει. Πάρτε τά δημόσια σχολεῖα μας καί ὄχι μόνο μετά ἀπό περίοδο καταλήψεων. Πάρτε τά λεωφορεῖα μας ἀλλά ἀκόμη καί τά ταξί. Πλήν σπανίων ἐξαιρέσεων τά ὀχήματα αὐτά σέ ἀπωθοῦν καί δέν τά παίρνεις παρὰ ἐξ ἀνάγκης.

Όπως τὰ βρίσκεις λερωμένα μέ τήν ἴδια διάθεση τὰ βρωμίζεις καί σύ. Δέν σ' ἐνδιαφέρει ὁ ἐπόμενος.

Ἔχω ἀναφέρει, σχολιάζοντας παλαιότερα τήν καμπάνια τοῦ ἀγαπητοῦ φίλου καί συναδέλφου κ.

Γιάννη Παπαδόπουλου «ὀδηγεῖτε ὑποχωρητικά», ὅτι ὁ νεοέλληνας χρησιμοποιοεῖ τό σλόγκαν τό ὅποιο θέτει ὡς προμετωπίδα του καί φιλοσοφία ζωῆς: «ὑπάρχω, ἄρα δέν ὑπάρχεις». Πάρτε τούς δημόσιους κήπους, τίς πλατεῖες, τούς δρόμους, ἀστυνομικά τμήματα, ἐφορίες, νοσοκομεῖα καί ἄλλους χώρους ὧν οὐκ ἔστι ἀριθμός. Δέν σέ προδιαθέτουν νά μπεῖς καί ἂν μπεῖς νά παραμείνεις.

Στάσεις ζωῆς

Ἐνῶ ὁ λαός μας φημιζόταν γιά τήν φιλοξενία του οἱ χῶροι ζωῆς του καί ἰδιαίτερα τῆς δημόσιας ζωῆς του εἶναι ἀφιλόξενοι, δέν εἶναι χῶροι ὑποδοχῆς. Χῶροι, δηλαδή, πού θά εὐνοοῦσαν τίς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις, τήν ἀνάπτυξη τοῦ προσώπου σέ ὅλο τό φάσμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Σπάνια, πολύ σπάνια, συναντᾶς χώρους διαμορφωμένους ἀπό ἀνθρώπους μέ τρόπο πού νά σέ ὑποδέχονται καί νά σέ καλωσορίζουν σά νησίδες δροσιᾶς καί ἀνάπτυξης. Αἰταιεῖται δηλαδή ἕνας χῶρος ὑποδοχῆς πού γιά νά λειτουργήσῃ ὡς τέτοιος θά πρέπει καί νά ἔχει σχεδιασθεῖ ἀπό ἀνθρώπους πού διαθέτουν βασικές στάσεις ζωῆς, πού συνθέτουν τή στάση ἐκείνη πού ψυχολογικά ὑπό τό φῶς τῆς οὐμανιστικῆς ψυχολογίας μπορούμε νά χαρακτηρίσουμε ὡς στάση ὑποδοχῆς. Αὐτές εἶναι ἡ κατανόηση, ἡ

ἀνεκτικότητα, ὁ σεβασμός καί ἡ παραδοχή. Αὐτές οἱ στάσεις εὐνοοῦν τίς διανθρώπινες σχέσεις καί δημιουργοῦν τό κατάλληλο ἐκεῖνο κλίμα καί τήν ἀνάλογη ἀτμόσφαιρα πού εἶναι ἀπαραίτητα γιά τήν ἐπίτευξη κοινωνίας καί ἐπικοινωνίας. Ἀνάλογες στάσεις βέβαια ἀπαιτοῦνται καί ἀπό τούς χρῆστες αὐτῶν τῶν χώρων ζωῆς. Πῶς ὅμως οἱ ἐπί μέρους στάσεις τῆς ὑποδοχῆς θά μπορούσαν νά λειτουργήσουν στό σχεδιασμό ἢ στή χρήση μίας πόλης στούς χώρους ζωῆς πού προβλέπεται νά διαθέτει;

Ἄς ἀρχίσουμε μέ τήν κατανόηση. Αὐτή ἡ στάση «συνίσταται στήν ὀρθή ἀντίληψη τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου τοῦ ἄλλου, πού περιλαμβάνει τό πλαίσιο ἀναφοράς του μαζί μέ τίς προσωπικές ἀξίες πού συνάπτονται σ' αὐτό. Κατανοῶ τόν ἄλλο, σά νά ἦμουνα ὁ ἄλλος. Ἔρχομαι στή θέση τοῦ ἄλλου». Αὐτό σημαίνει ὅτι ναί μέν δέν μπορῶ νά σχεδιάσω ἕνα χῶρο ζωῆς ἐξατομικευμένα -καί δέν ἐννοῶ μόνο τόν ἀρχιτέκτονα, ἀλλά καί τόν πολιτικό, καί τόν δημοτικό ἄρχοντα, καί τόν ὑπάλληλο καί τόν κάθε ἀξιωματοῦχο- γιά τόν κάθε πολίτη χωριστά, θά φροντίσω ὅμως νά λάβω ὑπόψη τίς διαφοροποιημένες ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. Καί τά παιδιά, καί τούς γέροντες, καί τίς γυναῖκες, καί τά ἄτομα μέ εἰδικές ἀνάγκες. Τούς ἐργαζόμενους ἀλλά

καί ἐκεῖνους πού διαθέτουν κάποιο ἐλεύθερο χρόνο. Δέν ὁμογενοποιούμε τούς πάντες καί τά πάντα. Κατανοῶ τήν ἀνάγκη ἀκρίβειας καί τήρησης τῶν δρομολογίων, τίς διαφορετικές σωματικές διαστάσεις παιδιῶν καί ἐνηλίκων κ.ο.κ.

Ἡ ἀνεκτικότητα πού σημαίνει ὅτι «ἐπιτρέπεται σέ ἄτομα νά ἐκφράσουν ἐλεύθερα τά προσωπικά τους αἰσθήματα καί τίς ἐμπειρίες τους χωρίς κίνδυνο νά παρεξηγηθοῦν καί νά ἐκπέσουν τῆς ἐκτίμησής μας». Αὐτό θά σήμαινε πρακτικά ὅτι ὅλοι θά μπορούσαν μέσα σέ κλίμα ἐλευθερίας νά ἔχουν γνώμη στή διαμόρφωση τῶν χώρων ἀλλά καί στή χρήση τους, ὅταν ἡ ἐλευθερία τους δέν ἐμποδίζει τήν ἐλευθερία τοῦ ἄλλου. Οἱ χῶροι μποροῦν νά χρησιμοποιοῦνται πολύτροπα.

Ὁ σεβασμός πού εἶναι ἕνας σεβασμός τοῦ ἄλλου ἄνευ ὄρων καί στηρίζεται στή μοναδικότητά του. Κι αὐτός ὁ ἕνας πρέπει νά γίνει σεβαστός χωρίς διακρίσεις στίς ἐπιθυμίες του καί σ' ὅτι τόν ἐνοχλεῖ. Συνήθως ὁ ἕνας καταπιέζεται καί συνήθως ὅποιος τολμήσει νά διαμαρτυρηθεῖ. Πάρτε γιά παράδειγμα τίς ὥρες κοινῆς ἡσυχίας, νυκτερινά κέντρα πού ὑπερβαίνουν ὠράρια καί κανονισμούς, ἀρχές ἀνίσχυρες νά ἐπιβάλλουν τήν τάξη ὑπέρ τοῦ ἑνός

πού ἐνοχλεῖται, ἐνῶ ἄλλοι ὑπομένουν σιωπηλά τή δικτατορία τῶν ὀλίγων.

Ἡ στάση αὐτῆ τοῦ σεβασμοῦ ἀναφέρεται στήν παραδοχή τοῦ ἄλλου στό σύνολό του, ὅπως ὑπάρχει αὐτός ἐδῶ καί τώρα. Ὅχι μόνο γιατί ὡς πολίτης ἔχει δικαιώματα βάσει τοῦ Συντάγματος καί τῶν Νόμων, ἀλλά γιατί παραδεχόμαστε καί ἀνάγκες του πού ὁ νόμος ἴσως δέν προβλέπει καί διευθετοῦμε γί' αὐτόν μία ὄαση στόν κοινό χῶρο ζωῆς γιά νά ζήσει κι αὐτός ἐπί τέλους εἴτε στόν ἰδιωτικό του χῶρο, μή ἐμποδιζόμενος ἀπό τό δημόσιο, εἴτε στόν δημόσιο ὅταν εἶναι ὑποχρεωμένος νά διαφύγει καί νά πάρει κάποιον ἀέρα ὅταν μέσα ὁ ἀέρας γίνεται πνιγηρός καί ἀσφυκτιᾷ. Δέν χρειάζεται καί ἐντός καί ἐκτός νά εἶναι ἐπί τά αὐτά!

Σύζευξη κλεισιοφιλίας καί ἀγοραφιλίας

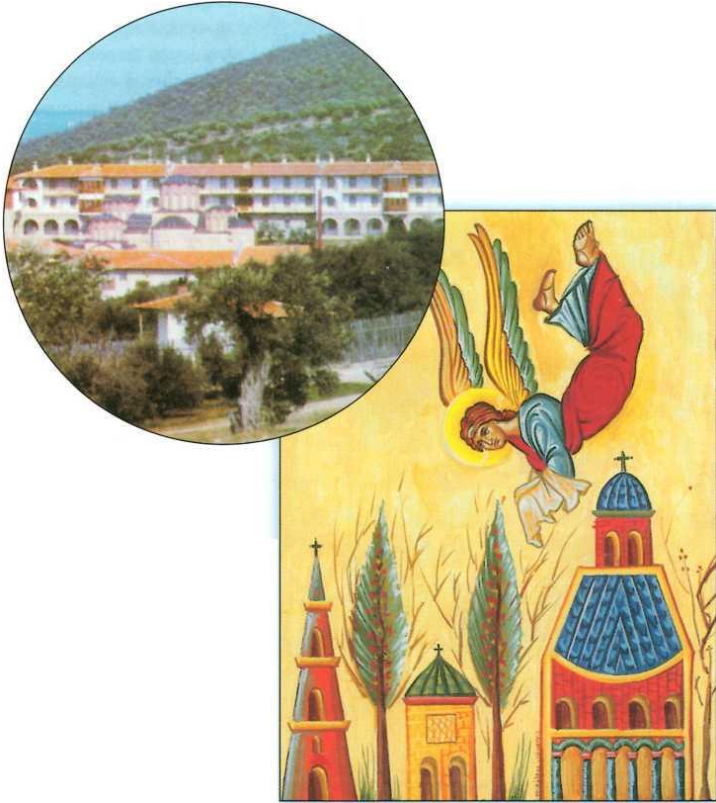
Μήπως ὁμως μιλάμε γιά πράγματα οὐτοπικά πού δέν μποροῦν νά πραγματοποιηθοῦν ἐν τόπῳ καί χρόνῳ; Γιατί ὁμως νά εἶναι οὐτοπικά; Γιατί νά μὴν παραδεχτοῦμε ὅτι μποροῦμε νά ἐντοπίσουμε αὐτούς τούς χώρους ζωῆς; Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ἀναδραστικά, ἔχοντας κατανοήσει τήν ψυχολογική σημασία χώρων ζωῆς γιά τήν ψυχική του ἀλλά καί τή σωματική υἱεία, νά ἀντιδράσει στά ἐρεθίσματα πού παίρνει καί νά θεραπεύσει τό κακό πού ἔχει

κάνει. «Ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται» ὅπως ὑποστήριζε ἡ παλιά θεραπευτικὴ ἀρχή. Χρειάζεται βέβαια νὰ ὑιοθετήσουμε κάποιες ἀρχές καὶ κάποια ἀξιώματα. Οἱ στάσεις ζωῆς πού μόλις ἀναφέραμε καὶ τίς ὁποῖες προσπαθήσαμε νὰ προσαρμόσουμε ἐφαρμόζοντάς τες στοὺς χώρους ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, μποροῦν νὰ μᾶς βοηθήσουν στὴν οἰκοδόμησι ἐνός κλίματος ἐμπιστοσύνης καὶ μιᾶς ἀλλαγῆς νοοτροπίας.

- Θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι στό μέτρο πού νοιαζόμαστε γιὰ τὴ ζωὴ φροντίζουμε καὶ γιὰ τοὺς χώρους της.
- Στό μέτρο πού ἀγαποῦμε τόν ἑαυτό μας ἀγαποῦμε καὶ τοὺς χώρους μέσα στοὺς ὁποίους ζεῖ.
- Στό μέτρο πού ἀγαποῦμε τόν ἄλλο καὶ τοὺς ἄλλους καὶ μάλιστα ὡς σεαυτόν, δηλαδή χωρὶς νὰ τόν ἢ τοὺς ξεχωρίζουμε ἀπὸ τόν ἑαυτό μας, ἀγαποῦμε καὶ τοὺς χώρους μέσα στοὺς ὁποίους ζοῦν καὶ τοὺς υποδεχόμαστε.

Ἄς μὴ ξεχνοῦμε ὅτι στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλώσσα ἀγαπάω ἐπὶ προσώπων σημαίνει ὑποδέχομαι, περιποιοῦμαι κάποιον. Ἐδῶ συναντᾶται ἡ κοινὴ μας παράδοσι, ἡ ἐλληνικὴ καὶ χριστιανικὴ, μέ τὴν ψυχολογικὴ. Βάσει τῆς τελευταίας

προσπαθήσαμε, όσο βέβαια μᾶς ἐπέτρεπε ὁ χρόνος, νά διαφωτίσουμε ἀπό ψυχολογικῆς πλευρᾶς τόν

ρόλο τῶν χώρων ζωῆς στή ζωή μας, ἐπιχειρώντας συνάμα κάποιες τομές στίς συμπεριφορές τοῦ νεοέλληνα. Θά μπορούσαμε ἄραγε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι ὁ νεοέλληνας χαρακτηρίζεται στή διαγωγή του ὡς πρὸς τοὺς χώρους ζωῆς ἀπό μία κλεισιοφιλία

(προτίμηση καί φροντίδα τοῦ ἰδιωτικοῦ) καί μία ἀγοραφοβία (ἀποστροφή καί περιφρόνηση τοῦ δημοσίου); Παίζοντας μέ τίς γνωστές ψυχικές καταστάσεις τῆς κλεισιοφοβίας καί τῆς ἀγοραφοβίας θά ἀποτολμούσαμε νά ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ ἀγωγή ψυχικῆς υἰείας θά μποροῦσε νά ὀδηγήσει σέ μία σύζευξη κλεισιοφιλίας καί ἀγοραφιλίας, ἡ ἀγάπη ἄλλωστε ἔξω βάλλει τόν φόβον καί σύμφωνα μέ τήν γνωστή ρήση τοῦ Εὐαγγελίου «ταῦτα δέ ἔδει ποιῆσαι κάκεῖνα μή ἀφιέναι» (Ματθαίου 23, 23: αὐτά ἔπρεπε νά κάνετε χωρίς νά παραμελήσετε καί ἐκεῖνα). Ἰδιωτικοί καί δημόσιοι χῶροι ζωῆς νά τύχουν τῆς ἴδιας φροντίδας γιά νά δώσουν ζωή στούς ἀνθρώπους καί μέ τό παραπάνω.

Β' ΜΕΡΟΣ

ΔΑΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Έπιμέλεια Γ. Σκλία

Ἀποσπάσματα ἀπό τή Φιλοκαλία

Τά παρακάτω κείμενα εἶναι ἀποσπάσματα ἀπό τὸ βιβλίον τῆς Φιλοκαλίας⁶¹. Ἀναφέρονται στὸν πνευματικὸ ἀγώνα τοῦ πιστοῦ νὰ οἰκοδομήσει τὴν ψυχὴν του ὡς πόλιν. Παρατίθενται δύο ἀντίθετα πρότυπα πόλεων, ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ Βαβέλ καθὼς καὶ ἡ θέση ὅτι ἡ πόλις δὲν ἐμποδίζει τὴν πνευματικὴν πρόοδο.

Ἡ ποιμαντικὴ ἀνάγνωσις τῶν κειμένων αὐτῶν, μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει ιδέες, στοιχεῖα καὶ κατευθύνσεις γιὰ τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς ἀστικῆς ποιμαντικῆς. Ἐχοντας γιὰ παράδειγμα τίς προϋποθέσεις οἰκοδόμησις τῆς Ἱερουσαλήμ θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπικαιροποιήσουμε αὐτὲς τίς προϋποθέσεις στὸ σήμερον, στὸ σύγχρονον ἀστικὸ περιβάλλον.

---

⁶¹ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ (Γ' ἐκδ., Τόμ. Ε). (Ἄντ. Γ. Γαλίτη, Μεταφρ.) ΑΘΗΝΑ 2002: ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ.

Ἡ ψυχὴ πού οἰκοδομεῖται ὡς πόλη

Ἡ εἴσοδος στὰ Ἱεροσόλυμα

I.

«Ἱερουσαλήμ ἐρμηνεύεται “τόπος εἰρήνης” καὶ εἶναι τύπος τοῦ τόπου τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τῆς ψυχῆς πού ἔχει τὴν ἐν Χριστῷ εἰρήνη. Δὲν μπορεῖ ὁμως ἡ ὁποιαδήποτε ψυχὴ νὰ ἔχει τὴν ἐν Χριστῷ εἰρήνη καὶ νὰ φέρει τὸ ὄνομα τῆς εἰρήνης, παρὰ μόνο ἐκείνη πού

---

⁶² Pietro Lorenzetti: Εἴσοδος στα Ἱεροσόλυμα, ἀπὸ τὸν ἰστότοπο: <https://www.artbible.info/art/large/607.html>

οικοδομείται ὡς πόλη πού ἔχει τὸν ἀκρογωνιαῖο λίθο πού τοποθέτησε ὁ Θεός, ὅπως ὑποσχέθηκε, στὴ Σιών λίθο πολύτιμο»⁶³.

II.

«Ὅπου λοιπὸν ἡ ψυχὴ , σὲ εἰρηνικὴ καὶ ἡσυχὴ κατάστασι, οἰκοδομείται πνευματικὰ ὡς πόλη, ὅταν δηλαδὴ οἱ μέτοχοί της - οἱ δυνάμεις της – ἔχουν ἔνωθεῖ γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, ἐκεῖ πραγματοποιοῦν ἀναβάσεις Κυρίου οἱ νοερεῖς δυνάμεις καὶ ἀποκτοῦν ἐνόητα καὶ μονομορφία καὶ συμμαχοῦν νοερὰ μὲ τὸ νοῦ πού θεωρεῖ τὸ Θεὸ».⁶⁴

III.

«Θυμήσου τὸν πύργο τῆς Βαβέλ καὶ τὴν οἰκοδόμησίν του καὶ τὴ σύγχυσι τῶν γλωσσῶν, καὶ μάθε ὅτι κάθε οἰκοδομὴ δὲ θεωρεῖται καλὴ καὶ γιὰ τοὺς ἔξω. Ὅσοι ἔχουν μάτια, βλέπουν γενικὰ δύο εἰδῶν οἰκοδομήσεις καὶ ἀναβάσεις. Ἡ μία στοχεύει τὸ ἀγαθὸ καὶ γίνεται γιὰ νὰ κατοικήσει ὁ Θεός, καὶ τὸ σημάδι της εἶναι ὅτι οἱ “μέτοχοί της” εἶναι συναγμένοι στὸ ἴδιο σημεῖο καὶ ἀνεβαίνουν ἐκεῖ οἱ φυλές τοῦ Κυρίου, ἀναγγέλλοντας στὴν ψυχὴ πράγματα μεγάλα καὶ θαυμαστὰ καὶ γεμάτα ἀπὸ εἰρήνη, ἀγάπη καὶ ἀγιασμό

---

⁶³ Κάλλιτος – Ἀγγελικουδῆς, σ. 175.

⁶⁴ Κάλλιτος – Ἀγγελικουδῆς, σ. 176.

καὶ τὴν οἰκοδομοῦν. Ἡ ἄλλη γίνεται γιὰ τὸ κακὸ καὶ γιὰ τὸν ὄλεθρο καὶ γιὰ τὸν ὄλεθρο τῆς ψυχῆς, ἀσφαλὲς γνώρισμα τῆς εἶναι ἢ διαίρεση καὶ ἢ φοβερὴ σύγχυση τῶν νοητῶν γλωσσῶν καὶ καταλήγει νὰ κατοικήσουν σὲ αὐτὴ τὰ πάθη, ὅπως στὸν πύργο τῆς Βαβέλ οἱ σαῦρες»⁶⁵.

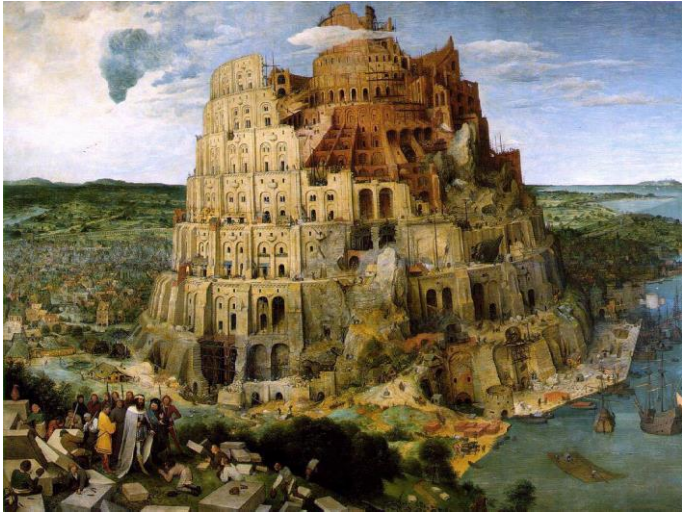
IV.

«Καὶ πρόσεξε μήπως οἰκοδομεῖς μὲν, ἀλλὰ τὸ νοητὸ πύργο τῆς Βαβέλ πού τὸ τέλος του εἶναι καταστροφή καὶ σύγχυση καὶ διαίρεση τῶν νοητῶν γλωσσῶν καὶ πλήρης ἀπώλεια, ὅπως προεῖπα. Ἦθελα ἀκόμη νὰ πῶ ποῖα εἶναι ἡ αἰτία, γιὰ τὴν ὁποία κάποιοι ἔχουν ψυχὴ Ἱερουσαλήμ, πού οἰκοδομεῖται ὡς πόλη καὶ ποῖα ἡ αἰτία τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ καὶ γιὰτὶ οἱ μέτοχοι ἐκείνης εἶναι μαζί, ἐνῶ στὸν πύργο τῆς Βαβέλ ὑπάρχει διαίρεση γλωσσῶν κάθε λογῆς»⁶⁶.

---

⁶⁵ Κάλλιστος – Ἀγγελικουδῆς, σ. 177.

⁶⁶ Κάλλιστος – Ἀγγελικουδῆς, σ. 175.

Ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ

Ἄσκηση καὶ πνευματικὴ ζωὴ καί... στὴν πόλη!

V.

«Μάθατε ὅτι μήτε ἡ παραμονὴ στὴν πόλη μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἐργαστοῦμε τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ, ἂν ἔχομε προθυμία καὶ ἐγρήγορση, μήτε ἡ ἡσυχία καὶ ἡ ἀναχώρηση ἀπὸ τὸν κόσμον μᾶς ὠφελοῦν ἂν βρισκόμαστε σὲ ραθυμία καὶ ἀμέλεια»⁶⁸.

---

⁶⁷ Ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ, Pieter Bruegel ὁ πρεσβύτερος (γύρω στὰ 1563), Μουσεῖο τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης (Kunsthistorisches Museum), Βιέννη.

⁶⁸ Ἅγιος Συμεὼν ὁ νέος θεολόγος, σ. 296.

VI.

«Ο νέος αὐτὸς πού μήτε χρόνος πολλοὺς νήστεψε, μήτε κοιμήθηκε στὸ ἔδαφος, μήτε φόρεσε τρίχινα ροῦχα, μήτε τὴ μοναχικὴ κουρὰ ἔλαβε, μήτε ἀπὸ τὸν κόσμον ἀναχώρησε σωματικά, ἀλλὰ μόνο πνευματικά, μόνο ἀγρύπνησε λίγο καὶ φάνηκε ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Λῶτ στὰ Σόδομα»⁶⁹.

VII.

«Γιατὶ καὶ ἐκεῖνοι πού βρίσκονται μέσα στοὺς περισπασμοὺς καὶ ὅσοι εἶναι στὰ κοινόβια, τὰ ὄρη καὶ τὰ σπήλαια καὶ πολιτεύονται ὅπως πρέπει, σώζονται καὶ ἀξιῶνται νὰ λάβουν ἀπὸ τὸ Θεὸ μεγάλα καλά, γιὰ μόνη τὴν πίστη τους πρὸς Αὐτόν, ἔτσι ὥστε ὅσοι ἀποτυγχάνουν ἀπὸ ραθυμία, νὰ μὴν ἔχουν νὰ ποῦν τίποτα τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως»⁷⁰.

---

⁶⁹ Ἅγιος Συμεών ὁ νέος θεολόγος, σ. 297.

⁷⁰ Ἅγιος Συμεών ὁ νέος θεολόγος, σ. 296

Δύο χέρια, ένα ανδρικό και ένα γυναικειό.

VIII.

«Αὐτὰ τὰ ἔγραψα ὄχι γιὰ νὰ ἐμποδίσω τὴν ἀναχώρηση ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ νὰ προβάλω τὴ ζωὴ μέσα σ' αὐτόν, ἀλλὰ γιὰ νὰ πληροφρήσω ὅλους ὅσοι διαβάσουν τὴν παροῦσα διήγηση, πῶς ἐκεῖνος πού θέλει νὰ κάνει τὸ ἀγαθό, ἔλαβε καὶ τὴ δύναμη ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ μπορεῖ νὰ τὸ κάνει σὲ κάθε τόπο»⁷².

(ἐπιμέλεια Γ. Σκλία)

---

⁷¹ *The Cathedral*, Auguste Rodin, Musée Rodin, (Σύνθεση δύο χεριῶν πού ἀνήκουν σέ διαφορετικούς ἀνθρώπους) στὸν ἰστότοπο: <http://www.musee-rodin.fr/en/collections/sculptures/cathedral>

⁷² Ἅγιος Συμεὼν ὁ νέος θεολόγος, σ. 299.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑΣΜΕΝΗ ΜΟΥ ΑΘΗΝΑ

Τοῦ Ἀνδρέα Χριστοφόρου

*Πόσοι τρόποι ὑπάρχουν γιά νά δεῖ κανεῖς ἕναν τόπο;
Μήπως βλέπουμε ἀνάλογα μέ αὐτά πού κουβαλάμε μέσα μας;
Κάποιοι βλέπουν τά οὐσιώδη, αὐτά πού «κινοῦν» τόν κόσμο.
Δημήτρης Καλλιντέρης*

Εὐχαριστοῦμε πού μᾶς φιλοξενεῖς τόσα χρόνια καί
μᾶς κάνεις μετόχους τῆς Ζωῆς τῶν Ἁγίων σου!

Ἀθήνα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου!

Ἐκεῖ στό Ἀρεταίειο εἶναι ἀκόμα τό κρεββάτι
πού ἄφησε ἡ Ἁγιασμένη ψυχή τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου
τό πονεμένο σῶμα γιά νά ἀνέβει στόν Βασιλέα τῶν
Οὐρανῶν!

Ἐκεῖ κάπου στό Κουκάκι ἦταν τό φτωχικό
σπίτι πού ἔμενε κυνηγημένος ἀπό τοὺς συκοφάντες,
μή ἔχοντας νά πληρώσει το νοῖκι. Ἐκεῖ τόν εἶδε ἡ
ἀγανακτισμένη ἀπλήρωτη σπιτονοικοκυρά ὅταν
ἄνοιξε ἀπότομα τό δωμάτιό του, καί ἔκπληκτη τόν
εἶδε ἀρπαγμένο στήν προσευχή διάπυρο, μέ
σηκωμένα τά χέρια στόν Θεό!

Ἐκεῖ στή λεωφόρο Βουλιαγμένης ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Πλανάς λειτούργαγε καί μοίραζε «Ζωήν Αἰώνιον»!

Ἐκεῖ στό «Λοιμωδῶν Νόσων» στό Αἰγάλεω, δίπλα στήν Ἱερά Ὁδό ἕνας Λεπρός, ὁ Ὅσιος Νικηφόρος ἄφηνε μέ το Μαρτύριο της Λέπρας, «ὀσμήν εὐωδίας Πνευματικῆς» καί διάδοχο Μέγα τόν π. Εὐμένιο Σαριδάκη μέ τίς ἀτέλειωτες ἀκολουθίες καί τήν ἀτέρμονη Μετάνοια.

Ἐκεῖ στόν τόπο τῆς ἀποφυγῆς μία μυστική ομάδα ἀνωνύμων λεπρῶν σέ ἀγίαζε καθημερινά Ἀθήνα μου!

Ἐνώ ἔφευγε ὁ γέρων Εὐμένιος ἀπό τό Λοιμωδῶν Νόσων γιά τόν Εὐαγγελισμό γιά τήν τελευταία νοσηλεία του, στό δρόμο εὐλογοῦσε τήν Ἀθήνα κι ἔλεγε: «Ὡραία πού εἶναι ἡ Ἀθήνα! Εὐλογημένη Ἀθήνα!» Εὐλογοῦσε τους δρόμους, την Ὁμόνοια, την Ἀγορά, τήν Μητρόπολη, τήν Βουλή, ὅλη τήν πόλη!

Τί ἄλλο ἄραγε νά ἔβλεπε ὁ Ἅγιος Γέροντας στήν Ἀθήνα, παρά τήν σφραγίδα τῆς Ἀγιότητος πού ἄφησαν στήν πορεία τους τόσοι Ἅγιοί της, φανεροί καί κρυφοί, παλαιοί καί σύγχρονοι; Στόν Ἐρυθρό Σταυρό, ἀκούραστος διάκονος πάντων

ὁ θαυμαστός π. Ἐλπίδιος, ἀδελφός τοῦ Ἁγίου Φιλουμένου του Ἀγιοταφίτου, ἔδωσε τὴν μαρτυρία του στοὺς ἀσθενεῖς καὶ στοὺς ἀνήμπορους! Θαμμένος, ἀγιάζει τὴν Ροδόπολη τῆς Σταμάτας μαζί μέ τον πρόσφατα ἐκταφέντα ἅγιο Πατέρα Ἀθανάσιο Χαμακιώτη!

Γέμισε ὁ ἀέρας τῆς Ἀθήνας εὐωδία τόν 20ῶ Αἰώνα!

Καί νά, προβάλλει ἡ ρωμαλέα μορφή τοῦ ἀγιασμένου π. Σίμωνα τοῦ Ἀρβανίτη καί τοῦ διαδόχου του, καταξιωμένου λεβίτη, τοῦ ἔμπρακτου τηρητή τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ Κήρυκα τῶν Ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ταπεινοῦ, πράου καί μελίχιου π. Μάρκου Μανώλη! Ποῖος τόν ἐγνώρισε καί δέν ἐνοιωσε τὴν Ἀγιότητά του; Ἄνθρωπος ὀλονύκτιας καί διαρκοῦς Μετανοίας καί προσευχῆς, διακονίας μυστικῆς ἀλλά καί ἔμπρακτης;

Ποῖος ἄραγε γνώριζε τόν μυστικό Ἅγιο Πατέρα Ἀντώνιο Γκίκιζα πού συκοφαντημένος καθάγιασε τὴ λεωφόρο Ἀλεξάνδρας, στήν καρδιά τῆς κίνησης στό ἡμιπόγειο διαμέρισμα; Ποῖος γνώριζε ὅτι αὐτός ἦταν ἡ ἀνάπαυση τοῦ Ἁγίου Πορφυρίου;

Ποιός θά φανταζόταν ὅτι στήν καρδιά τῆς Ἀθήνας ὅπου τό ἐμπόριο, ἡ πορνεία, οἱ παράνομες συναλλαγές, τό χρηματιστήριο, ἡ κεντρική Ἀγορά, τό πάρε δῶσε καί τό σούρτα φέρτα, θά ἁγιαζότανε μία τεράστια μορφή ἀγιότητας, ἕνας ἀγράμματος παντογνώστης, ἕνας ἀκάματος Λειτουργός, σ' ἕνα μικρό ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Γερασίμου, ὁ Ἅγιος Πορφύριος;

ὦ Ἀθήνα μου Ἁγιασμένη! ὦ πολύβουη Ἁγία Ἔρημος Ἀθήνα!

ὦ Ἀρχοντική Ἀθήνα, ταπεινή, πού ἐνῶ ἔβγαλες τόσους μεγάλους σύγχρονους Ἁγίους πού συνέχισαν τήν ἀγιότητα τῆς Ἁγίας Φιλοθέης, ἔμεινες ἀγνωστη σάν τόπος Ἁγιασμοῦ τοῦ 20οῦ καί τοῦ 21ου Αἰώνα!

Ὅλοι τρέχουν νά προσκυνήσουν!
Ποῦ πάτε; Πήγατε στό Ἀρεταίειο;
Πήγατε στόν Ἁγ. Γεράσιμο στήν Πολυκλινική;
Πήγατε στόν Ἅγιο Ἰωάννη στή Λεωφ.
Βουλιαγμένης;

Πήγατε στό Ναό των Ἁγίων Ἀναργύρων τοῦ Νοσ. Λοιμωδῶν Νόσων στούς Αἰγάλεω; Πήγατε στήν Ροδόπολη; Πήγατε στόν Διόνυσο στό Ναό τοῦ Ἁγ. Γεωργίου στόν τάφο τοῦ π. Μάρκου;

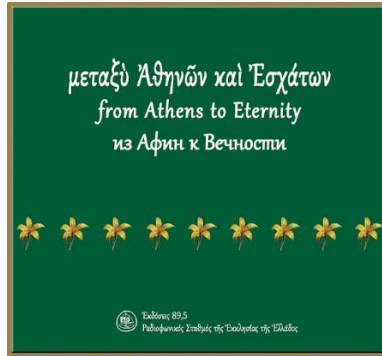
Ἁγία ταπεινή ἀρχόντισσα Ἀθήνα! Μυρίσατε τόν Ἄερα τόν Εὐωδιαστό αὐτῶν καί πολλῶν

ἀγνώστων Ἁγίων πού εἶναι θαμμένοι στά σπλάχνα της; Πολλούς Ἁγίους ἀνέθρεψες Ἀθήνα μου καί ἔχεις στά σωθικά σου!

Ἡ Παράδοση συνεχίζεται. Ἄνοιξε τήν πόρτα τοῦ 20ου Αἰώνα ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, τήν περπάτησαν ὅλοι οἱ πιό πάνω καί ἀκόμη περισσότεροι μυστικοί. Τήν περπατοῦν καί σήμερα μυστικοί διάδοχοι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Βουή, χαμός, κίνηση, πορεῖες, αὐτοκίνητα, πεζοί, φανάρια, τρόλεϋ καί λεωφορεῖα ὅλα κινοῦνται ἀσταμάτητα. Κι ὅμως ὑπάρχουν διαμερίσματα -κελιά κι ἡσυχαστήρια- σέ πολυκατοικίες πού γνέθουν μυστικά τίς νύχτες τό νῆμα τῆς Ζωῆς, ἀθέατοι ἡσυχαστές, ἄνδρες καί γυναῖκες, πού ἀναπαύουν τόν Θεό ὄντας «πτωχοί τῶ Πνεύματι» καί ὑπήκοοι τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν!

Ὅλοι ἀγωνιοῦν γιά τήν Κρίση γιά τόν ἐπερχόμενο μεγάλο πόλεμο πού θά ταράξει τό παγκόσμιο, ἐλάχιστοι ὅμως ξέρουν ὅτι τήν πορεία τοῦ κόσμου τήν καθορίζουν οἱ ἐλάχιστοι κρυμμένοι «ἀσήμαντοι» ἐργάτες τῆς Μετανοίας πού ἀλλάζουν μέ τά δάκρυα τῆς δικῆς τους μετανοίας τήν ὀργή τοῦ Θεοῦ γιά τήν ξέφρενη ἀκολασία, σέ Ἔλεος καί Πρόνοια γιά ὅλο τόν κόσμο.

Ὅσο βλέπει ὁ Θεός τήν Μετανοία τῶν ἐλαχίστων, παραβλέπει τήν ἀμαρτία τῶν πολλῶν

Μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ ἐσχάτων.⁷²

καὶ ἡ ζωὴ συνεχίζεται, ὁ πόλεμος ἀναβάλλεται, γιατί νέοι ἄνθρωποι μετανοοῦν καὶ μπαίνουν στὴν Ἐκκλησία!

Παράτεινον τό Ἐλεός σου τοῖς γινώσκουσι Σε!
Ἀθήνα μου περιφρονημένη, ἦσουν ἢ πιό ὄμορφη,
ἀσκήμηνες καὶ ταπεινώθηκες καὶ εἶσαι γεμάτη
Ἄγίους παλιούς καὶ σύγχρονους!
Ἀθήνα μου, εὐχαριστῶ!

Ἔνας Μετανάστης στὴν Ἀθήνα γιά 39 χρόνια.!

---

⁷²Εκδόσεις Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2018. Ὁ ψηφιακὸς δίσκος περιλαμβάνει βυζαντινοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους ἀπὸ τίς ἀκολουθίες κάποιων ἀπὸ τοὺς γνωστότερους Ἄγίους πού συνδέθηκαν μέ την ἱστορική πόλη τῆς Ἀθήνας.

Γ' ΜΕΡΟΣ
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Πληροφόρησης και Ύμνωσης

Τά παρακάτω βιβλιογραφικά στοιχεία και αναφορές σέ ἔρευνες, συνέδρια, ἡμερίδες καί διαδικτυακούς τόπους πού παρατίθενται εἶναι ἐνδεικτικά μέ ἀπώτερο στόχο νά δώσουν μία εἰκόνα τῆς ἐξέλιξης τῆς θεματικῆς καί τοῦ προβληματισμοῦ μιᾶς Ἀστικῆς Ποιμαντικῆς

Στή διδακτορική διατριβή τοῦ Ἐπισκόπου (νῦν Μητροπολίτου) Ἀχελώου κ. Στύλιου (τῆς μοναδικῆς μέχρι σήμερα συστηματικῆς μελέτης ἐπί τοῦ θέματος στήν Ἑλλάδα) ὑπάρχει ἐκτενής σχετική βιβλιογραφία .

1. Βιβλιογραφικές Ἀναφορές

ΑΓΓΕΛΗ Κώστα, *31 στιγμές στόν χρόνο*, Ἐκδόσεις ΚΑΛΛΙΓΡΑΦΟΣ, Ἀθήνα 2017, 271 σ.

ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ Σταύρου, *Ὁ Θεός στήν πόλη*, Ἐκδόσεις ΕΣΤΙΑ, Ἀθήνα 2002, 135 σ.

ΣΤΥΛΙΟΥ Κ. Ε., (Ἐπισκόπου Ἀχελώου), *Τό Σύγχρονον Ἀστικόν Περιβάλλον ὡς Ποιμαντικόν*

Πρόβλημα, Διατριβή ἐπὶ Διδακτορία, Ἀθήνα 1980, 269 σ.

ALLEN, J., *Urban evangelism*, στο CUS, 105-121.

BAILEY W, M., *Christ's suburban body*, Abington press, 1970.

BLOECHLINGER A., *The modern parish community*, New York, Kennedy, 1965.

BUNDERVOET A., *Theology of the City*, ICUIS 1395, 1973.

CHARPIN F.L., *Pratique religieuse et formation d'une grande ville*, Éd. Centurion, Paris, 1964.

CULLY, K. B., *Will the church lose the city?* New World Pub. Co., 1969.

EAGAN, J. J., *The pastoral task of the Church in Urban Society*, ICUIS, 1788.

EPPINEA, J. D., *A pastor speaks to the soul of the city*, Grand Rapids W.B., Eerdmans, 1954.

FICHTER, J. H., *Urban Mobility and Religious observance in American Catholic Sociological Review*, 1950 (11), 130-139.

--*Dynamics of a city church*, University of Chicago Press, Chicago 1951.

--*Social Problems in the urban parish*, University Of Chicago Press, Chicago 1968.

GREENWAY (Ed.) *Guidelines for urban church planting*, Grand Rapids, Michigan 1976.

HOOVER R. C., *Church and city planning, suggestions for coordination*, National Council of the Churches in the USA 1955.

INSTITUTE *on the Church in Urban-Industrial Society, Forming a Theology of Urban Industrial Mission*, 1975.

KLOETZLI W., *Urban Church Planning, The Church discovers its Community*, Philadelphia Fortress Press, 1958.

--*The Church and the urban challenge*, Philadelphia Muhlenberg Press, 1961a.

--*The city Church -- Death or renewal? A study of eight urban Lutheran Churches*, Philadelphia Muhlenberg Press, 1961b.

LEE, R. (Ed.), *Cities and Churches: Readings in the Urban Church*, Philadelphia Westminster Press, 1962.

LEIFFER, M. H., *City and Church in transition? A study of the medium-sized city and its organized religion life*, Willet Clark Co., Chicago - N. York 1938.

LOOMIS, S. L., *Modern cities and their religious problems*, The Baker and Taylor Co., New Work 1887.

LUCKMANN, T., *Das problem der Religion in der modernen Gesellschaft*, Freiburg 1965.

MASEREEL Frqns, *Η πόλη, Έκδόσεις ΑΓΡΑ*, Αθήνα 2018, 100 πίνακες.

MICHONNEAU, G., *Revolution in a city parish*, Newman Press, Westminster Md., 1950.

MILLER, K. D., *Man and God in the City*, Friendship Press, New York 1954.

L'urbanisation Dans le Tiers Monde, Prospective International, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983, 87 σ.

La Ville. Approches Théologique et Pastorale, Prospective International, 1983, 80 σ.

NADEAU Jean-Guy et Marc Pelchat (έπιμέλεια), *Dieu en ville: Evangile et Eglises dans l'espace urbain (Πρακτικά Συνεδρίου)*, Έκδ. Lumen Vitae, σειρά: Théologies Pratiques, Bruxelles 1998, 366 σ.

RADILLO, R. M., A model of formation in the multi-cultural urban context for the pastoral care specialist, *The Formation of Pastoral Counselors: Challenges and Opportunities 2012*, σ. 167-176.

SANDERSON, R. W., *The strategy of the city Church planning*, Institute of Social and Religious research, New York 1932.

--*The church serves the changing city*, Harper, New York 1955.

SHIPREY, F. A., *Church work in the city*, Abington-Cokesbury Press, New York 1952.

SIMMEL Georg, Οί μεγαλουπόλεις και ή διαμόρφωση τής συνείδησης, Έκδ. ΑΓΡΑ, Αθήνα 2013). 83 σ.

Symbolique et foi chrétienne, περ. «Théologiques», Τόμος 3/1, Mars 1995, 152 σ.

Tissu Social et Lien Ecclésial, Cahiers de l'IRP (Institut Romand de Pastoral, αρ. 19, Ιούνιος 1994, 51 σ.

Une Société En Voie d'Urbanisation, Prospective International, 1983, 61 σ.

WOODS E., The practice of pastoral care in an urban comprehensive school, Pastoral care in Education 1984, 2(3) σ. 165-175.

2. Έρευνες

Πόλεις και Μνηήμες - Η Αθήνα και τὰ περίξ τῆς Αττικής), ἐπιστημονικὸς ὑπεύθυνος Α. Μ. Σταυρόπουλος, σέ συνεργασία μέ τόν Ἄγγελο Βαλλιανάτο, Δρ. Θ. καί μεταπτυχιακοὺς φοιτητές, Αθήνα 2001, 70 σ. Ἡλεκτρονική διεύθυνση: http://www.diapoimansi.gr/PDF/poleis_mnimes.pdf.

ΜΠΟΛΤΕΤΣΟΥ Τριαντάφυλλου Κ., Ὁργάνωση καί ζωή τῶν ἐνοριῶν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Διπλωματική Ἔργασία, Αθήνα 2001, 62 σ. Ἡλεκτρονική Διεύθυνση: <http://www.diapoimansi.gr/PDF/142%20master%20keimeno.pdf>.

--Στα ἴχνη τῶν Ἁγίων, Θεραπευτικός Τουρισμός ἐντός τῶν τειχῶν, Θεραπευτική περιδιάβαση τῶν ἐνοριῶν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Αθήνα 1998-1999, 34 σ., Ἡλεκτρονική Διεύθυνση: http://www.diapoimansi.gr/PDF/%CE%9C%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%A0%CE%A4%CE%A5%CE%A7%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%91/ixni_agion.pdf

3. Συνέδρια

The church in the changing city, Conference on inner city research, Catholic University of America 1965, ed. by L. J. Luzbefak, Techny III, Drive Word Press, 1966.

4. Ημερίδες

Έξυπνες Πόλεις, Αντιπαραβολή απόψεων τῶν οικονομικῶν, πολιτικῶν καὶ ἀκαδημαϊκῶν παραγόντων, καθὼς καὶ τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν γιὰ τίς σύγχρονες καὶ μελλοντικές προκλήσεις τῶν ἑξυπνων πόλεων, Συντονιστής Francis Pisani, δημοσιογράφος (Le Monde-Smart Cities), Αθήνα 2017, Περισσότερα [στον Ίσότοπο: <http://www.ifa.gr/el/livre-idees-savoirs/cycle-de-veloppement-durable-el/7546-seminaire-villes-intelligentes-de-la-conception-a-la-mise-en-oeuvre-el>](http://www.ifa.gr/el/livre-idees-savoirs/cycle-de-veloppement-durable-el/7546-seminaire-villes-intelligentes-de-la-conception-a-la-mise-en-oeuvre-el)

Προβλήματα τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν κατοίκων τῶν μεγάλων πόλεων, Πρακτικὰ Ἐπιστημονικῆς Ἡμερίδας τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Θείας καὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ Οἰκολογίας, (Αἴθουσα Πολεμικοῦ Μουσείου 22 Ὀκτωβρίου 2005), Ἀθήνα 2006, 94 σ.

Dieu en ville, Évangile et Eglises dans l' espace urbain, Πρακτικά Συνεδρίου της Société Internationale de Théologie Pratique (SITP), Montréal Canada, 22-25 August, Lumen Vitae, Bruxelles 1998, 366 σ.

5. Διαδικτυακοί τόποι

Ανοιχτές τεχνολογίες - Ήξυπνες πόλεις, στον ιστότοπο, <https://smartcities.ellak.gr/> .

6. Ψηφιακοί Δίσκοι

Μεταξύ Αθηνών και έσχάτων, Ψηφιακός δίσκος, Έκδοση Ραδιοφωνικού Σταθμού της Έκκλησίας της Ελλάδος 2018. Ο ψηφιακός δίσκος περιλαμβάνει βυζαντινούς εκκλησιαστικούς ύμνους από τις ακολουθίες κάποιων από τους γνωστότερους Αγίους που συνδέθηκαν με την ιστορική πόλη της Αθήνας.

7. Ημερολόγια

Νίκου Έγγονόπουλου, *Αθηναϊκά σπίτια*, Ημερολόγιο 2018, Έκδοση Ιστορική και Έθνολογική Έταιρεία της Ελλάδος.

Δ' ΜΕΡΟΣ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ

Στὸ 2ο τεῦχος τοῦ «Παραστάτη εἰσάγουμε στὴν ὕλη τῆς περιοδικῆς μας ἔκδοσης τὴν «Ποιμαντική Πινακοθήκη».

Ἡ Ποιμαντικὴ Πινακοθήκη εἶναι μία προσπάθεια ἐντοπισμοῦ καὶ ἀνάδειξης ἀπεικονίσεων πού θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν, *ὡς ἐργαλεῖα μετάδοσης ποιμαντικῶν μηνυμάτων* στό πλαίσιο τῆς ποιμαντικῆς ἐπικοινωνίας⁷³ *ἢ καὶ ὡς πηγές ἔμπνευσης* στὴν ἄσκηση τῆς ποιμαντικῆς.

Περιλαμβάνει σκίτσα ἀπὸ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, εἰκόνες (στιγμιότυπα) ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, ἀγιογραφίες, φωτογραφίες ἀπὸ δημιουργήματα καλλιτεχνῶν (γλυπτὰ, διάφορες κατασκευές), πίνακες ζωγραφικῆς.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ ὑλικοῦ γίνεται μὲ κριτήρια, ὅπως τὰ ἐρωτήματα, ποιά ἢ ποιμαντικὴ χρησιμότητά τους, ποιὸ ποιμαντικὸ μήνυμα ἐκπέμπουν, σὲ τί θὰ ὠφελήσουν.

Ἡ εἰσαγωγή της βασίζεται στὸ «πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως» τῆς μεθοδολογικῆς προσέγγισης τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου. «Ἡ Ἐκκλησία στὴν ἄσκηση

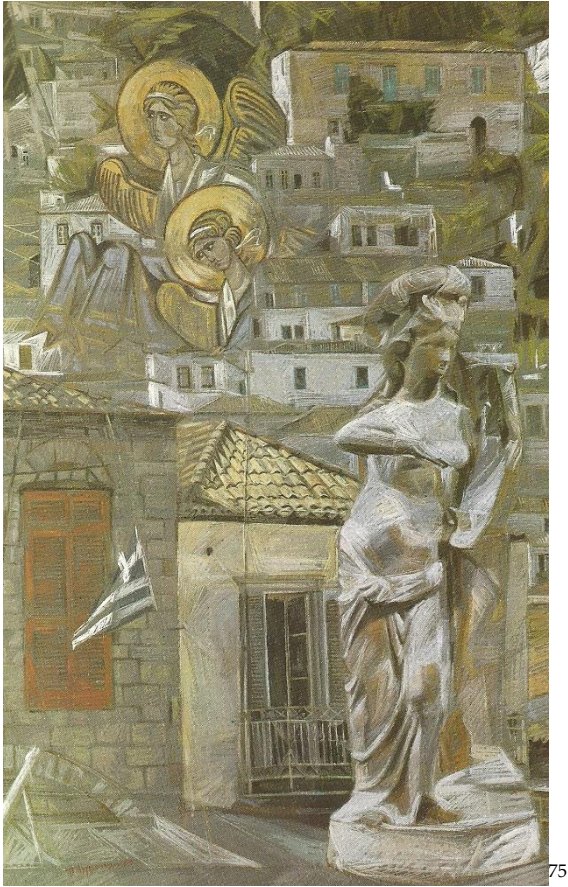
---

⁷³Γεωργίου Κ. Σκλία, *Εἰκόνα καὶ Ποιμαντικὴ Ἐπικοινωνία*, Κόρινθος 2014, 201 σ.

τοῦ ποιμαντικοῦ της ἔργου δὲν παραλείπει, δὲν παραθεωρεῖ τίποτα ἀπὸ ὅλα ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσουν στὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ ἀποδέχεται ὅτι «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα»⁷⁴.

---

⁷⁴ Α. Μ. Σταυροπούλου, *Ἐπιστήμη καὶ Τέχνη τῆς Ποιμαντικῆς*, Ἐκδόσεις Ἄρμός, Ἀθήνα 1997, σ. 54.

Υδρα.

---

⁷⁵ Υδρα, λάδι, 85X135 εκ, 1983, Πέλλυς Αγγελοπούλου, (Γιάννη Κολέφα, «Ζωγραφική ή αίσθηση στά ψηφιδωτά τής Πελαγίας Αγγελοπούλου», περ. «Ζυγός», Ιούλιος-Αύγουστος 1983, σ. 42-45.)

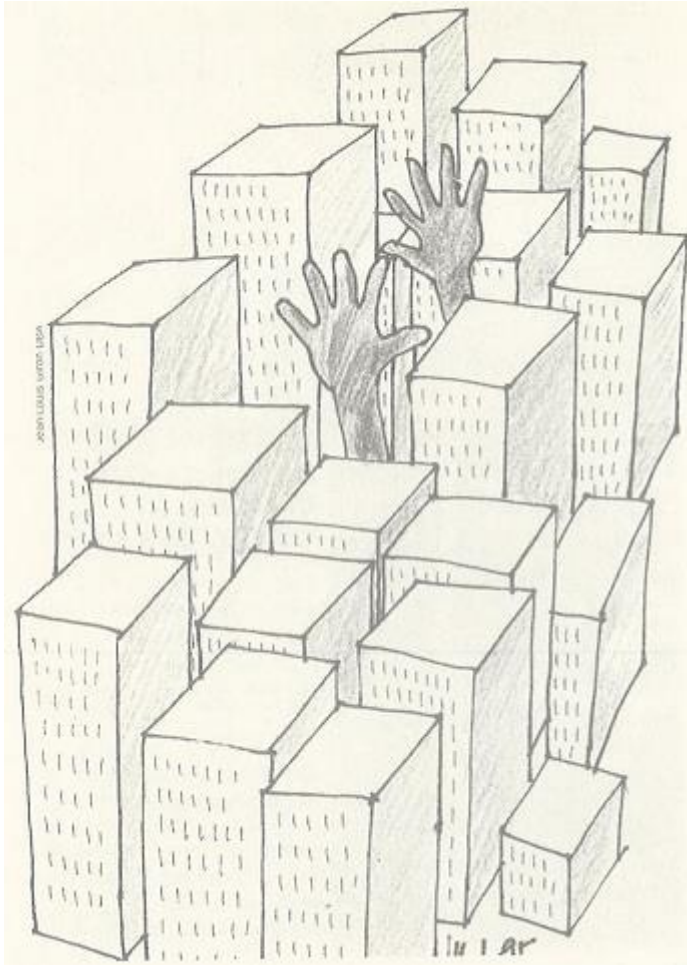

76

Άρκετά !

---

⁷⁶ Μετάλλιο του Βέλγου Roger Duteme.

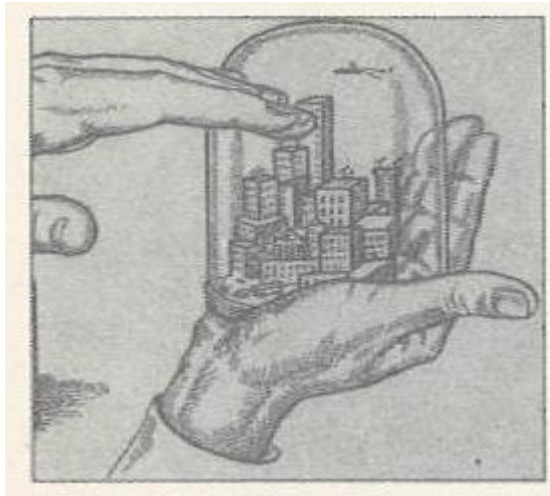

77

Βοήθεια...

---

⁷⁷ Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Πνευματική Ίχνηλασία*, *Εφημέριος* 1997, σ. 260-361.

78

«Πόλεις ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀψηται αὐτῶν βάσανος»⁷⁹ !

---

⁷⁸ Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, *Πνευματικὴ Ἰχνηλασία*, Ἐφημέριος 1997, σ. 260-361.

⁷⁹ Πρβλ, Σοφία Σολομώντος 3, 1.

«Η φτέρνα δέν δένει μέ τὸ χῶμα».

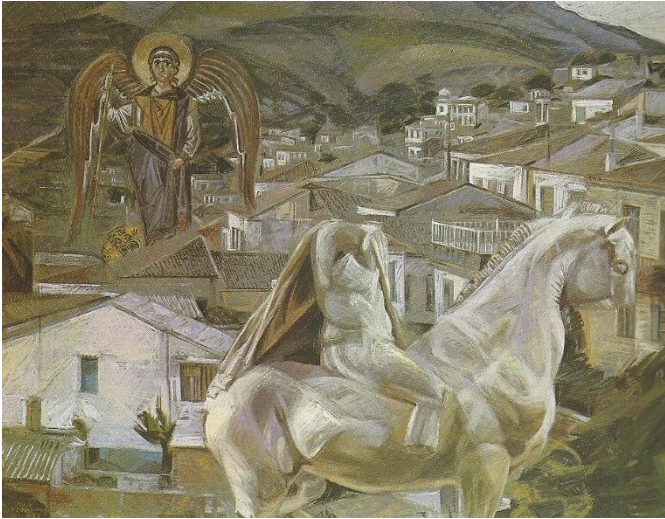
⁸⁰ Σύγχρονη μορφή λιτανευτικής... κυκλοτεροῦς περιχαρ-
κώσεως μιᾶς πόλεως πρὸς περιφρούρησή της ἀπὸ δυνάμεις πού
τὴν ἐπιβουλεύονται. «Η φτέρνα δέν δένει μέ τὸ χῶμα». Μία
ἄλλη μορφή ξενιτείας...(φωτογραφία ἀπὸ «Το Βῆμα» τῆς
Κυριακῆς 13.2.1994).

«Πάνω από τήν πόλη».

---

⁸¹ Over the Town [Marc Chagall]. Στόν ιστότοπο <https://www.sartle.com/artwork/over-the-town-marc-chagall>

Σάμος.

---

⁸² Πέλλυς Αγγεπούλου, λάδι, 100X80 εκδ., 1983, (Γιάννη Κολέφα, «Ζωγραφική ή αίσθηση στά ψηφιδωτά της Πελαγίας Αγγελοπούλου», Περιοδικό «Ζυγός» Ιούλιος-Αύγουστος 1983, σ. 42-45).

Ἡ εἴσοδος στὰ Ἱεροσόλυμα.

---

⁸³ Pietro Lorenzetti: Entry into Jerusalem. Στόν ιστότοπο:
<https://www.artbible.info/art/large/607.html>

84

Ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ.

---

⁸⁴ Ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ, Pieter Bruegel ὁ πρεσβύτερος (γύρω στὰ 1563), Μουσεῖο τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης (Kunsthistorisches Musée, Βιέννη).

Χέρια, ένα ανδρικό και ένα γυναικειό.

---

⁸⁵ *The Cathedral*, Auguste Rodin, Musée Rodin, (Σύνθεση δύο χεριών που ανήκουν σέ διαφορετικούς ανθρώπους) στόν ιστότοπο:

<http://www.musee-rodin.fr/en/collections/sculptures/cathedral>

Ἡ ἁγία Φιλοθέη μετὰ τῆς συνοδείας αὐτῆς.

---

⁸⁶ Δημήτρη Φερούση, *Φιλοθέη Μπενιζέλου, Ἡ Αθηνιώτισσα Κυρά*, Ἀθήναι, ἐκδ. «Ἀστήρ», 1982, σ. 203, Τοιχογραφία Φώτη Κόντογλου, Ι. Ν. Ἁγίου Ἀνδρέου Πατησίων.

87

Ὁ Απόστολος Παῦλος στήν Ἀθήνα.

---

⁸⁷ Βυζαντινός Περίπατος στήν Ἀθήνα. Στόν ιστότοπο:
<http://www.byzantineathens.com/>

Ο Άγιος Νικόλαος Πλανᾶς.

⁸⁸ Saint.gr. (2018). Ὁρθόδοξος Συναξαριστής : Άγιος Νικόλαος ὁ Πλανᾶς. Στόν ιστότοπο: <http://www.saint.gr/3878/saint.aspx>

89

Ο Άγιος Νεκτάριος περιπατώντας στην πόλη τῶν Ἀθηνῶν.

---

⁸⁹ Η ζωή του Αγίου Νεκταρίου μέσα από άγιογραφίες. Στόν ιστότοπο:

https://proskynitis.blogspot.gr/2017/09/blog-post_49.html .

Ὁ Ἅγιος Μιχαὴλ Χωνιάτης.

⁹⁰ ΑΓΙΟΙ ΑΘΗΝΑΣ. ΑΓΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗΣ. Στόν
ιστότοπο:

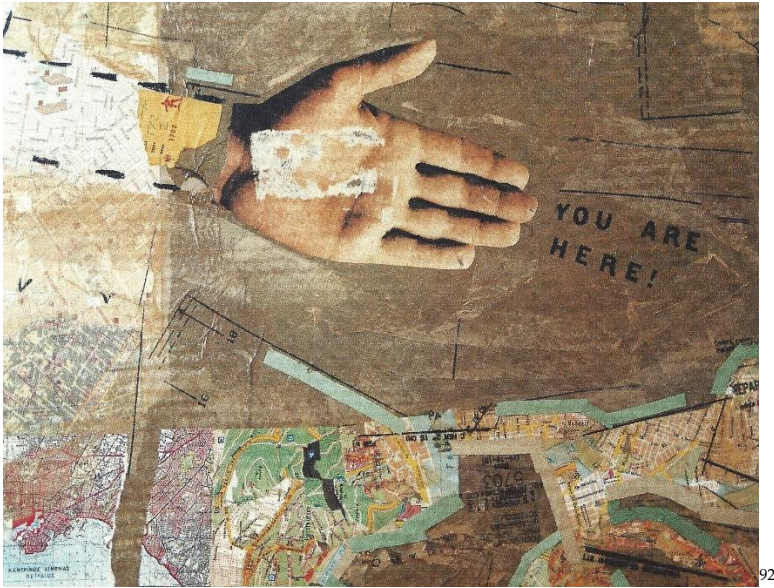
<http://www.agioiathinas.com/alphagammaiotaomicronsigma-muiotachialphaetalambda-hiomeganuiotaalphatauetasigma.html>

Ἐξυπνες πόλεις.

---

⁹¹ Αφίσα τῆς Ἡμερίδας «Ἐξυπνες πόλεις: ἀπό τόν σχεδιασμό στήν πράξη», 10 Νοεμβρίου 2017, Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων.

You are here !

Ποῦ ἀκριβῶς; Τό μέλλον τῶν πόλεων... θολό τοπίο !

---

⁹² Από τήν πρόσκληση τῆς ἐκθέσεως «Τά σημάδια τῶν πόλεων», τῆς Μελίνας Δεσφινιώτου, Zoumboulakis Galleries, 15 Μαρτίου – 12 Ἀπριλίου 2001.

---

⁹³ Frans Masereel, Από τη σειρά ἑκατὸ ξυλογραφιῶν, *Ἡ πόλη*, 1925. (Ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Georg Simmel, *Μητροπολιτικὴ Αἴσθησις*, *Οἱ μεγαλουπόλεις καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς συνείδησις*, ἔκδ. ΑΓΡΑ, 2013).

Αθηναϊκά σπίτια.⁹⁴

---

⁹⁴ Νίκου Έγγονόπουλου, *Αθηναϊκά σπίτια*, Ημερολόγιο 2018, Έκδοση Ιστορικής και Έθνολογικής Έταιρείας τής Ελλάδος 2018 (Έφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ*).

